

**KATONAI NEMZETBIZTONSÁGI
SZOLGÁLAT**

XXII. évfolyam

2. szám

**FELDERÍTŐ
SZEMLE**

ALAPÍTVÁ: 2002

BUDAPEST
2023

**A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
tudományos-szakmai folyóirata**

Felelős kiadó

Tajti Norbert vezérőrnagy, főigazgató

Szerkesztőbizottság

- Elnök:** Tajti Norbert vezérőrnagy
- Tagok:** Dr. Tömösváry Zsigmond ny. dandártábornok, PhD
Prof. Dr. Resperger István ezredes, PhD
Dr. Hány Szabolcs ezredes, PhD
Dr. Magyar Sándor ezredes, PhD
dr. Annus Zsolt ezredes
Dr. Deák Anita alezredes, PhD
Dr. Fürjes János alezredes, PhD
Dr. Tóth Sándor alezredes, PhD
Dr. Vida Csaba ezredes, PhD
- Felelős szerkesztők:** Prof. Dr. Resperger István ezredes, PhD
Dr. Vida Csaba ezredes, PhD
- Olvasószerkesztő:** Gál Csaba ny. ezredes
- Tördelőszerkesztő:** Vidáné Szöllősi Éva alezredes

Elérhetőségeink

- Postacím:** Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1021 Budapest, Budakeszi út 99–101.
1525 Budapest, Pf. 74.
- E-mail:** Dr. Vida Csaba ezredes
06(1) 386-9344/5300, HM 65-300
e-mail: vida.csaba@knbsz.gov.hu
Prof. Dr. Resperger István ezredes
e-mail: resperger.istvan@uni-nke.hu

HU ISSN 1588-242X

TARTALOM

VEZÉRCIKK

BALOGH PÉTER – RESPERGER ISTVÁN

**A „FEGYVEREK DIPLOMÁCIÁJA” – HARD POWER ÉS
DIPLOMÁCIA AZ OROSZ–UKRÁN KONFLIKTUSBAN**

*ELEMZÉS AZ OROSZ ÉS AZ UKRÁN FEGYVERBESZERZÉSEKRŐL,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ UKRAJNÁNAK NYÚJTOTT
FEGYVERSZÁLLÍTÁSOKRÓL*.....6

ORSZÁGISMERET

SZABÓ LAJOS

**AZ UKRÁN NACIONALIZMUS FEJLŐDÉSE A KIJEVI RUSZTÓL
1920-IG**.....32

SZAKMATÖRTÉNET

KISS DÁVID

BERTALAN ÁRPÁD – EMBER A LEGENDA MÖGÖTT.....57

FÓRUM

SZILVÁSI SIMON

**AZ ÉSZAKI-SARKVIDÉK BIZTONSÁGPOLITIKÁJÁNAK
LEHETSÉGES VÁLTOZÁSAI AZ OROSZ–UKRÁN HÁBORÚ
TÜKRÉBEN**.....77

RESPERGER ISTVÁN – TÚRI VIKTÓRIA

HÁBORÚ: ÖSZTÖNÖS AGRESSZIVITÁS VAGY ÜZLET?88

OLVASÓHOZ

A KÖTET SZERZŐI103

E SZÁMUNK TARTALMA.....104

E SZÁMUNKAT LEKTORÁLTÁK110

CONTENTS111

**A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS
FELTÉTELEI.....113**

BALOGH PÉTER – RESPERGER ISTVÁN

**A „FEGYVEREK DIPLOMÁCIÁJA” – HARD POWER ÉS
DIPLOMÁCIA AZ OROSZ–UKRÁN KONFLIKTUSBAN**

*ELEMZÉS AZ OROSZ ÉS AZ UKRÁN
FEGYVERBESZERZÉSEKRŐL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ
UKRAJNÁNAK NYÚJTOTT FEGYVERSZÁLLÍTÁSOKRÓL*

Bevezetés

A 2022 februárjában Oroszország által Ukrajnában megindított katonai művelet számos szakértő számára szinte a meglepetés erejével hatott. Ismerve az ország területi jellemzőit, illetve az ebből fakadó logisztikai igényeket, és szem előtt tartva a diplomáciai erőfeszítéseket, amelyek a befagyott konfliktus háborús küszöb alatt tartását szorgalmazták, valamint a józan mérlegelés és a racionális értékelés erejében bizva kevésbé volt valószínűsíthető, hogy katonai művelet kezdődik. A várakozások azonban ebben a tekintetben túlzónak bizonyultak. Más tekintetben viszont az ellenkező oldalon ugyancsak téves értékelések, illetve pontatlan vagy inadekvát adatok alapján hozott döntések feltételezhetők, mivel az ukrainai védelmi erők által kifejtett hosszan tartó és bizonyos tekintetben eredményesnek tekinthető ellenállás is várakozáson felülnek bizonyult, hiszen az orosz harci kötelek invázióját követően Ukrajna nem vált rövid időn belül képtelenné az érdemi védekezésre. Nem így történt, ennek kapcsán számos kérdés, illetve lehetséges magyarázat merülhet fel.

Ezek között többször visszatérő elem, hogy az Ukrajna által felmutatott váratlanul – és páratlanul – eredményes ellenállás az ukrán népesség elszántságával, a lakóhely védelmezése okán magas moráljával magyarázható, és hogy a sikeres fegyveres ellenálló képességben nem kis részben szerepet játszanak a külföldről érkező támogatások, fegyverszállítmányok. Utóbbi elem vonatkozásában az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy megvizsgáljuk az ukrainai védelmi kapacitások fegyverekkel történő ellátásának, felfejlesztésének jellemzőit, és ezzel párhuzamosan kitekintésként, összevetésként képet alkotunk az oroszországi folyamatokról is. Célunk, hogy felvázoljuk: milyen mintázatok jellemzők, illetve milyen változások következtek be az orosz–ukrán konfliktus főszereplőinek fegyveres kapacitásai terén az elmúlt időszakban.

1. A kezdetek

A háború megindításakor az orosz fölény mennyiségi és minőségi tekintetben egyaránt szignifikáns volt.

Az első elemzések azt mutatták, hogy az orosz fél egyrészt harckocsik tekintetében 1,5, a páncélozott szállító harcjárművek területén 3,5, tüzérség területén 3–4, a precíziós fegyverek tekintetében pedig százszoros fölényben volt¹.

¹ Military Balance 2023.

Az is egyértelmű volt az elemzők részére, hogy amennyiben az oroszok nagyobb erőkkel vonulnak fel Ukrajna határaihoz, akkor nagyon rövid idő alatt megvalósíthatja politikai és katonai céljait.

A műveletek elején Ukrajna közel 30 gépesített lövész- és harcoksidandárral rendelkezett. Ezekből 6 gépesített lövész- és 2 harcoksidandárt stratégiai tartalékba helyezett el, amivel a veszélyeztetett irányokban próbálta megakadályozni az orosz fél támadásait. Ezt követően egyértelművé tűnt a NATO és az EU számára, hogy Ukrajnának főleg légvédelmi és páncéltörő eszközökre, valamint a nehéztechnikára és főleg lőszerre lesz szüksége a sikeres ellenálláshoz.

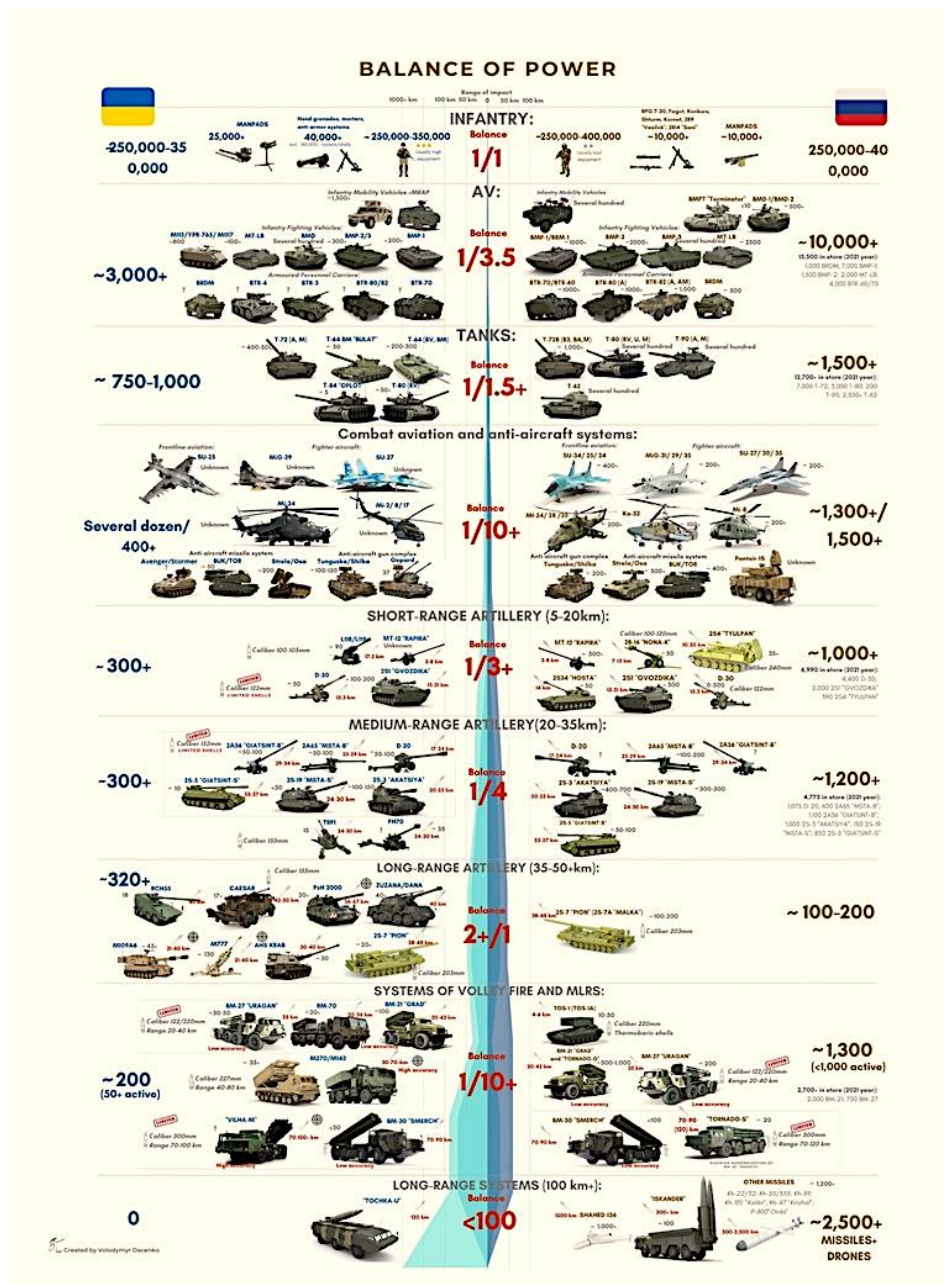
A kezdeti nagy ukrán területi veszteségek után az orosz erők főleg a déli területeken jelentős előrenyomulást mutattak. Kijevnél viszont a támadás elakadt egyrészt a jól szervezett ukrán védelem, valamint a tüzérség és a páncéltörő eszközök jó alkalmazása okán. Az orosz erők számára problémát okoztak a járhatatlan mellék- és földutak is, így az előrevonást főleg a műutakon kellett megvalósítani, ahol az ukrán erők tüzérséggel és az előrenyomuló csapatok oldalában alkalmazott páncéltörő tüzrellyel sikeresen megakadályozták a főváros elesését. Az orosz erők ekkor feladták ezt az irányt és a Donbászra helyezték a hadászati fő erőkifejtés irányát. Ezt követően a kiképzett ukrán erők már sikeres offenzívát hajtottak végre nyugati módszerek és technikák alkalmazásával, az orosz erők pedig az elégtelen logisztikai ellátás miatt kivonultak Harkiv és Herszon körzeteiből. Ezek után ún. állóháború, felőrlő háború alakult ki, amihez mind a két félnek nagy logisztikai támogatásra, továbbá főként tüzérségi eszközökre és lőszerre volt szüksége.

A támogatások kapcsán jól látható, hogy a közel 180 milliárd dolláros segélyből közel 100 milliárd dollárnyi katonai segély formájában kapott meg Ukrajna. A kapott támogatásokkal – légvédelem, páncéltörő eszközök, nyugati tüzérszerek (HIMARS, MLRS sorozatvetők 70–80 km hatótávolsággal), nagy hatótávolságú precíziós támadóeszközök (Storm Shadow, 250 km) – a kulcsterületeken sikeresen támadni tudták az orosz vezetési pontokat, lőszerraktárakat, logisztikai központokat, így kellőképpen fel tudták tartóztatni az oroszok térnyerését.

1. ábra. A Storm Shadow hatótávolsága²

² Forrás: Twitter, Ukrain Battle Map; letöltve: 2023. 07. 15.

2. ábra. Erő- és eszközviszonyok a háború kezdetekor³

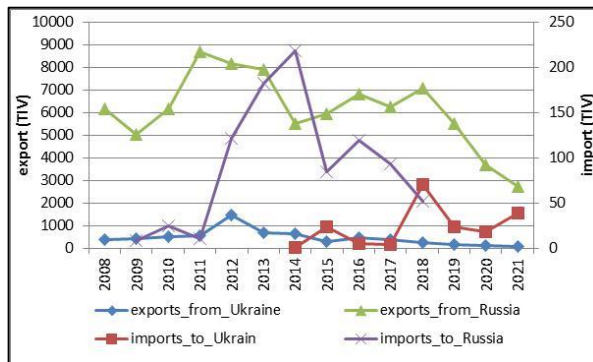
³ Forrás: Twitter, Volodymyr Dacenko; letöltve: 2023. 07. 14.

2. Fegyverbeszerzések és -értékesítések

2.1. Időbeli tendenciák

A két szereplő közül a vizsgált 2008–2021 közötti időszakban Oroszország esetében jelenik meg – jelentősen – magasabb fegyverkereskedelmi mérleg,⁴ mert ebben az időszakban a több mint 86 ezer egységet (TIV⁵) kitevő fegyverbeszerzései és -értékesítései összességben tizenháromszorosa az Ukrajna estében mérhető értéknek (6620 egység),⁶ a belső arányokban azonban felfedezhető hasonlóság. Mindkét ország esetében ugyanis a fegyverkereskedelmi portfóliót az export dominálta. Ukrajna esetében a fegyverértékesítések 97,2%-os arányt tettek ki, a fennmaradó kevesebb mint 3% jelenti a beszerzéseket.⁷ Ez a mintázat még markánsabb eltolódást mutat Oroszország esetében, mivel az orosz fegyverkereskedelmi tevékenység közel teljes egészében (98,9%) fegyvereladást jelentett, és csak elenyésző 1%-os arányban jelenik meg a fegyvervásárlás.

Az egészében jellemző hasonló belső mintázat mögött azonban eltérő trendek mutathatók ki a két ország vonatkozásában. A *fegyverértékesítések* tekintetében Ukrajna esetében valamelyest kévsé és kisebb mértékben, Oroszország esetében pedig hamarabb, már a gazdasági világválságot követő évben elindult egy markáns bővülés, és ez a növekedési mintázat a 2010-es évek első harmadában egyfajta stagnálást, illetve némi visszaesést követően majd csak 2014-re szakadt meg, hogy aztán egy hasonló, de immár kevésbé jelentős növekedési időszak, majd egy meredek visszaesés következzen (3. ábra). Ukrajna esetében mindössze egyetlen növekedési fázis fedezhető fel, amely kevésbé intenzív, és időben is kiegyenlítettebben jelentkezett, alapvetően a 2010–2014 közötti időszakban.

3. ábra. A két ország fegyverkereskedelmének volumene (2008–2021)⁸

⁴ Alábbi elemzéseinkhez a SIPRI Arms Transfers Database – <https://www.sipri.org/databases/armstransfers> – által közölt adatokat és a Forum on the Arms Trade – <https://www.forumarmstrade.org/> – információit használtuk fel. Adatgyűjtés lezárása: 2022. december 31.

⁵ Trend-Indicator Value – a SIPRI által a fegyverkereskedelemben használt mértékegység.

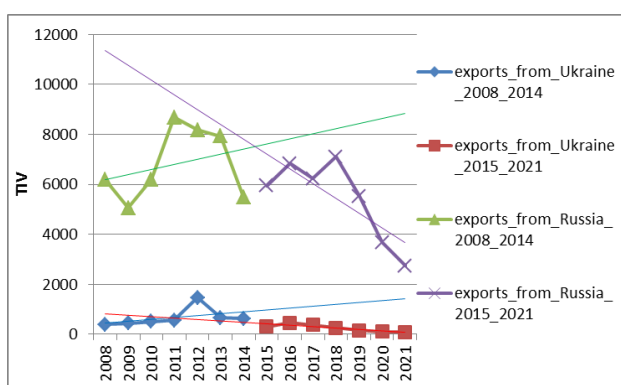
⁶ Jelen elemzésből kihagyjuk az Oroszországból Ukrajnába, a felkelők irányába áramló 24 TIV mértékű fegyverbeszerzést.

⁷ Ami azt illeti, 2014-ig Ukrajna nem vásárolt fegyvereket a jelen elemzés által lefedett időintervallumban.

⁸ Forrás: saját számítás és szerkesztés.

A *fegyverbeszerzések* vonatkozásában a vizsgált időszakra megállapítható, hogy Oroszország esetében is csak a gazdasági világválságot követő közel fél évtizedes időszakot követően jelenik meg növekedés, Ukrajna pedig az adatok tanúsága szerint csak 2014 után kezdi el a fegyverbeszerzéseket.

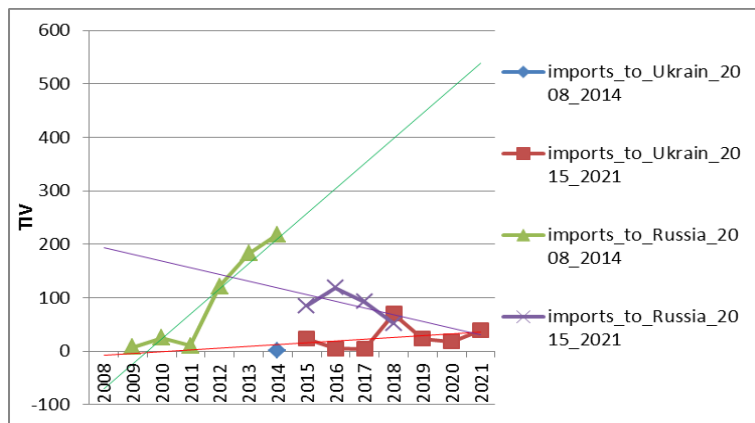
Amennyiben az előbbi megállapítás fényében a jelen téma szempontjából meghatározónak tekinthető 2014-es ukrajnai eseményeket állítjuk az elemzés középpontjába, akkor sajátos eltérésekre mutathatunk rá. A 2014 előtti időszakban mind Oroszország, mind pedig Ukrajna esetében egy növekvő trend mutatható ki a fegyverértékesítések tekintetében (4. ábra). Ez a növekedési mintázat előbbi ország esetében valamelyest markánsabb, ugyanakkor jóval változékonyabb is – ami nyilvánvalóan részben magyarázható a jelentősebb volumennel –, Ukrajna esetében mérsékelt és egyben egyenletesebb is. Ugyancsak hasonlóságként állapítható meg, hogy a 2014-et követő időszakban visszaszorulnak a fegyvereladások mindkét ország esetében: Oroszország vonatkozásában ez a trend – néhány évnyi stagnálást követően – a 2010-es évtized második felének környékén markánsan jelenik meg, Ukrajnánál pedig egy kiegyensúlyozottabb, fokozatos visszaszorulás formájában mutatható ki.

4. ábra. A két ország fegyverexportja 2014 előtt és után (2008–2021)⁹

A fegyverbeszerzés Ukrajna esetében csak 2014-et követően értelmezhető – a megelőző időszakban mindössze eseti jelenségeként történt meg, hogy az ország fegyvert vásárolt –, a 2010-es évek második felét azonban egy jól kirajzolódó növekedési tendencia jellemzi (5. ábra). Ezzel ellentétben Oroszország esetében egy erőteljes csökkenő trend rajzolódik ki ugyanebben az időszakban, ami mögött nem kis részben az áll, hogy az évtized végétől kezdődően a vizsgált nyilvántartás már nem is tartalmaz fegyverbeszerzést. Olybá tűnik tehát, hogy Oroszország fegyvervásárlási csatornáit időközben elapadnak, ugyanakkor hangsúlyozandó, hogy a vizsgált periódus első felében rendkívül markáns és gyors ütemű fegyverbeszerzési trend mutatható ki: közvetlenül a 2014-et megelőző években nagyságrendileg kétszázszorosára nő a megelőző évekhez képest megvalósított fegyverbeszerzés mértéke.

⁹ Forrás: saját számítás és szerkesztés.

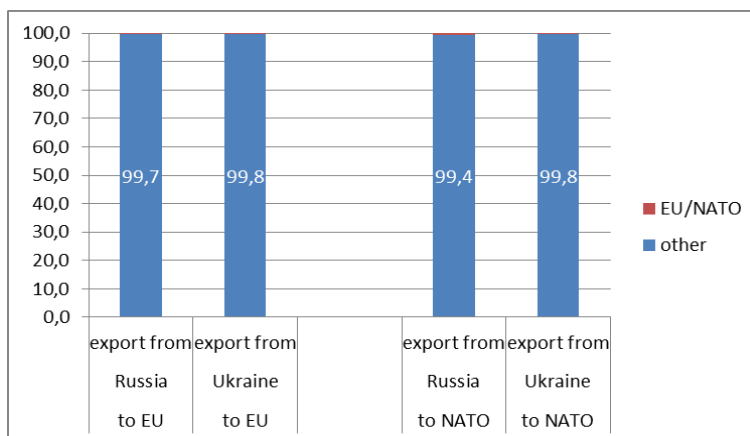
5. ábra. A két ország fegyverimportja 2014 előtt és után (2008–2021)¹⁰

Megfogalmazható tehát, hogy mindkét ország esetében egyfajta felkészülési, felhalmozási mintázat rajzolódik ki a Krím elleni műveletek időbeli elhelyezkedése szempontjából. Oroszország 2014-ig erőteljes növekedést produkált a fegyverbeszerzések terén, ami magas szintű értékesítési volumennel párosult, majd a 2010-es évek második felében mindkét fegyverkereskedelmi csatorna beszűkül, lecsökken. Ukrajna esetében a felkészülés mintázata – kevésbé markánsan bár, de – abban nyilvánul meg, hogy 2014-et követően a fegyverértékesítési tevékenységét leépíti, de növekvő pályára állítja fegyverbeszerzésit.

2.2. A fegyverkereskedelem eloszlási mintázatai

A fegyverbeszerzések és -értékesítések összetétele, eloszlása tekintetében mutató értéke lehet annak, hogy a közösségi, szövetségi hovatartozásnak milyen szerepe mutatható ki. Az elemzésünk fókuszában lévő két ország fegyverexportja vonatkozásában ez a tényező nem bizonyul meghatározónak: mind Oroszország, mind pedig Ukrajna szinte kizárólag az Európai Unió és a NATO-n kívüli országokba szállított fegyvert a vizsgált időszakban (6. ábra). Az EU- és a NATO-országokba

¹⁰ Forrás: saját számítás és szerkesztés.

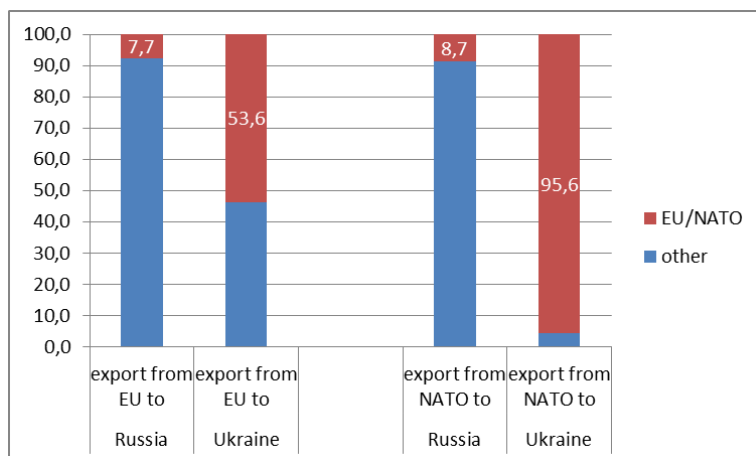

6. ábra. A két ország fegyverexportja annak iránya alapján (2008–2021)¹¹

Oroszországból és Ukrajnából értékesített fegyverek kevesebb mint 1%-os részarányai arra utalnak tehát, hogy a vizsgált országok ebben a viszonylatban kiszorulnak, kívül maradnak az európai közösségi és az euroatlanti katonai szövetségi rendszerek országainak ilyen jellegű tevékenységéből.

Eltérő kép rajzolódik ki azonban a vizsgált országok fegyvervásárlása vonatkozásában: ha ezeket a beszerzéseket is csoportosítjuk az azokat szállító országok uniós és NATO-státusa alapján, akkor markáns különbségek tárulnak fel (7. ábra). Az Oroszország által vásárolt fegyvereknek mindössze csak 7,7%-a származik európai uniós országokból, Ukrajna esetében viszont ez az arány a beszerzett fegyverek több mint felét teszi ki: a fegyverbeszerzéseinek az 53,6%-a az EU tagállamaiból érkezett. A katonai szövetségi rendszer szerinti különbségtétel esetében még markánsabb különbség fedezhető fel. Az orosz fegyverbeszerzéseken belül a NATO-országok által szállított fegyverek aránya nem éri el az egytizednyi értéket (8,7%) – ami lényegében megegyezőnek tekinthető az uniós országok esetében mérhető értékkel –, Ukrajna esetében azonban a NATO-országok fegyverexportja dominálja az ország beszerzéseit. Tehát szinte kizárólag (95,6%) a katonai szövetség államai által értékesített fegyverek teszik ki az ukrán beszerzéseket, amiben még markánsabban megjelenik az európai, illetve az euroatlanti reláció.

¹¹ Forrás: saját számítás és szerkesztés.

7. ábra. A két ország fegyverimportja annak iránya alapján (2008–2021)¹²

Összességében megállapítható tehát, hogy sem Oroszország, sem pedig Ukrajna fegyverértékesítéseiben nem tekinthetők meghatározó célcsoportnak az Európai Unió és a NATO országai az elemzés által lefedett időszakban, az európai közösség és a katonai szövetség államai azonban markánsan eltérő arányban vállaltak szerepet a két ország fegyverbeszerzéseiben. Oroszország mind az uniós, mind pedig a NATO-országokkal elenyésző szinten vett részt a fegyverkereskedelemben, Ukrajna esetében azonban a fegyverbeszerzések nagyobb, illetve túlnyomó része az Európai Unió, illetve a NATO felől érkezett.

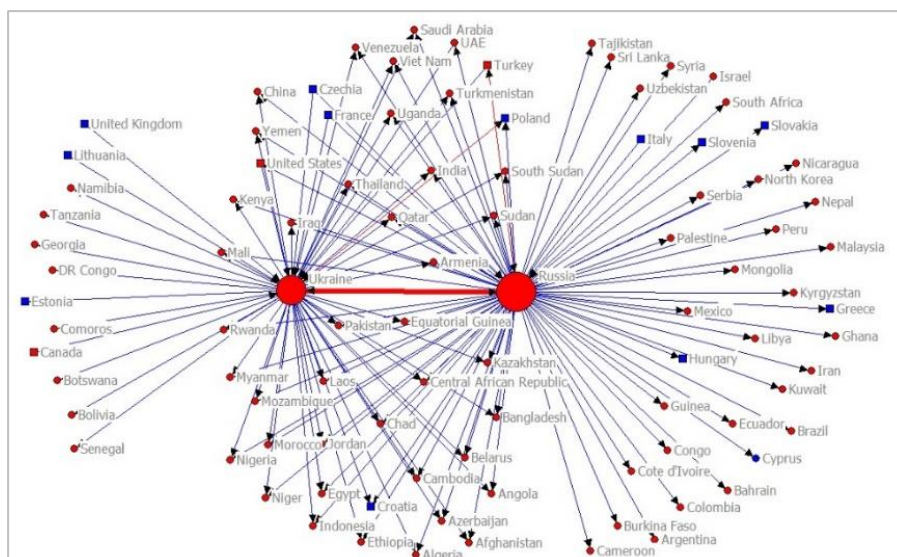
2.3. Az orosz és ukrán fegyverkereskedelem hálózata

Az Oroszország és Ukrajna fegyverbeszerzéseinek adatai alapján feltárható fegyverkereskedelmi hálózat – fentiek fényében kevéssé meglepő módon – egy meglehetősen kiterjedt, mindösszesen 97 országot tartalmazó, ugyanakkor centralizált szerkezetet mutat (8. ábra). Utóbbi különösen igaz a fegyverértékesítéseknél: a hálózat centralitása e dimenzióban 41,3%-os, míg a fegyverbeszerzések esetében ez a mutató mindössze 4,46%-os értéket vesz fel – a hálózat teljes, szimmetrikusként tekintett centralitása 43,6%-os.

A hálózatot központi pozíciójával Oroszország – illetve kisebb mértékben Ukrajna – uralja, és szembevetendő a két állam közötti kölcsönös kapcsolat léte, mely ezen túl a legerősebb relációnak is bizonyul a hálózat struktúrájában. Alapvetően tehát megfogalmazható, hogy a két ország között intenzív és oda-vissza irányuló fegyverértékesítési kapcsolatok voltak jellemzők a vizsgált időszakban, ami mögött a közös múlt és azonos blokkhoz tartozás mellett nyilvánvalóan a könnyű technológiai transzfer is szerepet kaphatott.¹³

¹² Forrás: saját számítás és szerkesztés.

¹³ Ennek fényében nem meglepő, hogy a 2022 februárjában kezdődött fegyveres konfliktusban a zsákmányolt fegyverek hasznosítására több esetben is sor kerülhetett.

8. ábra. A két ország fegyverkereskedelmi hálózata (2008–2021)¹⁴

(kék ország: EU-tagállam; négyzet: NATO-tagállam; piros kötés: kölcsönös kapcsolat)

A fegyverkereskedelmi hálózat összetétele mutatja, hogy szerteágazó és globálisan is kiterjedt területeket fednek le a fegyverbeszerzési és -értékesítési relációk: a hálózatban nagyobb számban találhatóak az Európai Unió kívüli és a NATO szövetségi rendszeréből kimaradó országok, képviseltetve szinte az összes kontinenst.

A hálózat struktúrájának tagolódásában három nagyobb szegmens ismerhető fel: egyrészt elkülöníthetők azok az országok, melyek kizárólag egyik országgal állnak fegyverkereskedelmi kapcsolatban. Ennek az alhálózatnak az Ukrajna körül kialakuló része kisebb: mindössze 12 államot tartalmaz, melyek között három európai uniós tagállam mellett megtalálható például Namíbia, Bolívia és Tanzánia is – amelyek fegyvert vásároltak Ukrajnától –, de ebben a szegmensben kap helyet a NATO-tagállam Kanada is, mely értékesítési relációban áll Ukrajnával.

Az Oroszországgal való kapcsoltság mentén kirajzolódó alhálózat kiterjedtebb (összesen 36 államból áll), de összetételében hasonlóan tekinthető az előbbivel: bár arányaiban kevesebbet, de ez a hálózati szegmens is tartalma uniós és NATO-tagországokat. Ciprus, Magyarország, Görögország, Szlovákia és Szlovénia is Oroszország fegyvervásárlói között található, Olaszország pedig értékesítési relációban jelenik meg ebben a tekintetben. Ez a szegmens döntően azonban az orosz értékesítési csatornák megjelenésének tekinthető széles globális lefedettséggel – mint azt Szíria, Szerbia, Észak-Korea, Mongólia, Ghána, Argentína vagy Bahrein példái is illusztrálják.

¹⁴ Forrás: saját számítás és szerkesztés.

A fegyverkereskedelmi hálózat harmadik – a gráfban középen elhelyezkedő, sűrű kapcsolatokkal jellemezhető – szegmensét jelentik azon országok, melyek – valamilyen relációban – mind Oroszországgal, mind pedig Ukrajnával kapcsolatban állnak. Szaúd-Arábia, Venezuela, Csád, Kazahsztán, valamint az EU- és NATO-tag Horvátország csak néhány példa azon országok közül, melyek a vizsgált időszakban fegyvert vásároltak mindkét országtól. Csehország és Franciaország ugyancsak uniós és NATO-tagállamként olyan országokra hozható példaként, melyek Oroszország és Ukrajna számára egyaránt fegyvert adtak el. Itt érdemes megemlíteni, hogy az Amerikai Egyesült Államok sajátos formában jelenik meg a hálózatban: Oroszországtól vásárolt fegyvert, Ukrajnához pedig fegyverértékesítési reláció kapcsolja.

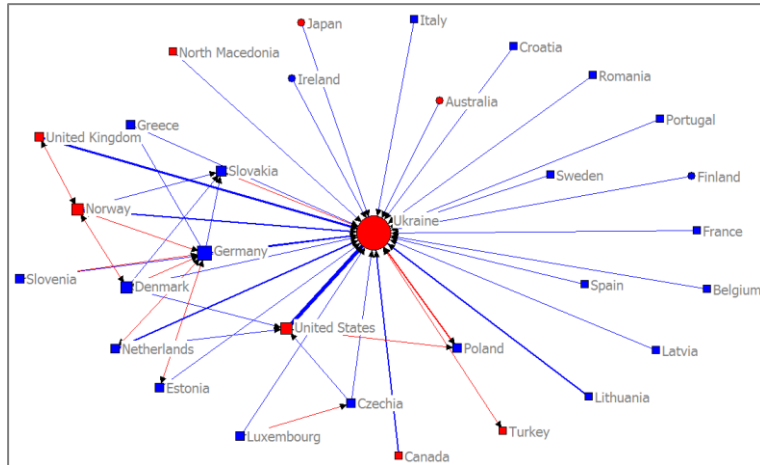
De e szegmens tekintetében érdemes kitérni a hálózat szerkezetének egy sajátos tulajdonságát megjelenítő kölcsönös kapcsolatokra is: amint arra már korábban utaltunk, a legjelentősebb reláció Oroszország és Ukrajna között is ilyen, de további sajátos kapcsolatok mutathatók ki. Az EU-tagállam és NATO-szövetséges Lengyelország például fegyvervásárlási relációban van Oroszországgal, Ukrajnához továbbá kölcsönös viszony fűzi, azaz vásároltak egymástól fegyvert a vizsgált időszakban. Hasonló a konstelláció, csak éppen fordított irányban a NATO-tagország Törökország esetében, amely adott el fegyvereket Ukrajnának, Oroszországgal pedig beszerzési és értékesítési relációban is áll.

Összességében tehát Oroszország és Ukrajna fegyverkereskedelmi hálózata egy kiterjedt, strukturált, és több tekintetben is meglehetősen beágyazott szerkezet képét mutatja.

2.4. Ukrajna segítése a fegyveres konfliktus kirobbanását követően

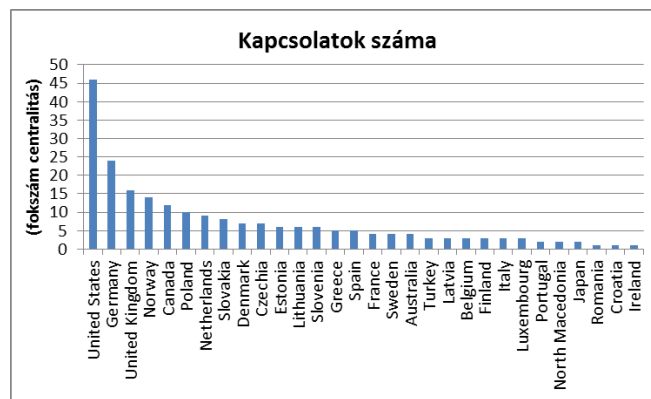
Az Ukrajnának nyújtott – illetve ígért – diplomáciai vállalások, valamint a megtámadott országba áramló fegyveres segítség és egyéb eszköztranszfer egy viszonylag rövid időn belül kiépült, bizonyos tekintetben sajátosnak tekinthető hálózat szerkezetét mutatja.¹⁵ A hálózat középpontjában természetesen Ukrajna található, amely a legmagasabb fokszám értékével (178 kötés) a diplomáciai vállalások és a fegyveres segítségnyújtás elsődleges célcsoportja (9. ábra).

¹⁵ Az itt elemzett adatok nem tartalmazzák az EU mint kollektívum által tett diplomáciai állásfoglalásokat, közösségi vállalásokat, valamint a pusztán diplomáciai nyilatkozatokat – melyek nem tartalmaztak sem nem halálos, sem fegyveres felajánlásokat – is kihagytuk az elemzésből.

9. ábra. Ukrajna fegyverkereskedelmi kapcsolatai 2022-ben¹⁶
(kék ország: EU-tagállam; négyzet: NATO-tagállam; piros kötés: kölcsönös kapcsolat)

A hálózati jellemzők alapján a legfőbb támogató, illetve fegyverdonor az Amerikai Egyesült Államok (10. ábra¹⁷), amelyet közel feleakkora részvállalással Németország, majd újabb lemaradással az Egyesült Királyság követ. Norvégia, Kanada és Lengyelország még valamelyest kiemelhető az összesen 30 ország közül, amelyek a konfliktus fegyveres eskalációját követően diplomáciai támogatás mellett gyakorlati segítségnyújtásban is részesítették Ukrajnát.

10. ábra. Az Ukrajnát fegyverrel támogató országok¹⁸

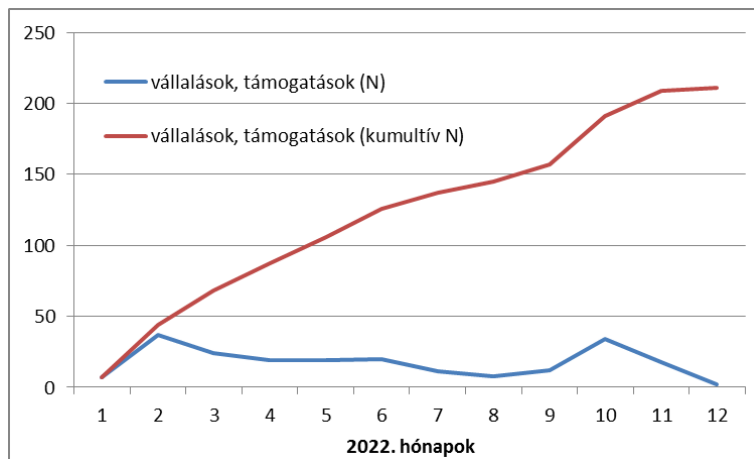
Megjegyzés: a partnerországok közötti különbségek szemléletesebb megjelenítése érdekében az Ukrajnára vonatkozó – az országok között legmagasabb – értéket (178 kötés) nem jelenítettük meg

¹⁶ Forrás: saját számítás és szerkesztés.

¹⁷ Az ábrán csak a partnerországokat jelenítettük meg a rájuk vonatkozó adatok közötti eltérések könnyebb szemléltetése érdekében. Ukrajna esetében mérhető a legmagasabb fokszámérték, összesen 178 kötés.

¹⁸ Forrás: saját számítás és szerkesztés.

Az Ukrajnát segítő országok támogatásainak és vállalásainak időbeli dinamikájában egyfajta kettős mintázat mutatható ki (11. ábra). 2022 elejétől a nyár végéig egy alapvetően csökkenő szám jellemző, amely talán a legszemléletesebb formában a kumulatív értékek alapján felrajzolt – piros színű – görbe esetében követhető nyomon: az egyre laposodó, ívben kibontakozó részleges logisztikus eloszlás arra utal, hogy a felajánlások, támogatások az időszak végére egyfajta telítődési pontot, felső korlátot értek el. Ezt követően azonban az előbbi trend megtörik: a megtámadott ország támogatása szeptembertől újabb lendületet vesz, s az év végéig egy másik, rövidebb időszakot kitevő, ugyanakkor arányaiban intenzív, további jelentős felajánlások, vállalások – ill. ebben az időszakban már egyre gyakoribb, jelentősebb teljesítések, szállítások – történnek.

11. ábra. Az Ukrajnát segítő országok vállalásainak, támogatásainak alakulása 2022 folyamán¹⁹

Az Ukrajna körül kiépülő diplomáciai és fegyverszállítási támogatói hálózat kiemelt szereplőjeként azonosítható tehát az Amerikai Egyesült Államok (10. ábra), amely azon túl, hogy önmaga is rendkívül erőteljes anyagi és egyéb támogatást nyújt az ukrán harcokhoz, további sajátos szerepet is játszik az ország felé irányuló segítségnyújtás becsatornázásában. Az, hogy a támogatói hálózat nem a várt egyszerű, egy szereplővel a középpontban lévő elrendezést mutat, tehát részben annak tudható be, hogy az amerikai szerepvállalás több annál, hogy kizárólag önmaga biztosít támogatást a megtámadott ország számára.

Az adatok tanúsága szerint az Amerikai Egyesült Államok ugyanis egyfajta hídként, közvetítőként szolgál más országok számára ahhoz, hogy vállalásaikat teljesíthessék. Dánia például Stinger rakétákhoz tartozó alkatrészeket küldött vissza az Amerikai Egyesült Államok számára, hogy az egy későbbi fegyverszállítás keretében már a teljes fegyvert szállíthassa. Az Amerikai Egyesült Államok emellett más országok Ukrajnába irányuló szállításaira egyéb módon is hatással van:

¹⁹ Forrás: saját számítás és szerkesztés.

Lengyelország vonatkozásában például amerikai támogatással valósulhatott meg vadászpilóták Ukrajna számára történő átadása 2023-ban.

Ez a mozzanat 2022. március elején abban is megnyilvánult, hogy az amerikai diplomácia arra bátorította Biden elnököt, hogy támogassa, illetve segítse elő az európai országok számára, hogy a harcoló légerőre vonatkozó segítségeket nyújtsanak Ukrajnának. Az amerikai közvetítő szerep abban is tetten érhető, hogy bizonyos – meg nem nevezett – európai államok rajta keresztül adhassanak át szovjet gyártmányú harckocsikat Ukrajna számára.

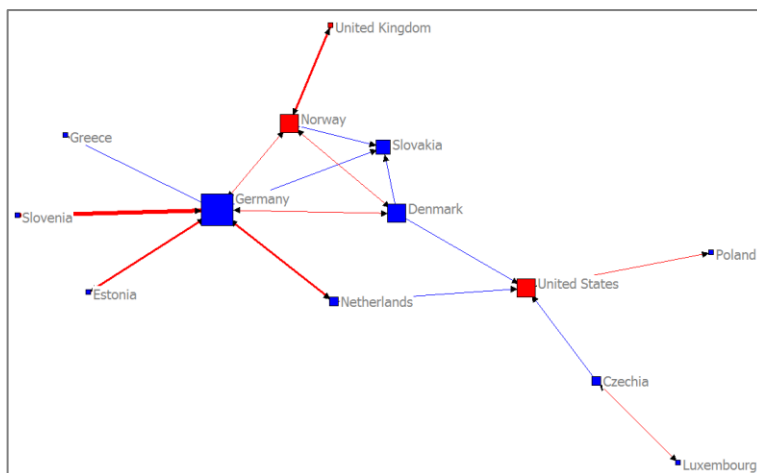
A hálózat összetetté válására, strukturálódására további példaként említhető, hogy Németország és Észtország között azért mutatható ki kölcsönös reláció, mert – még a konfliktus korai időszakában – együttműködésben nyújtottak segítséget az ukrainai védelmi erők számára tábori kórház kialakítása és az ott ellátandó feladatokra történő felkészítés terén, emellett Németország további okok miatt is meglehetősen saját szerepet játszik az Ukrajnát az orosz támadó elleni harcában segítő hálózatban. Németország ugyanis nemcsak saját szállításaival támogatja az ukránok fegyveres harcát, hanem egyéb módon is hozzájárul a segítségadáshoz: hozzájárult például ahhoz, hogy Hollandia és Észtország német rakéta-póthajtású gránátokat és tarackokat küldjön Ukrajna számára. Németország esetében is megjelenik a technológia transzfer: Szlovénia például a saját, az ukrainai haderő számára kompatibilis T-72-es harckocsijait úgy adta át Ukrajnának, ha cserébe újabb gyártású német eszközöket kap. Hasonló a helyzet Görögország vonatkozásában is, mert az az általa hadrendbe állított régebbi típusú gyalogsági harcjárműveit német gyártmányúakkal pótolja. Az Ukrajnát támogató hálózat e védelempolitikai, katonadiplomáciai aspektusát szemlélteti az is, hogy Szlovákia az ukrán erők által gyorsan használatba vehető légvédelmi rendszerek átadásával kívánt hozzájárulni az ukrainai harcok támogatásához, ha az ily módon keletkező védelmi kapacitáskiesést a nyugati szövetségesek segítenek pótolni más eszközökkel.

Lengyelország helyzete specifikusnak tekinthető annak vonatkozásában, hogy az Ukrajna számára átadandó fegyverek terén más donorországok számára is egyfajta belépési pontként, elosztó országgént funkcionál. Spanyolország például az általa Ukrajna számára küldött – döntően védelmi – felszereléseket (pl. sisak, golyó- és repeszálló mellény, nukleáris-biológiai-kémiai védőruha, egészségügyi eszközök) az ukrán határhoz közeli lengyel repülőtérré szállította. De ugyancsak Lengyelország esetében történt, hogy vadászpilótákat ajánlott fel az Amerikai Egyesült Államok számára az ukrán harcolók felé történő továbbításra.

A hálózatban előforduló kölcsönös kapcsolatok további sajátos reláció jelenlétét is szemléltetik: a török–ukrán kötés szimmetrikus formája például azt hivatott jelezni, hogy a két ország megállapodása alapján együttműködésben, közös gyártásban állítanak elő Bayraktar TB2 drónokat. Szlovákia esetében az Ukrajnával meglévő kölcsönös reláció nem egyoldalú átad(ományoz)ásra, hanem hagyományos, ellentételezett kereskedelmi megállapodásra utal, és ugyanez a helyzet Lengyelország esetében az önjáró tarackok vonatkozásában.

A fenti példák mindössze tehát szemléltetni, részben értelmezni hivatottak azt a folyamatot, melynek keretében az Ukrajna fegyveres harcának támogatására

szerveződő – jellemzően nyugati – államok körében kialakul egy komplex, strukturált kooperációs hálózat. Mint az a teljes gráfon (9. ábra) is látható, az ukrán harcokat támogató államok egy szűkebb körében kialakul egy belső alhálózat, melynek szereplőit többszörös, nem ritkán ugyancsak kölcsönös kapcsolatok fűzik össze. A melléklet részeként közölt M1. gráf ezt az egymással szorosabban is összekötött alhálózatot az eredeti hálózati gráfban, Ukrajna kiemelésével mutatja. A 12. ábra azonban külön kiemeli a támogatási hálózat egy részét, melyben Németország, az Amerikai Egyesült Államok, valamint bizonyos tekintetben Norvégia egy-egy jelentősebb központi szereplőként jelenik meg, és feltűnő az is, hogy ez az alhálózat minden egyes országa NATO-tagállam. Németország mind kapcsolatainak száma, mind pedig az alhálózatban elfoglalt pozícióját tekintve kiemelhető a többi ország közül: egyrészt a legtöbb kölcsönös kapcsolattal rendelkezik – különösen igaz ez a szlovéniai relációban –, azaz kiemelt szerepet játszik a hálózatban mozgatott erőforrások, felajánlások koordinációjában, valamint hídként is funkcionál, mivel összeköttetést biztosít Görögország, Szlovénia és Észtország vonatkozásában a többi partnerország felé. Az előzőekben említett két nem európai uniós tagország, Norvégia

12. ábra. Ukrajna támogatási hálózatának egy részlete²⁰

(kék ország: EU-tagállam; négyzet: NATO-tagállam; piros kötés: kölcsönös kapcsolat)

Megjegyzés: a gráfon a csomópontok mérete és a köztük lévő élek vastagsága az alhálózatbeli viszonyokat tükrözik, azok nem a teljes hálózat esetében meglévő adatok alapján jelennek meg.

és az Amerikai Egyesült Államok ugyancsak az utóbbi hálózati szerkezeti pozíció tekintetében emelhető ki. Norvégia az alhálózatban hídszerű összekötő szereplőnek tekinthető az Egyesült Királyság tekintetében, az Amerikai Egyesült Államok pedig Lengyelország és Csehország vonatkozásában tölt be hasonló pozíciót, továbbá ennek révén közvetetten hozzájárul Luxemburg hálóba kapcsolásához is.

Az Ukrajna számára a fegyveres harcokhoz segítséget nyújtó államok fenti szűkebb köre közötti gyakoribb, szerteágazóbb és mélyebb összekapcsoltság, azaz a

²⁰ Forrás: saját számítás és szerkesztés.

fenti alhálózat kialakulása bizonyos tekintetben a teljes hálózat struktúrája szempontjából is érezteti hatását. Amennyiben kiszámítjuk a teljes hálózat néhány kapcsolathálózati jellemzőjét két eltérő időszakban,²¹ akkor egyrészt elmondható, hogy a kapcsolatok átlagos száma²² közel megkétszereződik a második időszakra, és ezzel párhuzamosan a szereplők közötti különbségek is növekednek a szórás értékek figyelembevételével (1. táblázat). Másrészt a hálózat beágyazottabbá válására utal az is, hogy a hálózati szereplők közötti összes kapcsolatok száma is jelentősen növekszik úgy, hogy közben a hálózati csomópontok száma konstans marad, azaz a második peridusban nem jelennek meg új támogató országok az Ukrainát segítő államok együttműködésében, hanem a korábbi szereplők tesznek újabb és újabb felajánlásokat, támogatásokat ill. – részben a második időszakban már egyre inkább – teljesítéseket. Mindezek fényében, valamint a fentiekben a teljes hálón belül egyre markánsabban kirajzolódó alhálózat ismertetésekor leírtakat figyelembe véve nem meglepő, hogy a teljes hálózat központosítottsága is csökken, azaz bizonyos mértékben számszakilag is kimutatható, hogy az Ukrainát a fegyveres harcban támogatni szándékozó országok hálózata az idő előrehaladtával némileg diffúzabbá, belsőleg strukturáltabbá válik.

	időszak 1.	időszak 2.
Fokszámátlag	7,161	12,839
Fokszámszórás	18,242	31,357
Összeg	222	398
Megfigyelési egységek száma	31	31
Hálózat központosítottsága	15,68%	14,01%

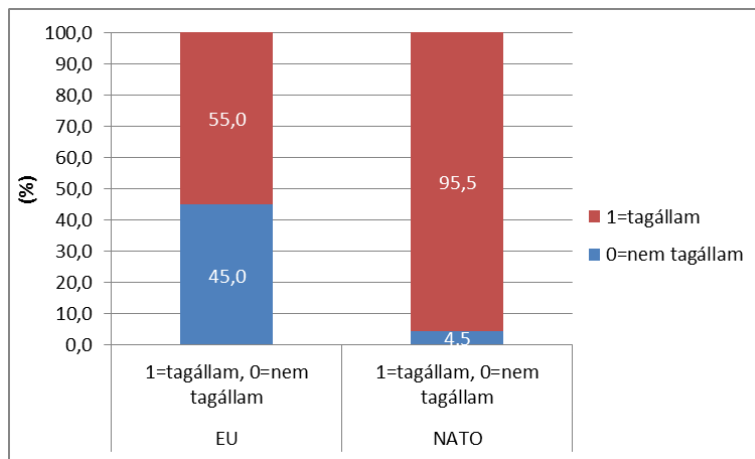
1. táblázat. A kapcsolatok számának növekedése²³

Az alhálózat jellemzésekor már kiemeltük, hogy azt egyöntetűen NATO-tagállamok alkotják, és az Ukrajna 2022-ben folyó fegyveres harcához segítséget, hozzájárulást nyújtó országok teljes hálózata vonatkozásában is mutató értéke lehet azon probléma vizsgálatának, hogy a hálózati kapcsolatok milyen összetétele jellemző az egyes szövetségi dimenziókban – hasonlóan ahhoz, mint tettük azt a hosszabb távú fegyverkereskedelmi adatok elemzése során.

²¹ Az itt vizsgált időbeli felosztás naptári értelemben 2022. június 15-ig, illetve az azt követő időszak vonatkozásában rendelkezésre álló adatok alapján elkészített hálózati gráfok mutatóin alapul. Az előbbi időszakra vonatkozó adatok alapján feltárt hálózati gráfot a mellékletben M2. gráfként közöljük. Az utóbbi, illetve a 9. ábrán látható gráf összevetésével vizuálisan is áttekinthető az egymással is összekötésben lévő országokból álló alhálózat bővülése, gyarapodása.

²² A számítások során ebben az esetben is a hálózatban megállapítható szimmetrikus éleket használtuk fel, azaz eltekintettünk az oda-vissza irányú kötések közötti különbségtevéstől, mert ily módon könnyebben interpretálható, és a hálózat jellemezni szándékozott tulajdonsága szempontjából inkább mutató értékű értéket használhattunk.

²³ Forrás: saját számítás és szerkesztés.

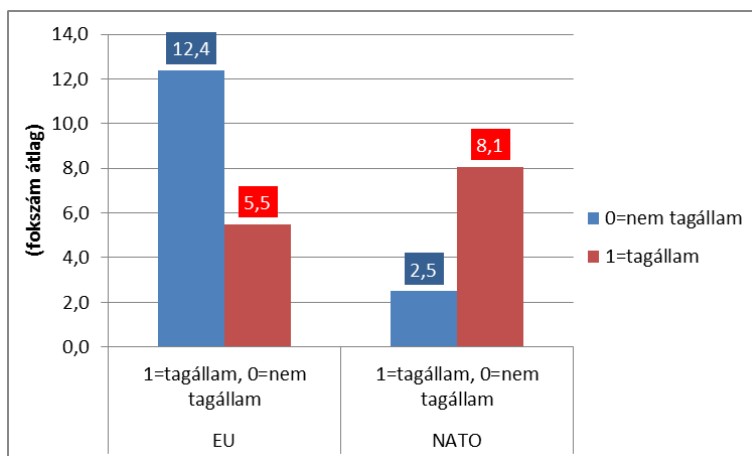

13. ábra. Ukrajna támogató kapcsolatainak aránya EU-, illetve NATO-tagság alapján²⁴

A 9. ábrán látható hálózatban megjelenő kapcsolatok százalékos eloszlását vizsgálva feltűnő a NATO-országok dominanciája. Bár az EU-tagállamok esetében is kimutatható a többségi érték, mivel a kapcsolatok több mint fele, 55%-a az EU tagországaihoz köthető, a NATO-tagállamok esetében ez az arány a kapcsolatok közel 96%-át teszi ki (13. ábra). Azaz az Ukrajnát segítő országok hálózatában a kötések döntő többsége a nyugati katonai szövetség államaihoz kapcsolható.

A NATO meghatározó szerepére utaló fenti mintázatot erősíti meg a kapcsolatok átlagos számának elemzése is (14. ábra): európai uniós összevetésben a nem EU-tagállamok esetében mérhető a kapcsolatok magasabb átlaga (12,4), az uniós országok átlagértéke több mint a felével kevesebb az előbbi csoporthoz képest (5,5). A NATO-tagság szerinti felosztás esetében azonban a katonai szövetség tagjai átlagosan több mint háromszorosan magasabb kapcsolatszámmal bírnak (8,1), mint azon államok, melyek nem részesei a katonai szövetségnek (2,5).

²⁴ Forrás: saját számítás és szerkesztés.

14. ábra. Ukrajna támogató kapcsolatainak átlagos száma EU-, illetve NATO-tagság szerint²⁵

Összességében tehát megállapítható, hogy az Ukrajna számára kilátásba helyezett, illetve biztosított fegyveres és nem közvetlenül harci célú diplomáciai vállalások terén általánosságban a NATO katonai szövetség országai, főképpen az Amerikai Egyesült Államok és Németország – a szorosabb összeköttetésben lévő országok alhálózatát tekintve Norvégia is – jelennek meg olyan szereplőkként, melyek nemcsak közvetlen támogatásaikkal, hanem a hálózaton belüli szerepeikkel, funkcióikkal járulnak hozzá az Ukrajnát támogató országok együttműködésének becsatornázásához, koordinálásához, végső soron pedig elősegítik a hálózati szereplők beágyazottságát is. Mindez a hálózat összetettebbé válásának, stabilizálódásának irányába is hathat, illetve bizonyos tekintetben akár sajátos bizalmi erőforrásként is szolgálhat az együttműködési struktúra fenntartásához és jövőbeli további kiteljesítéséhez, mélyítéséhez.

²⁵ Forrás: saját számítás és szerkesztés.

3. A jelenlegi helyzet a szállítások és a veszteségek kapcsán

Ukrajna és Oroszország **harci-technikai eszközeinek száma a háború kitörésekor, veszteségei, a szállítások és a jelenlegi készletek (darab)**

	Ukrajna ²⁶	Veszteség ²⁷	Szállítások ²⁸	Jelenlegi ukrán készlet	Oroszország ^{29 30}
 Harckocsi	2 059	1 200	940 (146 modern Leopard 2, Challenger, M1 Abrams)	1919	13 617 1 504 12 113
 Gyalogsági harcjármű	2700	2550	463 (194 modern CV90, M2 Bradley, Spartan)	3057	32 393 3 632 28 761
 Páncélozott szállítójármű			2444 (90 modern Stryker)		
 Tüzérség (100 mm fölött)	3 500 231	2 735	1106 (M-109, DANA, Caesar, Zuzana, Archer, Panzerhaubitze 200)	1871 177	27 949 996 26 953
 Sorozatvető		100	46 (46 modern HIMARS, MLRS, MARS-2)		

²⁶ Military Balance 2023.

²⁷ Twitter, Volodymyr Dacenko, (2023. 07.14.); Twitter, Oryx (2023.07.14.)

²⁸ <https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/military-support-ukraine-2054992> (2023.07.15.); <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9477/> (2023.07.14.); https://www.eas.europa.eu/eumam-ukraine/about-eu-military-assistance-mission-support-ukraine-eumam-ukraine_en?s=410260 (2023.07.15.); <https://www.defense.gov/Spotlights/Support-for-Ukraine/> (2023.07.15.)

²⁹ Military Balance 2023.

³⁰ Twitter, Volodymyr Dacenko, (2023.07.14.); Twitter, Oryx (2023.07.14.)

 Harci helikopter	57	40	79 (Mi-2, Mi-8, Mi-17, Mi-24)	112	704 188 516
 Harcászati repülőgép	115	98	31 (MiG-29, Szu-25)	64	2 048 399 1 649
 Légvédelmi rendszer	81	40	28 (25 modern Sz-300, NASAMS, Patriot, Hawk, IRIS-T)	69	3 000 620 2380
 Pilóta nélküli repülőgép	200	100	1487 634 csapásmérő drón 853 harcászati és felderítődrón	1587	3 000 620 2380
 Páncéltörő rakéta	5000	n. a.	73 000 (NLAW, Javelin, Panzerfaust, AT-4, TOW)	73 500	3 000 620 2380

2. táblázat. Ukrajna és Oroszország harci-technikai eszközeinek száma a háború kitörésekor, veszteségei, a szállítások és a jelenlegi készletek (darab)

3.1. Harckocsik területén

Az ukrán és az orosz fél veszteségeit nagyon nehéz felmérni, hiszen egyedül az Oryx adatbázis³¹ az, amely lehetőséget ad erre.

A felek a pszichológiai és az információs hadviselés miatt nem adják meg a veszteségeiket. Mindkét fél közel 6,5-szeres szorzót használ az ellenség veszteségeinek bemutatására. Ráadásul az orosz haderő a harckocsik és a páncélozott gyalogsági harcjárművek kilőtt számát egyben adja meg, így tehát csak következtetni lehet az ukrán fél harckocsiveszteségére.

Egyértelmű, hogy mindkét fél a harckocsik tekintetében jelentős veszteséget szenvedett. Oroszország jelenleg közel háromszáz harckocsit tud még gyártani évente, illetve a tartós tárolásban levő régi eszközeit is a frontvonalra tudja vezényelni. Ukrajna tekintetében azt látjuk, hogy a régi típusú T-72 és T-64 harckocsik különböző változataival kezdték meg a háborút, majd a nagyobb sikert a 2022 decemberében bejelentett, úgynevezett Leopard-koalícióval érik el. Az Amerikai Egyesült Államok 31 darab M1A2 Abrams típusú harckocsit ígért Ukrajnának, a típusra a kiképzés 2023 júliusában kezdődött el. Az úgynevezett Leopard-koalíció közel 85 darab Leopard 2A4/A5/A6 típusú közepes harckocsit biztosított Ukrajna részére. Ezek 2023 áprilisában és májusában beérkeztek, majd a 2023. július 5-én kezdődött offenzívában bevetésre kerültek, főleg déli irányban, Zaporizzsja várostól délre. Rögtön az első napokban az új nyugati technikából el is veszítettek hat darab Leopard 2A5-öst, valamint az M2 Bradley gyalogsági harcjárművekből bizonyíthatóan 16 darabot.

Egyértelmű, hogy a harckocsik alkalmazása a sík területen nem járt sikerrel a kiterjedt aknamezők, a jól megszervezett orosz páncéltörő tűz és a pontos tüzérségi tűzcsapások miatt. Valószínűleg Ukrajna nem tud nagyobb területeket felszabadítani és nem tud kijutni az Azovi-tenger partjára. A harckocsik alkalmazásával mind a két fél rossz módszerekkel kísérletezett.

3.1.1. Mennyivel érnek többet az ukránok által várt amerikai és német harckocsik az orosz tankoknál?

Általában a német Leopard és az M1 Abrams harckocsi olyan ágyúval rendelkezik, amely 5 km, a modernebb változataik pedig 6 km távolságból pontosan eltalálnak célokat, és ennek a valószínűsége 95% fölött van. A találati valószínűség az orosz T-80 és a T-90 harckocsinál 70–80%, de lőtávolságuk rövidebb, csak 2–3 km. Az úgynevezett harci hatékonysági együttható azt mutatja meg, hogy ha azonos kiképzettségi szintű legénységgel rendelkező harckocsik találkoznak, akkor egy Leopard átlagosan 1,6–2,6 darab T-72 harckocsit képes kilőni. Nyilván ezek az arányok függenek a kiképzettségtől, a tereptől, valamint attól is, hogy a többi fegyvernem hogyan van beépítve a műveletbe, tehát a Leopardnak például van-e légvédelme.

³¹ <https://www.oryxspioenkop.com/>

15. ábra. Leopard 1A5 harckocsi³²

Az Ukrajnába várt nyugati harckocsikat egyfajta csodavárás övezte, de itt sem árt az óvatosság. A török hadsereg által használt Leopard 2A4 harckocsikból a kurdok például rengeteget kilőttek. Amíg nagyon nagy a sár, ezek a nehéz harckocsik is nehezen mozognak a terepen, és nagyon oda kell figyelni a logisztikára. Ha egy ilyen harckocsi megsérül vagy elromlik, azt több mint 1200 km-re kell szállítani, például Lengyelországba, hogy ott megjavíthassák őket. Még rosszabb a helyzet a brit harckocsikkal, azokat sem lehet mindig a helyszínen javítani, így Nagy-Britanniába kell azokat szállítani.³³

3.2. Gyalogsági harcjárművek területén

A háború kezdeti időszakában mindkét fél nagyon jelentős számban veszített gyalogsági harcjárművet és páncélozott szállító harcjárművet, főként a rengeteg páncéltörő fegyver és a pontos tüzérségi tűz alkalmazása miatt. A háború második fázisában a drónok sokoldalú alkalmazása miatt volt nagy a harcjárművek vesztesége, ekkor főleg a török Bayraktar TB2 drón okozott problémát az orosz utánpótlás akadályozása és a harcjárművek kilövése kapcsán. Az ukránoknak a veszteséget a háború későbbi fázisaiban pedig az Iránból szállított Sahed-136 és az orosz Lancet drónok okozzák. Azt is megállapíthatjuk, hogy a Nyugatról szállított járművek között alacsony számban vannak a modern gyalogsági harcjárművek. Ezek közé tartozik az amerikai M2 Bradley és a svéd CV 90 gyalogsági harcjármű. Viszonylag modernnek mondható még az AMX-10 könnyű harckocsi Franciaországból. Az elavultabbak között vannak az M113 bázisán kialakított harcjárművek, a BMP-1/2 gyalogsági harcjárművek, illetve a Németországból szállított Marder típusú jármű.

³² Németország és Dánia 2023-ban 100 darab Leopard 1A5 harckocsit biztosít Ukrajnának. A harckocsi rendszeresítésének éve 1987, tömege 42,4 t, fegyverzete egy 105 mm-es harckocsiágyú, két darab 7,62 mm-es géppuska, nyolc darab ködgránátvető. Előnye: fedélzeti számítógép, lézeres távmérő. Hátránya: gyenge páncélvédelem (50–70 mm). Forrás: Twitter, Trilludan; letöltve: 2023.07.15.

³³ Forrás: Resperger István interjúsorozat: <https://telex.hu/kulfold/2023/04/02/orszo-ukran-haboru-logisztika-pihenes-bahmut-szomok-utanpotlas-resperger-istvan>

3.3. Tüzérségi eszközök területén

Egyértelműen megállapítható, hogy Ukrajnának jó minőségű precíziós csapásokra képes tüzérségi eszközökre volt szüksége ahhoz, hogy mindenképpen fel tudja tartóztatni az orosz támadást. Ezek a járművek eleinte a Panzerhaubitze 2000,

16. ábra. Panzerhaubitze 2000³⁴

a CAESAR, a Krab és az M109 önjáró tarackok voltak. Jelenleg ezek teszik ki az ukrán tüzérség közel 40–50%-át. A löszerük egységesen a 155 mm-es taracklöszer. A rakéta-sorozatvetők tekintetében a HIMARS (70–80 km), az MLRS és a MARS 2 (70–80 km) a nagyon modern eszközök közé sorolható. A tüzérség kapcsán a problémát Ukrajna részére a löszer előállítás, biztosítása és felhasználása jelenti. Az orosz tüzérség mivel legalább négy-ötösörös mennyiségi fölényben van, ezért naponta háromszor-négyszer több tüzcspást tud kiváltani az ukrán állásokra, így a NATO-nak és az EU-nak a tüzérségi löszerek biztosítása okozza a legnagyobb problémát.

3.4. Harci helikopterek területén

Az ukrán haderő a háború kezdetekor 57 harci helikopterrel rendelkezett, jelen időszakban 10–12 darab áll rendelkezésre, ezek a régebbi, Mi-24D típusú harci helikopterek. Lengyelország legutóbb újabb 10–12 darab szállításával segítette Ukrajnát. Megállapítható, hogy a nyugat nem biztosít modern Apache, Bell, Tiger típusú harci helikoptereket Ukrajna részére.

3.5. Harcászati repülőgépek

A háború kezdetén 16 darab állt rendelkezésre, jelenleg 56–60 darab harmadik generációs MiG-29 vadászrepülőgép áll az ukrán haderő rendelkezésére. A közel ezer kilométeres arcvonalon ez nagyon alacsony szám, nem véletlen, hogy az ukrán ellentámadás légi támogatása sem tud megfelelő mértékben megvalósulni. A másik nagy koalíció a Leopard-koalíció mellett az F-16 vadászrepülőgép-projekt. Az Amerikai Egyesült Államok engedélyezte, hogy 2023 szeptemberétől Norvégia,

³⁴ Forrás: <https://www.reservistenverband.de/bayern/muenchen-ost/aktuelles/rk-vortragsabend-feuer-an-den-feind-grundbegriffe-moderner-artillerie/>; letöltve: 2023.07.15.

Dánia, Románia területén ukrán pilóták megkezdjék a felkészülést a negyedik generációs F-16 vadászgépekre. Egyértelműen megállapítható, hogy ezek a repülőgépek legalább fél évnél előbb nem kerülnek bevetésre Ukrajna területén, tehát nem tudnak jelentős változást előidézni a harci cselekményekben.

17. ábra. F-16 Fighting Falcon³⁵

3.6. Légvédelmi rendszerek terén

A háború első fázisában az ukrán légierő főként szovjet eredetű légvédelmi rendszerekkel (Kub, Krug, Buk, Sz-300) rendelkezett. A háború során a szövetségesek NASAMS, Patriot, Hawk, IRIS-T rendszerekkel járultak hozzá Ukrajna légvédelméhez. Ukrajna kelet-nyugati kiterjedése 1300 km, észak-déli irányban pedig kiterjedése 1000 km, a területe 604 000 km², így a rendelkezésre álló eszközmennyiség a megfelelő légvédelemhez nem elégséges, sokkal több légvédelmi eszközre lenne szüksége. A másik probléma, hogy az Sz-300 és a Buk rendszerhez nem áll rendelkezésre elegendő légvédelmi rakéta, ezek az eszközök gyorsan elfogytak, amikor az oroszok olcsó 10–20 ezer dolláros Sahed drónokat alkalmaznak.

3.7. Pilóta nélküli eszközök terén

A háború kezdetekor 200 darabos készlet állt rendelkezésre. Jelenleg 634 db csapásmérő drón, 853 db harcászati és felderítődrón áll rendelkezésre. A kezdeti időszakban a szakértők azt gondolták, hogy a drónok alapvetően megfordítják és megváltoztatják a háborúk menetét. Nagyon jelentős csapásokat tesznek lehetővé, rengeteg veszteséget okoznak főként a páncélozott céloknak, a logisztikai ellátópontoknak, illetve orosz részről a kritikus infrastruktúra polgári és katonai részének is. Nem jelenthetjük ki, hogy csodafegyverek, hiszen belőlük is rengeteget lőnek le naponta, egyre inkább fejlődik az elektronikai hadviselés azon képessége, hogy ezeket az eszközöket bemérjék és saját veszteség nélkül megsemmisítsék.

³⁵ Beépített fegyverzete egy 6×20 mm gépágyú, 11 felfüggesztési pontján különböző hatótávolságú levegő-levegő és levegő-föld osztályú rakéták. Hatósugara 500 km, maximális sebessége 2,05 M, terhelhetősége 9 g. Eddig legyártott mennyiség 4604 db (a világ légiflottáinak 25%-a). Ára 64 millió USD. Forrás: <https://www.lockheedmartin.com/en-us/products/f-16.html>; letöltve: 2023.07.15.

4. Összegzés és következtetések

A fentiek alapján tehát egyrészt megfogalmazható, hogy (1) Oroszország 2014-ig jelentős fegyverértékesítéseket hajtott végre, ami valószínűsíthetően alapvetően a bevételserzés, tőkeképzés oldaláról jelenthetett fontos forrást, ez a bevételi lehetőség azonban a 2010-es évek második felének végétől leépült, bezáródott, azaz a kereskedelmi partnerei már nem vásároltak a korábbi mértékben orosz fegyvert. Feltételezhetően e sajátos elszigetelődési folyamatnak egy másik megnyilvánulási formájaként értelmezhető, hogy (2) míg 2014 előtt rendkívül intenzív és gyors növekedés bontakozott ki az orosz fegyvervásárlások terén, egyfajta felkészülési időszakot képezve a későbbi fejlemények tükrében, addig az évtized végére Oroszország fegyverbeszerzési csatornái ugyancsak bezáródtak. Az orosz fegyverértékesítések és fegyverbeszerzések (3) szinte kizárólag az EU- és a NATO-n kívüli országok felé, illetve felől történtek – utóbbi tekintetben az arányok magasabbak, de nem érik el az egytizednyi részesedést sem.

Az is kirajzolódik, hogy (4) Ukrajna az eleve nem túl jelentős fegyverértékesítési tevékenységét még tovább mérsékelte, leépítette azt 2014-et követően, a 2010-es évek végétől azonban jelentősebb – jóllehet az Oroszország esetében mérhetőnél alacsonyabb – mértékű beruházás, beszerzés figyelhető meg a fegyveres kapacitások tekintetében. Az Ukrajna által megvalósított fegyverértékesítések (5) szinte kizárólag EU-n és NATO-n kívüli országok felé irányultak, az ország fegyverbeszerzései azonban jelentős, illetve domináns arányban az EU és a NATO államainak értékesítéseiből tevődnek össze: az uniós államok az ukrán fegyverbeszerzéseknek több mint felét teszik ki, a NATO-tagállamok vonatkozásában pedig ez az arány megközelíti a 100%-ot.

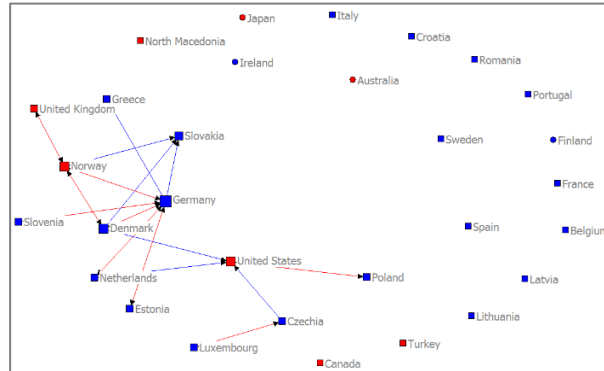
Az előbbieket fényében kevésbé meglepő, hogy bár (6) a vizsgált fegyverbeszerzések és -szállítások egy kiterjedt és bizonyos fókig összetett fegyverkereskedelmi hálózatként realizálódtak, melyben dominánsabb szerepet Oroszország képvisel Ukrajnához képest, a kereskedelmi partnerek között összességében kevésbé meghatározóak az EU és a NATO tagállamai, a szerteágazó hálózat a legtöbb kontinensről integrál országokat.

Hangsúlyozni szükséges, hogy (7) a 2022. február végén fegyveres formában intenzíven kiújuló orosz–ukrán konfliktus egy sokrétű, bár döntően EU- és legfőképpen NATO-országokra épülő, Ukrajnát a fegyveres harcban támogatni kívánó diplomáciai és fegyverszállítási hálózat gyors kiépüléséhez vezetett. Ebben (8) néhány állam – mindenekelőtt itt említhető az Amerikai Egyesült Államok és Németország, illetve Norvégia, melyek (9) egy szorosabban összekapcsolt alhálózatnak is fontos szereplőiként jelennek meg – a közvetlen segítségnyújtáson túl további meghatározó szerepeket is ellát, jelentősen hozzájárulva ahhoz, hogy ezen együttműködés egy mélyebb, beágyazottabb hálózat képét mutassa, mely (10) akár egy szélesebb technológiatranszfer-csatorna kialakulásához is hozzájárulhat.

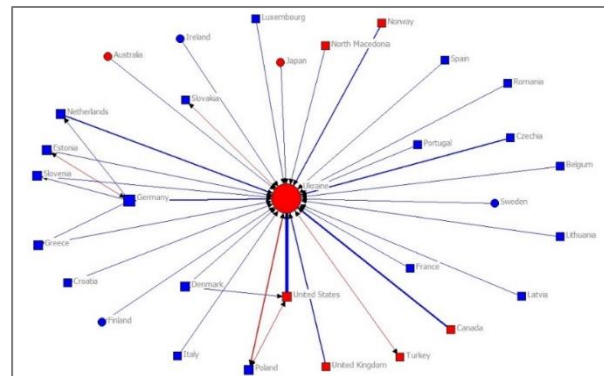
A támogatások és transzferek tartós fennmaradása mellett megállapítható azonban az is, hogy (11) a technikai eszközök tekintetében a szállított fegyverek egyrészt késve érkeztek Ukrajna részére, másrészt nem kapták meg hozzá a kiképzéshez szükséges szimulációs rendszereket (mint például Javelin esetében), így

sokkal nagyobb harctéri veszteséget is szenvedtek el, harmadrészt ugyancsak rá kell mutatni, hogy a kelet- és közép-európai országok, melyek szállítottak fegyvereket, megszabadultak a régebbi szovjet gyártmányú eszközeiktől, és ezért főként nyugati M1 Abrams és Leopard harckocsikat, illetve nyugati légvédelmi rakétarendszereket, gyalogsági harcjárműveket kértek. Jellemző továbbá az is, hogy (12) a leszállított eszközökhöz a képzési időt túl rövidre szabták: a Leopard harckocsi esetén 5 hét, a Challenger harckocsinál 6 hét, az M1 Abrams harckocsi esetében pedig mindössze 22 hét. A Patriotnál 22 hét, a logisztikai részére pedig 45 hét, de a megfelelő harcászati felkészülés több hónapot venne igénybe, ezt mutatják a Kijev elleni orosz rakétatámadások, amikor két Patriot rendszer sérült meg egyetlen éjszaka alatt.

MELLÉKLETEK

M1. gráf

M2. gráf

IRODALOMJEGYZÉK

- <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9477/>
- <https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/military-support-ukraine-2054992>
- <https://www.defense.gov/Spotlights/Support-for-Ukraine/>
- https://www.eeas.europa.eu/eumam-ukraine/about-eu-military-assistance-mission-support-ukraine-eumam-ukraine_en?s=410260
- <https://www.forumarmstrade.org/>
- <https://www.lockheedmartin.com/en-us/products/f-16.html>
- <https://www.oryxspioenkop.com/>
- <https://www.reservistenverband.de/bayern/muenchen-ost/aktuelles/rk-vortragabend-feuer-an-den-feind-grundbegriffe-moderner-artillerie/>
- <https://www.sipri.org/databases/armstransfers>
- Military Balance 2023. International Institute for Strategic Studies (IISS) (<https://www.iiss.org/publications/the-military-balance/the-military-balance-2023/>)
- Resperger István interjúorozat: <https://telex.hu/kulfold/2023/04/02/orosz-ukran-haboru-logisztika-pihenes-bahmut-szamok-utanpotlas-resperger-istvan>
- Twitter: Oryx (<https://twitter.com/>)
- Twitter: Trilludan (<https://twitter.com/>)
- Twitter: Volodymyr Dacenko (<https://twitter.com/>)

SZABÓ LAJOS

**AZ UKRÁN NACIONALIZMUS FEJLŐDÉSE A KIJEVI
RUSZTÓL 1920-IG**

Bevezetés

Ukrajna független államként nem tekint vissza hosszú múltra, az önálló államisága alig több mint harminc éves, ami történelmi távlatban szinte elhanyagolható. Ezen az I. világháború után különböző határokkal és elnevezésekkel létrejött ukrán államalakulatok és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (1918–1991) létezése sem változtat érdemben, mint ahogy az sem, hogy Ukrajnának a Szovjetunió alatt is volt ENSZ-képviselője, azaz bizonyos értelemben a többi szovjet tagállamnál nagyobb önállósággal rendelkezett. Mindez természetesen nemcsak Ukrajnára igaz, hanem a posztszovjet államok¹ egy jelentős részére is, hiszen nem rendelkeztek történelmi előképpel, példának okáért Belarusz sem.

A különbség megítélésem szerint abban érhető tetten, hogy az ukrán nemzeti eszme történelmi távlatokban erősebben beágyazódva létezett és a Szovjetunió szétesését követően sokkal gyorsabb és intenzívebb fejlődésnek indult, mint a posztszovjet államok esetében. Ennek ma kézzelfogható jelei vannak, amelyek nemcsak az Oroszország ellen vívott háború ideológiai alapjainál érzékelhető, de a 2004 óta az ukrán politikai életben intenzíven jelen lévő euroatlanti csatlakozási törekvésben, vagy éppen a magyar–ukrán kétoldalú kapcsolatokat 2017 óta rendkívüli módon megterhelő ukrán oktatási és nyelvtörvényben is. Mindez 2023-ra egy rendkívül erős, már-már erőszakos nemzetépítéssé vált, ami a megítélésem szerint jelenleg nemcsak a posztszovjet térségben, de Európában is egyedülálló.

Tovább nehezíti Ukrajna helyzetét az, hogy az ország a függetlenné válásakor elismert nemzetközi határait nem a történelmi folyamatok vagy a nemzeti, nyelvi viszonyok határozták meg, hanem a Szovjetunió belső határai, amit az ország fennállása idején többször és teljesen önkényesen változtattak meg. Ez ugyanakkor nemcsak Ukrajnára, hanem a széteső Szovjetunió legtöbb utódállamára igaz volt, így szinte az egész posztszovjet térségben kérdéses volt, hogy van-e realitása a nemzetállam kialakulásának. Az egyetlen egyértelmű kivételt a balti államok jelentik, bár a jelentős számú orosz kisebbség jelenléte ott is komoly problémát jelent. Az évszázadok óta az Orosz Birodalom részét képező szláv államok, így Belarusz és Ukrajna esetében az európai értelemben vett nemzetállam kialakulására – az évszázadok alatt kialakult erős eloroszosodás, a jelentős számú orosz kisebbség és az erős orosz gazdasági függés miatt – a függetlenné válást követően kevés esély látszott.

Nézetem szerint Ukrajna a fent említett intenzív, erőszakos nemzetépítéssel jelenleg egyfajta politikai anakronizmus Európában. Ez a fajta nemzetépítés a 19. századi Európára volt jellemző, így az ország rohamléptekben próbálja meg behozni ezt a közel 150 éves lemaradást a nemzetállam kiépítése terén. Ez a folyamat, bár nem

¹ Az eltérő nemzeti gyökerek, társadalmi háttér és történelmi fejlődés miatt a cikkben a „posztszovjet országok” közé nem sorolom be a három balti köztársaságot.

nélkülözi a történelmi előzményeket, a 2000-es évek elején kapott nagyobb lendületet, majd a nemzetállammá válás tempója 2014 óta exponenciálisan felgyorsult. Megítélésem szerint ebben rendkívül komoly szerepet játszik az Ukrajnával szembeni orosz politikai és katonai agresszió, amely egyértelműen felgyorsította és részben szélsőségessé tette a folyamatot. Úgy gondolom, hogy Oroszország – akaratán kívül – jelentős, mondhatni kulcsszerepet játszik az ukrán nemzetállam létrehozásában, felgyorsítva és visszafordíthatatlanná téve azt. Így Oroszország épp nemzeti érdekeivel ellenkező hatást ért el, de ez a kérdés nem része az elemzésemnek.

Természetesen az ukrán nemzetállam rendelkezik történelmi gyökerekkel, még ha ezek nem is fedik le az ország jelenlegi határait. Az ukrán nemzet a történelme során beszorult Kelet és Nyugat közé, ami egyfelől akadályozta az önálló állam kialakulását, ugyanakkor – ahogy ezt a munkában megmutatom – lehetővé tette a nemzeti eszme fennmaradását.

Az ukrán nemzetállam kifejlődésének jelenlegi intenzív szakasza megítélésem szerint jelentős biztonságpolitikai kockázatot is magában rejt. Az ukrán nemzetfejlődés alapvetően az orosz nemzettel, Oroszországgal szemben határozza meg magát. Ez az ukránok szempontjából logikus, hiszen az ukránoknak még mindig bizonyítaniuk kell, hogy ők nem oroszok, hogy történelmileg, nyelvileg, kulturálisan és vallási szempontból is különböznek az orosz nemzettől. Ennek megfelelően, illetve az Ukrajnával szembeni orosz politikának köszönhetően az ukrán nacionalizmus alapvetően oroszellenes. Egész Ukrajna tekintetében azonban nemcsak orosz, hanem történelmi távlatokban lengyel- és jelenleg erős magyarellenességről is beszélhetünk, ami részben történelmi okokra vezethető vissza, részben pedig arra, hogy Nyugat-Ukrajnában és Kárpátalján nincs orosz kisebbség, így az ukrán nacionalizmusnak más ellenpontot kell keresnie. Ennek megfelelően jelenleg az ukrán nacionalizmus rendelkezik magyarellenos vonásokkal is, elsősorban Nyugat-Ukrajnában, aminek aktuálpolitikai okai is vannak.

1. Az ukrán nép történelme és gyökerei az ukrán nacionalista eszmerendszer értelmezésében

1.1. Az ukrán nemzet története az ókori gyökerektől a Kijevi Rusz felbomlásáig

Kevés olyan ország létezik, amelynek a neve olyan beszédes, mint Ukrajnáié. A szó az ukrán nyelvtan szabályai szerint felbontható az „*U kraina*”, azaz „*a határban*” kifejezésre, vagy egyszerűbben fogalmazva „határvidék”-nek fordítható le. Valóban, a mai Ukrajna területén élő ukrán nép történelmét átszövi a sztyeppe és az erdős terület, a katolicizmus és az ortodoxia, illetve a nyugat- és a kelet-európai történelmi, politikai és kulturális fejlődési út találkozása. A mai Ukrajna a 16. századtól előbb a keresztény és az oszmán, majd az ortodox európai út és a nyugati fejlődési irány ütközési pontjává vált.² A folyamat során, a 18. század végére a kialakulóban lévő ukrán nemzet kettészakadt és két különböző európai fejlődési út ellentétes oldalain (Ausztria és Oroszország) találta magát. Mint később látni fogjuk, ez egyben meg is

² Szerhij Jekelcsik: Ukrajna története, egy modern nemzet születése. 2014. p. 20.

alapozta az európai értelemben vett ukrán nacionalizmus létrejöttét és a mai politikai, nyelvi és vallási szempontból megosztott Ukrajna kialakulását.

Ukrajna helyzetére jellemző, hogy az ütközőállam- és a határvidékjelleg 2023-ban minden eddiginél tisztábban látszik, hiszen az ország beszorult a nyugati, gyakorlatban is működő demokratikus, többpárti politikai fejlődési irányt jelentő NATO és EU, illetve a demokratikus intézményrendszereket kiüresítő, tekintélyelvű, egyszemélyi politikai vezetést megtestesítő Oroszország közé. Ez alapján a történelmi fejlődés nem sok újat hozott az ukránok számára.

A többi európai nemzetállamhoz hasonlóan az ukrán nacionalizmus ideológiai eszmerendzere is a 19. században kezdett kialakulni, és ennek során a 18–19. században kialakult modern történelemtudományt hívta segítségül. Ebben az időszakban Ukrajna még nem rendelkezett önálló államisággal, így az ukrán nemzet történelmi gyökereit eleinte Oroszország olvasztotta be és jelenítette meg a saját történelmi múltjaként.³ Ennek következtében egyfajta párhuzamos valóság alakult ki az orosz és az ukrán történetírás között a közös történelmi múlt, így a Kijevi Rusz vagy a kozákság tekintetében. Ezeket a történelmi szereplőket mindkét állam kizárólag a sajátjának tekinti. Ez a fajta kettősség Ukrajna szinte teljes történelmét végigkíséri.

A nemzetállamok kialakulásának időszakában minden nemzet igyekezett ősi, legalább az ókorig visszanyúló gyökereket találni magának. Ezt a szerepet az ukrán nemzeti gondolkodásban hagyományosan a Kr. e. 7–3. században, többek között a mai Ukrajna területén is élő szkíták töltik be.⁴ A történészek által leginkább iráni népcsoportként azonosított szkíták és a mai, egyértelműen szláv gyökerű ukrán nemzet között szerintem nem érdemes semmilyen genetikai, nyelvi vagy kulturális rokonságot keresni. Ennek ellenére egyes ukrán (és természetesen orosz) történetírók a földművelő szkítákat szláv törzsekként azonosítják, akik így már az ókor óta Ukrajna területén éltek. Az ukrán nép szkíta eredetét képviselte az első modern ukrán történetíró, Mihail Hruszevszkij történész is.⁵

Létezik azonban egy, az ókori szkítáknál is régebbi „ukrán gyökerekre” hivatkozó ukrán történelemszemlélet, ami a mai Ukrajna területén felfedezett, úgynevezett „Tripolje” késő kőkori – és így írásbeliséggel nem rendelkező – civilizáció tagjaiban véli felfedezni az első ukránokat. Ezt ugyanakkor már nehéz komolyan venni.

Az ukrán nép történelmének hagyományosan elfogadott kiindulópontja a 9. században kialakult Kijevi Rusz. A Kijevi Rusz esetében azonban rögtön abba – a korábban már említett – problémába ütközünk, hogy Oroszország ugyanúgy a saját történelmi kiindulópontjának tekinti a Ruszt. A Rusz előtti időszak történelmi tényekkel dokumentált szláv gyökereit egyes történészek Kr. u. 200–400 közé teszik, de az első olyan dokumentumok, amelyek egyértelműen a szláv népcsoportra vonatkoztak, a 6. században jelentek meg. A 12. századi szláv krónikák szerint a legerősebb szláv népszövetség a poljan volt, amelynek a krónikák szerinti fővárosa Kijev volt. A különböző szláv népcsoportokat a 8. században a kazárok igázták le,

³ Szerhij Jekelcsik: Ukrajna története, egy modern nemzet születése. 2014. p. 23.

⁴ Петро Толочко: Єтнічна історія давньої України. 2000. p. 4.

⁵ Mykhailo Hrushevsky: History of Ukraine-Rus, 1898-1937.

majd a besenyők betörése miatt meggyengült kazár birodalom lehetővé tette, hogy a mai Kijev körzetében élő szláv törzsek létrehozzák a Kijevi Rusz fejedelemséget.⁶

A Kijevi Rusz történészek többsége által is elfogadott eredettörténete szerint a szláv törzsek normann/varég harcosok egy csoportját hívták be a megalakuló állam uralkodó dinasztiájának létrehozása érdekében.⁷ A Rusz történetének első ismert történelmi dátuma 882, amikor Oleg varég vezér elfoglalta Kijevet, a vége pedig a Dzsingisz kán által vezetett mongol támadás, amelynek során a mongolok lerombolták Kijevet és 1240-ben a mongol birodalomba olvasztották a Kijevi Ruszt. A Rusz a 13. században érte el a legnagyobb kiterjedését, amikor magában foglalta a mai Ukrainát és Belaruszt, illetve Oroszország európai területeinek jelentős részét. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy a Rusz a történelme során végig több különböző szláv fejedelemség szövetsége volt, ahol gyakoriak voltak a belháborúk. A Kijevi Rusz közel négyszáz éves történelmét ennél részletesebben nem kívánom megjeleníteni, mivel a középkori Európában a nemzeti hovatartozás, illetve a modern értelemben vett nemzetfogalom egész egyszerűen nem létezett. Az egyszerűség kedvéért a Ruszt mind az ukrán, mind az orosz nemzet történelmi gyökerének tekintem, amelyet mindkét nép a sajátjának érez és ennek megfelelően a történetírás során kisajátít.

1. kép. A Kijevi Rusz a 11. században (1015–1113)⁸

⁶ Szerhij Jekelcsik: Ukrajna története, egy modern nemzet születése. 2014. p. 35.

⁷ Szerhij Jekelcsik: Ukrajna története, egy modern nemzet születése. 2014. p. 35.

⁸ <https://www.bing.com/images>

Részletesen foglalkozom viszont a Rusznak az ukrán nemzetfelfogásra és az ukrán nacionalista gondolkodásra gyakorolt hatásának bemutatásával. A 19. században megjelent modern, az európai trendeknek megfelelő ukrán történetírás már foglalkozott a Kijevi Russzal mint az ukrán nemzet megszületésének bölcsőjével. Ennek során az első ukrán nemzeti érzelmű történészek felvetették a Rusz ukrán nemzethez való tartozását, ugyanakkor e történészek többsége még magát az ukrán nemzetet is az orosz nemzet részének tekintette. A már említett Mihail Hruszevszkij történész volt az első, aki egyértelműen az ukrán történelem részének minősítette a Kijevi Ruszt a *History of Ukraine-Rus* című művében.⁹

A Rusz ukrán eredettörténetét erősíti az a tény, hogy a modern ukrán állam jelképe, a háromágú szigonyt megtestesítő „Trizub” eredete a Ruszhoz vezethető vissza. A motívum első, csak kétágú (Dvazub) változata Szvjatoszlav Velikij fejedelemnél jelenik meg először, majd a Volodimir Velikij fejedelem által veretett 10. századi pénzérmén nyeri el a végleges, háromágú formáját. A Trizub motívum összesen csak három fejedelem által veretett pénzérmén található meg, és a 13. század közepétől a pecséteken és egyéb formában történő alkalmazása is kikopik a Rusz hagyományai közül.¹⁰ A motívum a 18. század végén, a Ruszhoz köthető első pénzérmék megtalálása idején kerül ismét elő, és a 18–19. század fordulóján élt Mikola Karamazin – egyébként teljes mértékben orosz nemzetiségű – történész alkotta meg a Trizub fogalmát 1815-ben. A jelkép a jelenlegi formáját és jelentését a 20. század elején érte el.

2. kép. A Kijevi Rusz címere pecséten
(Bölcs Jaroszláv, 1019.)

3. kép. Ukrajna állam hivatalos címere

A Kijevi Rusz története a 20. századi ukrán történészeknek arra is lehetőséget adott, hogy közel ezeréves mélységet adjanak az ukrán–orosz szembenállásnak. 1169-ben Andrej Bogoljubszkij vlagyimir–szuzdali fejedelem kifosztotta és lerombolta Kijevet. Ezt az eseményt Petro Holubenko ukrán történész az 1993-ban megjelent könyvében a Kijev elleni első orosz agresszióként említi.¹¹ Ez a fajta történelemszemlélet jól tükrözi a frissen függetlenné vált Ukrajna identitáskeresésének legjellemzőbb irányát: az Oroszországgal szemben történő önmeghatározást és a történelmi ukrán–orosz szembenállás megjelenítését. Ugyanakkor valamelyest magyarázza Holubenko állásfoglalását az, hogy Kijev 1169-

⁹ Mykhailo Hrushevsky: *History of Ukraine-Rus*. 1997.

¹⁰ Тризуб. Вікіпедія (wikipedia.org)

¹¹ Петро Голубенко: *Україна і Росія у світлі культурних взаємин*. 1993.

es elfoglalása egyben a Rusz hanyatlásának kezdetét jelentette, amit a mongol támadás fejezett be.

A Kijevi Rusz megsemmisülése rendkívül fontos momentum az ukrán nemzet kialakulása szempontjából. Amikor Dzsingisz kán hadai – Moszkva elfoglalását követően – 1240-ben megostromolják és kifosztják Kijevet, akkor kezdődik meg a mai ukrán nemzet és a mai Oroszország európai területei közötti távolodás, ami elsősorban a két nyelv szétválását jelentette. A történészek megosztottak az ukrán és az orosz nyelv szétválásának időpontja tekintetében, de alapvetően két álláspont létezik. Az egyik iskola szerint a folyamat már elindult a 11–12. században, míg mások ezt a 13–14. századra teszik, de a folyamat Kijev 1240-es bukását követően biztosan rögzült.¹²

A Rusz hanyatlása – a fentebb említett módon – már a 12. század második felében megkezdődött, aminek eredményeként délnyugaton a Halics–volhíniai, északkeleten a Vlagyimír–szuzdali Fejedelemség – és annak utódja, a Moszkvai Nagyfejedelemség –, északon pedig Novgorod erősödött meg. Ezek az utódállamok mind a Kijevi Rusz örököseinek tartották magukat. Az ukrán történelemfelfogás szerint a Halics–volhíniai Fejedelemség a Rusz valódi örököse, és ennek az államnak a történelme egyben az ukrán nemzet története is.¹³

A Halics–volhíniai Fejedelemség a Rusz szétesését követően kimondottan sikeres államalakulatnak tekinthető, a 13. század második felében nyugaton a germán lovagokkal, keleten pedig a mongol erővel folytatott változó kimenetelű, de alapvetően sikeres harcot. A 14. század elején azonban a hanyatlás útjára lépett, és a század közepére a fejedelemség volhíniai részét a Litván Nagyfejedelemség, Galíciát pedig a Lengyel Királyság foglalta el. A mai Ukrajna területén élő keleti szláv népek a már korábban említett módon véglegesen két nagy csoportra szakadtak. A keleti részek mongol, majd tartósan orosz befolyás alá kerültek, míg a mai Ukrajna nyugati területén élő szláv népcsoportok a már említett lengyel, litván és magyar fennhatóság alatt maradtak.

A Halics–volhíniai Fejedelemség megszűnésével megítélésem szerint egyértelműen rögzült az a nyugat–keleti megosztottság a mai Ukrajna területén élő szláv törzsek esetében, ami a mai modern ukrán nemzet létrejöttéhez vezetett. A fejedelemség területe az európai fejlődési utat jelentő lengyel és litván államhoz került, ami egyben azt is jelenti, hogy az itt élő szláv népesség – ami a mai ukrán történelemfelfogás szerint ekkor már egy ideje egyértelműen „ukránnak” volt tekinthető – a Moszkvai Nagyfejedelemség területén élő szláv népességtől eltérő történelmi és társadalmi fejlődésen ment keresztül az évszázadok során. Különösen igaz lehet ez a nyelvre, hiszen a lengyel és az ukrán nyelv között fellelhető szoros rokonság a mai Ukrajna nyugati területeinek lengyel fennhatóság alatti évszázadaiban alakulhatott ki. Ismét le kell ugyanakkor szögezni, hogy az ukrán történelemszemlélet szerint ekkor már létezett önálló, az orosztól különböző ukrán nyelv, ami viszont megítélésem szerint nem mond ellent a lengyel nyelv ukránra gyakorolt hatásának.

¹² Німчук Василь: Історія української мови. 1996. pp. 257–269.

¹³ Ісаєвич Ярослав: Галицько-Волинська держава. 1999.

A mai Ukrajnának ez a történelmi felosztása évszázadokig fennmaradt, így olyan mélyreható politikai, nyelvi, kulturális és vallási megosztottságot okozott, ami jelenleg is velünk van. Az ukrán történelemben körülbelül innen eredeztethető a „Balparti Ukrajna” és a „Jobbparti Ukrajna” kifejezések, amely a Dnyeper (Dnyipro) folyó folyási irányának megfelelő oldalait takarja. A Dnyeper nemcsak földrajzi szempontból, de történelmileg is megosztja Ukrajnát. A „Balparti Ukrajna” ukrán szempontból a hosszú évszázadok alatt eloroszosodott, míg a „Jobbparti Ukrajna” területén élő szláv, ukrán népcsoportok a közép-európai történelmi fejlődés útjára léptek – a nekik hazát biztosító országokkal együtt. Mindez természetesen nem kőbe véssett szabály, Odessza például földrajzi szempontból a „Jobbparti Ukrajna” területén van, de egyértelműen az orosz történelem és kultúra része.

A Halics–volhíniai Fejedelemség megszűnése egyben azt is jelenti, hogy az ukrán történelemtudomány a 14. századtól nem tud önálló „ukrán államot” megnevezni, így ettől kezdve az I. világháború végéig az ukrán nemzet évszázadokig tartó megosztottsága és „szabadságharca” veszi kezdetét. Ez utóbbi is többirányú, elsősorban lengyel és orosz, majd osztrák–magyar irányban nyilvánult meg.

Érdemes kitérnem a fenti időszak radikálisabb, a 20. századi nacionalista ukrán történelemszemléletet tükröző értékelésére is. Ha elszakadunk a tudományos értelemben elfogadottnak tekinthető történelemszemlélettől és belemélyedünk az igazán szélsőségesen nacionalista ukrán gondolkodók munkáiba, akkor újabb „távlatok és mélységek” nyílnak meg előttünk. Az 1922-ben Ukrajna területén született, majd a II. világháborúban az UPA¹⁴ soraiban a szovjet haderő ellen harcoló Jurij Borec 2003-ban kiadott *A gondolat erősebb, mint a fegyver* című művében egyértelműen az ukrán nép államának tekinti a Kijevi Ruszt, és ezzel párhuzamosan azt is kijelenti, hogy Moszkvát a Rusztól független módon „*primitív finn–mongol népek alapították*” meg. Az így létrejött Moszkvai Fejedelemség aztán folyamatos expanziós politikát folytatott, és elfoglalta a korai ukrán államot. Ennek során elrabolta az ukránok kultúráját, értékeit és tradícióit, sőt magát az államformát is. A szerző szerint a finn–tatár–mongol (kevert gyökerű) moszkvai állam segítette a mongoloknak a Kijevi Rusz elpusztításában, majd hatalomra kerülve betiltotta az ukrán nyelvet, vallást, történelmet, megsemmisítette a hagyományos ukrán haderőt, a közakságot. Így az ukrán állam évszázadokra „*halottá vált*”.

Borec tehát nemcsak azt állítja, hogy a Rusz kizárólag az ukrán nép állama volt, hanem azt is, hogy a Moszkvai Fejedelemség – és így Oroszország – nem a Kijevi Rusz egyik utódállama, hanem attól függetlenül jött létre, és ráadásul nem is szláv népcsoportok alapították. Borec történelemértelmezésében az orosz nép elrabolta az ősi ukrán nép kultúráját és hagyományait, tehát Oroszország nemcsak nem testvérnép, egy közös történelmi múlt örököse, hanem egyenesen egy tolvaj nemzet. Borec így teljes mértékben leszámol az „oroszok az ukrán nép nagytestvérei” gondolattal.

¹⁴ Ukrainszka Povsztancijna Armija – Ukrán Ellenálló Hadsereg. Ukrán nacionalista haderő, amely a II. világháborúban Nyugat-Ukrajnában harcolt a német haderő szövetségeseiként a szovjet haderő, majd a lengyel partizánok, később pedig gyakorlatilag mindenki, így a német és a magyar haderő ellen is. A II. világháborút követően az 1950-es évek elejéig folytattak szörványos fegyveres ellenállást a szovjet haderő és rendfenntartó erők ellen. A szovjet közigazgatás „banditáknak” aposztrofálta őket.

Borec természetesen a Litván Nagyfejedelemséget és a Lengyel Királyságot is a Kijevi Rusz földjei elrablóinak tekinti, viszont a litvánokat az oroszokhoz képest „gazdag kultúrájú és kevésbé kegyetlen” népnak tartja. Az ukrán nép évszázados ősellensége tehát egyértelmű: Moszkva.¹⁵

A fenti gondolat a 21. században is fellelhető, vele teljes mértékben egybecseng az alábbi, az interneten klasszikusnak tekinthető mém:

4. kép. Moszkva és Kijev 1000 évvel ezelőtt – mém¹⁶

A fenti mém üzenete és Borec gondolata ugyanaz: amikor Kijev már egy virágzó nagyváros, kulturális és vallási központ volt, Moszkva helyén még csak egy csendes erdő terült el. Ez a felületes szemlélő, illetve az ukrán nacionalizmus iránt fogékony néző számára egyértelműen jelzi, hogy melyik nép rendelkezik mélyebb történelmi gyökerekkel.

1.2. Bohdan Hmelnickij, illetve a kozákok szerepe az ukrán nemzetűdát formálásában a 17. században és a „Balparti Ukrajna” orosz befolyás alá kerülése

Az ukrán történetírók szerint az ukrán nép továbbélését, az ukrán nemzet megmaradását egyértelműen a Litván Nagyfejedelemség fennhatósága biztosította a 14. században, amely területének a döntő része korábban a Kijevi Rusz fennhatósága alá tartozott. A litván államhoz tartozó keleti szláv területek megőrizhették a politikai elitjüket, társadalmi felépítésüket, jogi normáikat, vallásukat és nyelvüket, utóbbi pedig azt jelentette, hogy az egyházi szláv nyelv lett az államnyelv. Ebben az időben jelenik meg a „ruszin” kifejezés, ami alatt ekkor a kelet-szláv, az ukrán és a belorusz kisebbséget értik.¹⁷ Ebben a helyzetben a Lengyelországhoz tartozás átmenetileg visszavetette a keleti szlávok jogait, de a 16. században a lengyel és a litván államszövetség szorosabbá válását követően a helyi előkelőségek támogatásával csatolták a lengyel koronához a volhíniai, a podoljei és a Kijev környéki területeket. Ebben az időszakban jelenik meg az „ukraina” mint határvidék kifejezés a Dnyeper

¹⁵ Юрій Борец: Ідея сильніша від зброї. 2003. p. 10.

¹⁶ <https://www.reddit.com/media?url=https%3A%2F%2Fi.redd.it%2Fg32sj10ikg651.jpg>

¹⁷ A „ruszin” a mai Ukrajnában egy nemzeti kisebbséget jelent Kárpátalján, amit az ukrán állam nem ismer el nemzeti kisebbségként és gyakran vádol orosz szeparatizmussal.

alsó folyásán lévő területek tekintetében. Ugyanakkor a népcsoport megnevezéseként az „ukrainci” (ukránok) kifejezés csak a 19. században jelenik meg.¹⁸

A Lengyel Királyság területén a 16. században körülbelül hat vajdaságban élt keleti szláv lakosság, amit az ukrán történelemszemlélet már általában véve ukrán nemzetiségüként azonosít. Ennek megfelelően az elemzésem hátralévő részében a mai Ukrajna területén élő szláv népcsoportokat egyszerűen ukránnak nevezem.

Az ukrán nemzet megmaradását a reformáció megjelenése is segítette a 16. század végén. Egyfelől a katolikus lengyel nyomás ellensúlyozása miatt megjelentek a pravoszláv iskolák, egyházi szláv nyelven kinyomtatták a Bibliát, és a városokban pravoszláv testvériségek alakultak anyanyelvük, kultúrájuk és hagyományaik megőrzése érdekében. Másfelől – ismét csak a katolikus lengyel hatalom nyomására – létrejött a római pápa hatalmát elismerő, de a pravoszláv liturgiát megőrző görögkatolikus, vagy más néven ukrán katolikus vallás, ami később a mai Nyugat-Ukrajnában élő ukrán lakosság fontos megtartóerejévé vált.¹⁹

A Lengyel Királyság területén az ukrán nemesség a 16. században ugyanakkor idővel elkezdett asszimilálódni, ami az európai társadalmi osztályok kialakulásával, a jobbágyságrendszer térhódításával és a lengyel, a német és a zsidó népcsoportok betelepítésével negatív hatást gyakorolt a teljes ukrán népesség identitásának megtartására. Az ukrán parasztság jobbágysorba kényszerülésével párhuzamosan a Dnyeper alsó folyását benépesíteni akaró nemesség 30 éves felmentést biztosított az ide települő parasztságnak az adófizetés és a robot alól. Ez a lehetőség egyfajta menekülési utat jelentett a jobbágysorból, és a kozákság megerősödésében jelentős szerepet játszott.

A kozákság magját a mai Ukrajna területének déli, sztyeppés részén a 15. század végén letelepedett fegyveres, vadászó szláv, ukrán csoportok jelentették, akik később sem integrálódtak be a feudális Lengyel Királyság társadalmi rendszerébe. A lengyel nemesség a 16. század során már említett módon megpróbálta délre és keletre, a Dnyeperen túlra kitolni az állam határait, ami ebben az időszakban a Krími Tatar Kánság érdekszférájának határán volt. Az újonnan elfoglalt területek védelmére, a tatár betörések visszaverésére, illetve határőr feladatok ellátására a lengyel földbirtokosok felbérelték ezeket a fegyveres ukrán csoportokat.

A magukat kozákoknak nevező fegyveres csoportok a század végére olyan mértékben megerősödtek, hogy önálló társadalmi csoporttá váltak,²⁰ miközben megőrizték függetlenségüket és jogaikat, szláv hagyományaikat, nyelvüket, illetve pravoszláv hitüket. A lengyel területekről délre szökő, a lengyel feudális viszonyok elől menekülő ukrán paraszttok állandó személyi utánpótlást jelentettek a kozákság számára, a lengyel földbirtokosoktól származó zsold és a tatár települések ellen vezetett rajtaütések pedig a pénzügyi bázist is biztosították. A megerősödő kozákság befolyását és jogait a lengyel hatalom többször is megpróbálta korlátozni és visszaszorítani, ami a 16. század végétől véres kozákfelkelésekhez vezetett. Ezzel párhuzamosan nőtt a társadalmi és a vallási feszültség, elsősorban az ukrán parasztság

¹⁸ Szerhij Jekelcsik: Ukrajna története, egy modern nemzet születése. 2014. p. 43.

¹⁹ Szerhij Jekelcsik: Ukrajna története, egy modern nemzet születése. 2014. p. 45.

²⁰ Szerhij Jekelcsik: Ukrajna története, egy modern nemzet születése. 2014. p. 46.

és a lengyel nemesség, illetve a katolikus/görögkatolikus, illetve a pravoszláv hívők között, miközben a kozákság a pravoszláv hit védelmezőjeként is fellépett ebben az időszakban.

A kozák felkelések közül Bohdan Hmelnickij hetman²¹ háborúja volt a legjelentősebb, és ez okozta a legmélyrehatóbb változást az ukrán nép történetében, illetve tágabb értelemben a kelet-európai hatalmi viszonyok átrendeződése tekintetében. Az 1648-ban kitört felkelés gyors és stratégiai szintű sikereket ért el a lengyel feudális haderő ellen, elérte a Dnyeszter melléki területeket és Galíciát, majd vallásháborúvá vált, amelyben Hmelnickij a pravoszláv hitet védelmezte a katolikus Lengyel Királysággal szemben. A lengyel feudális haderő gyors egymásutánban több vereséget is elszenvedett a kozák hadaktól, aminek következtében a lengyelek megpróbálták diplomáciai úton kiegyezni Hmelnickijjal. Az 1649-es békeszerződés így a kozákság és Hmelnickij teljes győzelmét jelentette, a békemegállapodás alapján gyakorlatilag megalakult egy autonóm kozák állam, amely a Lengyel Királyság három vajdaságát foglalta magában. Az így létrejött önálló kozák államalakulat gyors ütemben létrehozta a saját közigazgatását, valamint önálló külpolitikába kezdett.

Az ukrán történetírás és az ukrán nacionalizmus számára Hmelnickij igazi nemzeti hőssé vált, ukrán szabadságharcost, az ukrán nemzeti eszme védelmezőjét látják benne. Egyes ukrán történészek szerint Hmelnickij a felkelést a független Ukrajna megteremtése érdekében robbantotta ki. Ez a kép azonban – ahogyan látni fogjuk – erősen eltúlzott. Maga Hmelnickij erősen „ellengyelesedett” ukrán nemes volt, aki kimondottan személyes okokból, a birtokának törvénytelen elfoglalása miatt robbantotta ki a felkelését, a harcok során pedig az „*orosz nép*” felszabadításáról beszélt, ami egységes vallási, kulturális közösségként ebben a korszakban már kialakult.

Az igazi problémát Hmelnickij ukrán nemzeti érzelmei tekintetében az 1654-ben megkötött perejaszlavi béke jelenti. A békekötést megelőzően a Lengyel Királyság újabb háborút indított a kozák állam ellen, és 1653-ra a kozákok helyzete katonai értelemben annyira súlyossá vált, hogy Hmelnickij az orosz cári birodalomhoz fordult segítségért. A lépés a közös történelmi múlt és vallás miatt logikusnak tűnik, de végül

²¹ Kozák vezér, fejedelem.

5. kép. Bohdan Hmelnickij²²

6. kép. A Lengyel Királyság a 17. század második felében²³

²² www.bing.com/images

²³ www.bing.com/images

tragikus eredménnyel járt mind az önálló kozák állam, mind a „Balparti Ukrajna” számára. A perejaszlavi béke a kozák államot az Orosz Birodalom „pártfogása alá helyezte”. Hogy ez pontosan mit jelentett a szerződést aláíró Hmelnickij vagy a kozákok szándéka szerint, az máig nem egyértelmű. Az ukrán történészek álláspontja szerint a megállapodás katonai szövetséget vagy protektorátust jelentett, míg az orosz történelemtudomány szerint Ukrajna és Oroszország „újraegyesítését” jelentette. Bármilyen is volt a kozákok szándéka, a gyakorlatban elismerték a cári hatalmát, így végül az expanzív politikáját éppen elkezdő Oroszország fokozatosan felszámolta a kozák államot, a kozákok öngazgatását, aminek az utolsó, már csak formális elemeit II. Katalin cárnő szüntette meg 1781-ben.

A 17. század második felére a lengyelek és az oroszok felosztották a mai Ukrajna területének jelentős részét, ennek következményeként a Dnyepertől nyugatra lévő területek lengyel befolyás alatt maradtak, míg Kijev és a folyótól keletre lévő területek orosz ellenőrzés alá kerültek. Az elemzésemben ugyan már többször leírtam a mai Ukrajna megosztottságának történelmi forrását, de azt gondolom, hogy ez volt az az esemény, amely véglegessé tette Ukrajna és az ukrán nemzet máig tartó megosztottságát. A Lengyel Királyság – majd a Habsburg Császárság, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia – területén maradt ukrán népesség a közép-európai népekhez hasonló történelmi utat járt be, és nemcsak megőrizte a nemzeti öntudatát, hagyományait, nyelvét és kultúráját, hanem a 19. századtól megindult a nemzetfejlődés útján, míg az Oroszország területén maradt ukránok lassan, de biztosan eloroszosodtak, elvesztették az anyanyelvüket és beleolvadtak az orosz nemzetbe.

A mai Ukrajna déli része a 17. század végén az Oszmán Birodalomhoz tartozott. E területeket a 18. században az Orosz Birodalom foglalta el, így az Odessza körzetében élő lakosság egy jelentős része még most is inkább orosz gyökerű, orosz anyanyelvű. Ennek megfelelően, mint azt a következőkben látni fogjuk, a mai ukrán nemzettudat, a nacionalista ukrán gondolkodás a mai Ukrajna nyugati/északnyugati területein maradt fenn az elkövetkező két évszázadban és kezdett elterjedni a 19. elején.

A mai Ukrajna a fent leírt megosztottságot mutatta az orosz–ukrán háború kiterjedéséig, ami kiterjedt nemcsak az anyanyelvre, hanem a vallási és a kulturális különbségekre, vagy akár a politikai gondolkodásmódra is. Ez volt az a megosztottság, amire Vlagyimir Putyin orosz elnök – mint kiderült, hibásan – apellált, arra számítva, hogy az eloroszosodott ukrán lakosság támogatni fogja a bevonuló orosz erőket, vagy legalábbis passzív lesz. Az, hogy ez végül nem következett be, nemcsak meglepte Oroszországot, hanem egyben rámutatott az ukrán nemzetfejlődés magas fokára.

A 17. századi lengyelelles felkelés és maga Bohdan Hmelnickij komoly problémát okozhat a nacionalista ukrán történelemszemléletnek. Maga a felkelés és az azt vezető Hmelnickij ideális alany lehetne az ukrán történelmi múlt számára az ukrán nemzetfejlődés 17. századi bizonyítékaként, de Hmelnickij megállapodása az orosz birodalommal a „Balparti Ukrajna” végét jelentette. A nacionalista ukrán történelemszemlélet a fenti ellentmondást úgy próbálja feloldani, hogy Hmelnickijt remek hadvezérnek, de rossz politikusnak minősíti. Borec értelmezésében Hmelnickij egyértelműen Ukrajna és az ukrán nép felszabadítása érdekében indította meg a

felkelését a Lengyel Királyság ellen, és elsősorban a közös pravoszláv vallás miatt gondolta az oroszokat szövetségesnek az ukrán függetlenség kivívását célzó harcban.²⁴

2. Az európai értelemben vett ukrán nacionalista eszmerendszer kialakulása

A 18. századtól az ukrán nemzet fejlődését és a modern ukrán nacionalizmus kialakulását két irányban mutatom be, mivel a már leírt módon az ukrán nemzet a 18. századra véglegesen kettészakadt, és a Habsburg Birodalom, majd az Osztrák–Magyar Monarchia, valamint az Orosz Birodalom területén élt tovább. A két országban maradt ukránok az eltérő politikai és társadalmi viszonyok között különböző utakon indultak el a nemzetfejlődés tekintetében. Megítélésem szerint az osztrák fennhatóság alatt maradt ukrán lakosság jobb lehetőségekkel rendelkezett a nemzetfejlődés kérdésében, mint az Orosz Birodalomban élő ukránok. Ennek alapvetően politikai és társadalmi okai vannak: az Orosz Birodalom a 19. században is abszolút monarchia maradt, míg ugyanebben az időszakban Osztrák–Magyar Monarchia területén megindult a polgári társadalom kialakulása, így a lakosság részt vett a politikai életben és a társadalmi viszonyok alakításában.

A Lengyel Királyság 1795-ben bekövetkezett végleges felosztását követően Ausztria kapta meg Galíciát, majd elcsatolta Bukovinát, ahol szintén jelentős ukrán lakosság élt. Az Orosz Birodalom pedig végül nemcsak a „Balparti Ukrajnával” lett gazdagabb, de az egykori Lengyel Királyság egyes „Jobbparti” területeivel is, így a kijevi, volhíniai és podoliai közigazgatási területekkel. Az ország nélkül maradt lengyel nép így két birodalom területén talált magát, ami – mint látni fogjuk – rendkívül nagy jelentőséggel bírt az ukrán nacionalizmus kialakulása szempontjából.

Orosz Birodalom

Az Orosz Birodalom „Balparti Ukrajna” területén élő kozák, ukrán lakossága a 19. század közepére szinte teljes mértékben asszimilálódott, eloroszosodott, amihez az is hozzájárult, hogy az ezen a területen kialakult nagyvárosokban nagyszámú etnikai orosz lakosság élt.²⁵ Az itt élő ukrán lakosság értelemszerűen megtartotta a pravoszláv hitét. A „Balparti Ukrajna” orosz ellenőrzés alatt álló területein a városokban, illetve a nemesség köreiből ugyanakkor továbbra is a lengyel lakosság dominált. Bonyolította a helyzetet, hogy az Oszmán Birodalomtól a 18. század végén elcsatolt fekete-tengeri területeken, és ezen belül főleg a század végén megalapított Odesszában ismét az orosz nemzetiségű lakosság lett domináns, bár maga Odessza soknemzetiségű várossá vált.

Az Orosz Birodalom folyamatosan az ukrán lakosság teljes asszimilációjára törekedett, amit elősegített az orosz és az ukrán nyelv közötti hasonlóság, illetve a pravoszláv vallás, amit mindkét nép döntő többsége magáénak vallott a „Balparti Ukrajnában”. II. Katalin uralkodása alatt az orosz vezetés megkezdte a főleg a „Jobbparti Ukrajnában” élő ukrán lakosság unitus (görögkatolikus) felekezetű lakosságának pravoszláv hitre történő erőszakos áttérítését. Ennek megfelelően az

²⁴ Юрій Борец: Ідея сильніша від зброї. 2003. p. 13.

²⁵ Szerhij Jekelcsik: Ukrajna története, egy modern nemzet születése. 2014. p. 55.

egyházi oktatás a 19. század elejétől csak az asszimilációt segítette elő, hiszen Oroszországban ez csak az államvallásnak tekinthető pravoszláv egyházra terjedt ki.

Az oroszok alapvetően nem ismerték el – és ma sem ismerik el – az ukrán nép és az ukrán nyelv önálló voltát. Az Orosz Birodalomban élő ukránokat ennek megfelelően sohasem ismerték el nemzeti kisebbségként, egyszerűen az orosz nép részének, „kisoroszkoknak” tartották őket, az ukrán nyelvet pedig az orosz egy dialektusának. Ez a hozzáállás hosszabb távon egyértelműen a teljes asszimilációt jelentette az orosz területeken élő ukránok számára. Ugyanakkor a vidéken élő, ukrán anyanyelvű parasztságot ez az asszimiláció csak kisebb mértékben érintette, ők többnyire megtartották az anyanyelvüket és hagyományaikat.²⁶

A fent leírtak ellenére az ukrán nemzeti eszme nem halt ki teljesen az orosz területeken élő ukrán lakosság körében, de ennek a 19. századi megjelenése szinte kizárólag kulturális téren valósult meg. A folyamat összefüggésben volt az orosz állam növekvő igényével az értelmiségi rétegre, a tanítókra és a hivatalnokokra. Az egyre szélesebb oktatási rendszerben egyes, egyébként eloroszosodott ukrán értelmiségiek felfedezték magukban a kozák ősök dicsőségének ápolása iránti vágyat, amit összekötöttek a népi, paraszti nemzeti kultúrával. Ennek eredménye egy több évtizeden átnyúló, hullámzó kulturális mozgalom kialakulása lett, aminek intenzitása a cári hatóságok tűrőképességétől függött. A kulturális, irodalmi mozgalom felívelő szakaszait több alkalommal is megszakították a hatóságok, betiltva az ukrán néppel, kultúrával, nyelvvel foglalkozó kulturális körök munkáját, illetve irodalmi kiadványok kiadását. A cári rendőrség úgy gondolta (alaptalanul), hogy a fenti mozgalmakat az Osztrák Birodalom generálja az Orosz Birodalom destabilizálása érdekében. Az 1860-as években az uróbbiban több helyen is illegális „hromada”-kat,²⁷ értelmiségi kulturális köröket hoztak létre, amelyek tagjai paraszti népi ruhákban kezdtek el járni.

²⁶ Szerhij Jekelcsik: Ukrajna története, egy modern nemzet születése. 2014. p. 49.

²⁷ Hromada – közösség, az orosz helyesírás szabályai szerint *gromada*. Érdekesség, hogy a közelmúltban bevezetett ukrán közigazgatási reform keretében *hromada* néven hoztak létre önkéntes településközösségeket, amelyeket a települések és a járások közé pozícionáltak be.

Volt ugyanakkor egy rövid szakasz, amikor a cári udvar támogatta az ukrán nép „kulturális reneszánszát”. Az 1830-as években a cári közigazgatás a birodalom területén élő nagyszámú és állandó veszélyt jelentő „szeparatista” lengyellel szemben jó ellenpólust látott bármilyen, az oroszhoz „hasonló” kultúra terjesztésében, ami így támogatást eredményezett az ukrán nemzeti kulturális mozgalmak számára. Az ukránok ennek a kulturális folyamatnak köszönhetik a legnagyobb költőjüket, Tarasz Sevcsenkót, aki azonban továbblépett az ukrán kulturális hagyományok ápolásán, amikor kiállt Ukrajna függetlensége mellett, ami 1850 körül igencsak forradalmi gondolat volt. A cári hatóságok által többször is elítélt Sevcsenkónak köszönhetik az ukránok a modern ukrán nyelv megteremtését. Sevcsenko mind a mai napig a független, modern értelemben vett ukrán nép és Ukrajna legfontosabb jelképe.

7. kép. Tarasz Sevcsenko¹

Az orosz hatóságok az 1880-as évekig folytatták a fent említett, váltakozóan tiltó, illetve megengedő politikát az ukrán kulturális körök és az ukrán nyelvű irodalom irányában, majd ismét engedélyezték egyes ukrán nyelvű irodalmi művek kiadását, illetve ukrán nyelvű színdarabok előadását.

Osztrák Birodalom, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia

A mai Ukrajna nyugati, északnyugati részén (Kárpátalját kivéve), amely korábban, a Kijevi Rusz idején a Halics–volhíniai Fejedelemség területe volt, nem alakult ki kozákság, így a Hmelnickij-felkelés során a lengyel erők gyorsan visszazerezték ezt a részt. A 18. század során az itt élő szláv/ukrán politikai és gazdasági vezető réteg, illetve a városi lakosság jelentős része a század végére beolvadt a lengyel többségbe, de a vidéki parasztság szinte teljes mértékben megőrizte az ukrán nyelvet és a népi kultúrát. A fenti terület jelentős része, így Galícia került osztrák fennhatóság alá Lengyelország felosztását követően. Galícia keleti részében az ukrán lakosság megőrizte az identitását, a parasztság körében az unitus (görögkatolikus) hitet megőrző ukrán nemzetiség maradt többségben (a lengyel nemzetiségűek római katolikusok voltak), a bukovinai ukrán népesség pedig pravoszláv maradt.²⁸ (A galíciai ukránokat az osztrák hatóságok egészen a 19. század végéig ruszinnak nevezték, de az egyszerűség kedvéért az ukrán elnevezést használom ebben a fejezetben is.)

Az osztrák fennhatóság alatt lévő területeken több tényező is elősegítette az ukrán nemzeti tudat fennmaradását, majd a megerősödését a 19. század második felében. Az alapvető különbséget az jelentette, hogy az osztrák államigazgatás a

²⁸ Szerhij Jekelcsik: Ukrajna története, egy modern nemzet születése. 2014. p. 57.

soknemzetiségű birodalmat az „oszd még és uralkodj” elve alapján irányította, és ennek érdekében elismerte a birodalom nemzeti kisebbségeinek létezését. Ennek megfelelően a birodalmi osztrák kormányzat nemcsak elismerte az ukrán nemzetiségű lakosság jelentős része által követett görögkatolikus vallást, de a papság a 18. század végétől állami fizetést kapott, és Bécs támogatta a papság anyanyelvi (ukrán) oktatásának fejlesztését is. Ez azért volt fontos az ukrán nemzeti identitás megtartása szempontjából, mert Galíciában az ukrán nacionalizmus egyik legfontosabb megtartó ereje a görögkatolikus egyház volt, és ebben a tekintetben hosszabb távon is jól elkülönült egymástól a római katolikus lengyel és a többségében görögkatolikus ukrán lakosság.²⁹ Mindez természetesen teljes mértékben öncélú volt Bécs részéről, mivel úgy gondolták, hogy az ukrán parasztnak jobban megértik és követik az egyházi prédikációban megjelenő bécsi „üzenetet”, mintha németül szólna hozzájuk az egyházuk képviselője.³⁰ Ez jelentős mértékben elősegítette az ukrán nyelv fennmaradását az osztrák területeken.

Segítette az osztrák uralom alatt élő ukrán parasztság helyzetét a felvilágosodás eszméinek megjelenése is az osztrák birodalom területén. Ennek része volt az osztrák udvarnak az a döntése, amely bevezette az ukrán nyelv elemi szintű oktatásban történő használatát, ami ugyanakkor szükségessé tette az oktatás nyelvének meghatározását. Ez a 19. századi Galíciában nem volt egyértelmű döntés, hiszen egyszerre volt jelen az ukrán paraszti nyelv, az orosz irodalmi nyelv és a lengyel. A végső szót az osztrák kormányzat mondta ki, ismét az „oszd meg és uralkodj” elvét követve: a hétköznapi ukrán cirill betűs átíratát választották az elemi szintű ukrán oktatás hivatalos nyelvévé azért, hogy az egységesített ukrán nyelv ne váljon se a lengyel, se az orosz nyelvvel azonosná, mert akkor elősegítené egy ukrán–lengyel vagy ukrán–orosz szövetség kialakulását.³¹

Az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc újabb lökést adott a galíciai ukrán nacionalizmus fejlődésének, ismét csak az osztrák kormányzat hatalmi törekvéseinek köszönhetően. A magyar szabadságharc egy időben Galíciában megindult egy lengyel nemzeti mozgalom a tartomány autonómiájának megadása érdekében. Ennek ellensúlyozására a bécsi vezetés növelte az ukrán kisebbségnek nyújtott támogatást, létrehozta a Ruszin Főtanácsot, amely a kiáltványában az orosz és a lengyel néppel egyenrangúnak minősítette az ukrán nemzetet. Az 1848-ban létrehozott és rövid ideig létező galíciai parlament képviselőinek negyedét az ukrán nemzetiség adta, ami tovább erősítette az ukrán nemzet önállósulási törekvéseit. Az osztrák közigazgatás nem gátolta az ukrán kultúra fejlődését Galíciában, szemben az orosz hatóságok korábban leírt lépéseivel.

Az erősödő ukrán nemzettudat, kultúra és oktatás mellett a 19. század második felében ugyanakkor megjelent Galíciában a ruszofil mozgalom is, amely részben az osztrák udvar újabb politikai játszmájának volt köszönhető, részben pedig az orosz területeken megjelent ukrán kulturális mozgalomnak (Sevcenko). A magyar szabadságharc leverését követően a császári vezetés kiegyezett a lengyel nemesekkel,

²⁹ Грицак Ярослав: Нарис історії України. 2000. p. 41.

³⁰ Szerhij Jekelszik: Ukrajna története, egy modern nemzet születése. 2014.

³¹ Az ukrán nyelv még a 20. század közepén is átalakulóban volt: a jelenleg beszélt hivatalos ukrán nyelvben van „g” hang és betű, de ez a betű az 1961-es ukrán–magyar kéziszótárban nem szerepel.

akik ettől fogva ismét jelentős politikai befolyásra tettek szert, visszaszorítva ezzel az ukrán befolyást Galíciában. A galíciai ruszofil mozgalom képviselőit az Orosz Birodalom és kultúra nagysága is vonzotta, és szerintük az osztrák és az orosz területeken élő ukrán népcsoportok egy nemzetet alkotnak, de az orosz népcsoport részeként.³²

A ruszofil mozgalom a 19. század végén Kárpátalján is megjelent. Ennek kiemelt jelentősége van a modern független Ukrajna tekintetében is. Ukrajna függetlenné válását követően az országos politikában megjelent a kárpátaljai ruszin szeparatizmus (a magyar szeparatizmussal együtt) mint Ukrajna szuverenitására veszélyt jelentő tényező. A ruszin szeparatizmus az ukrán nacionalista politikai felfogás szerint az orosz politikai befolyás eszköze. Bár az ukrán politikai vezetés nem ismeri el a ruszinokat nemzeti kisebbségként – így persze azt sem lehet megmondani, hogy hányan vallják magukat ruszinnak –, de ezzel párhuzamosan csak félig vagy egyáltalán nem tekintik őket ukránnak, amihez az ukrán és a ruszin nyelv közötti különbség adhatja az alapot. Az ukrán nacionalista gondolkodás szerint a kárpátaljai ruszinok egy archaikus ukrán etnikai csoport, akiket a történelem során „elraboltak” az oroszok, innen származik az elnevezésük is.³³ Az ukrán–ruszin ellentét kialakulásához az is hozzájárulhatott, hogy míg Galíciában az osztrák közigazgatás támogatta az ukrán nemzeti fejlődést, Kárpátalján ellentétes folyamatok zajlottak le, és végül felszámolták a ruszin iskolákat is.

Bécs a megerősödő galíciai ruszofil mozgalomban fenyegetést, az Orosz Birodalom befolyásának erősödését látta. Ennek megfelelően 1890-től ismét intenzíven kezdték támogatni a galíciai ukrán nemzeti mozgalmat, és a görögkatolikus egyházból fokozatosan kizárták az oroszbarát papokat. A század végén az ukrán nemzeti mozgalom még szorosabban összefonódott a görögkatolikus egyházzal. Ezzel egy időben Galícia területén is megjelentek azok az ukrán népi írók, akik az ukrán népi nyelven írt munkáikkal erősítették az ukrán nemzeti gondolkodást. A galíciai népi írók legismertebb képviselője Ivan Franko volt.³⁴

³² Грицак Ярослав: Нарис історії України. 2000. pp. 73–74.

³³ Любомир Белей: Русинський сепаратизм. 2017. p. 12.

³⁴ Szerhij Jekelcsik: Ukrajna története, egy modern nemzet születése. 2014. p. 74.

8. kép. Ivan Franko³⁵

A 19. század végén az ukrán nacionalista mozgalomban megerősödött az az elképzelés, hogy a független Ukrajna területei az Orosz Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia területén vannak. Ez összesen körülbelül 26 millió, magát ukrán nemzetiségűnek valló, vagy legalábbis a más nemzetiségűektől önmagát megkülönböztető személyt jelentett (22,4 millió főt az Orosz Birodalomban, 3,8 milliót az Osztrák–Magyar Monarchiában). Ezzel a második legnagyobb szláv nemzet volt az orosz után, de nem volt uralkodó osztályuk, teljes társadalmi struktúrájuk, az önálló államiság hagyománya pedig már évszázadokkal korábban megszakadt. Ráadásul a két államban élő ukrán nemzeti kisebbség – a már korábban említett módon – más politikai környezetben volt kénytelen kialakítani a saját nemzeti tudatát: az Orosz Birodalomban az abszolutizmus és az elnyomás, míg az Osztrák–Magyar Monarchiában a parlamentarizmus és a kornak megfelelő polgári szabadságjogok alakították az egyre erősödő ukrán nemzeti gondolkodást.

Ebben az időszakban, az általános európai politikai trendeknek megfelelően mind a Monarchiában, mind pedig az Orosz Birodalomban megjelentek az első, modern értelemben vett ukrán nacionalista pártok. Ez a folyamat a két állam területén más-más utat járt be. Az Orosz Birodalomban az ukrán nemzetiség politikai törekvéseit alapvetően meghatározta, hogy az ott élő ukrán nemzetiségű területeken a század végén megindult iparosítás során nem akartak beköltözni a városokba. Ez egyfelől azt jelentette, hogy tömegesen jelentek meg orosz nemzetiségű munkások a kialakuló ipari centrumokban, amelyek a jelenlegi közép- és kelet-ukrajnai nagyvárosok magját alkották.³⁶ Ez a folyamat a jelenlegi, ukrán nemzetiségi viszonyokon is tetten érhető.

³⁵ quotepark.com/pl/autorzy/iwan-franko/

³⁶ Тамара Лазанська: Народонаселення України, Українське питання в Російській імперії (кінець XIX — початок XX ст.).

A másik jelentős következmény az volt, hogy az Orosz Birodalom területén nem alakult ki ukrán városi értelmiség, így szinte lehetetlen volt a tisztán nemzeti kérdésekkel foglalkozó városi értelmiségi rétegekre támaszkodó pártokat létrehozni.

Az ukrán pártok sorsát az Orosz Birodalomban meghatározó másik döntő tényező a baloldali szocialista és szociáldemokrata mozgalmak létrejötte és megerősödése volt a 20. század elején. Ez a két tényező azt eredményezte, hogy a 20. század elején az országban megalakult ukrán pártok döntő többsége baloldali ideológiai alapon állt, és ez idővel elnyomta az ukrán nemzetiségi törekvéseket. Az 1900-ban létrejött Forradalmi Ukrán Párt pontosan azért esett szét rövid időn belül, mivel nem tudta egyesíteni az ukrán nacionalista és baloldali eszméket.³⁷ Az 1905-ös orosz forradalmat követően az orosz központi hatalom újra veszélyt látott az ukrán nacionalizmus fejlődésében – elsősorban a forradalom során jelentős szerepet játszó Ukrán Radikális Demokrata Párt miatt –, így a cári hatalom 1907-től erőteljesen fellépett az ukrán nemzeti pártok ellen, majd betiltotta az ukrán kulturális egyesületeket és sajtótermékeket is.

Az Osztrák–Magyar Monarchia területén, Galíciában élő ukrán nemzetiség helyzete a már említett módon lényegesen jobb volt az Orosz Birodalomban élő nemzettársaiknál. A parlamentáris monarchiává vált államban az ukrán nemzetiség is egyre több szerepet kapott a politikai életben. 1907-ben, az általános választójog bevezetését követően a galíciai ukrán pártok képviselői 23 mandátumot szereztek a bécsi parlamentben, amelyek közül csak kettő volt baloldali ideológiát valló párthoz köthető, a többi ukrán képviselő a nacionalista vonalat képviselte. Mindezt az ukrán nemzetiség képviselői úgy érték el, hogy az ukrán nemzetiségük többsége Galíciában is a paraszti társadalmi réteghez tartozott, és csak egy kis részük volt értelmiségi.³⁸

A fenti folyamattal párhuzamosan a 20. század elejére Galíciában a ruszofil, oroszbarát nemzeti mozgalom véglegesen háttérbe szorult, és az oroszoktól független ukrán nemzet ideológiája vált általánossá. Ez egyben azt is jelentette, hogy a Galíciában élő ukránok ettől kezdve már nem ruszinnak, hanem ukránnak hívták magukat. A fenti helyzet kialakulásában a bécsi udvar politikája továbbra is döntő szerepet játszott: az ukrán irodalmi nyelvet vezették be a galíciai iskolában, amelyek száma 1914-re elérte a 2500 elemi és 16 gimnáziumot.³⁹

A 19. század végén a galíciai ukránok körében is megindult a politikai pártok szerveződése. 1890-ben megalakult az első modern értelemben vett ukrán politikai párt, a Ruszin–Ukrán Radikális Párt. Ezek a politikai mozgalmak döntő többségükben mentesek voltak a baloldali ideológiától, elsősorban az ukrán autonómia és függetlenség kérdésével foglalkoztak. A 20. század elejére azonban a tartományban élő ukrán és lengyel nemzetiségű lakosság között megnövekedett az etnikai feszültség, és megjelent az ukrán nacionalizmus szélsőséges ága is, aminek első példája a galíciai osztrák helytartó meggyilkolása volt 1908-ban.

³⁷ Szerhij Jekelcsik: *Ukrajna története, egy modern nemzet születése*. 2014.

³⁸ Павко Анатолій Іванович: *Посилення впливу політичних партій Східної Галичини на громадське життя краю в 1900—1907*. p. 75.

³⁹ Szerhij Jekelcsik: *Ukrajna története, egy modern nemzet születése*. 2014. p. 87.

Galícia tekintetében ne felejtjük el azt se, hogy a lengyel és a monarchiai területeken maradt ukránok egészen a II. világháború végéig nem kerültek tartós orosz befolyás alá, ami a nemzeti eszme fennmaradása mellett egyben azt is jelentette, hogy a két világháború között az ismét létrejött és Galíciát is magában foglaló Lengyelországban lehetőség nyílt az ukrán nacionalizmus újjáéledésére, illetve annak militáns ága kialakulására.

3. A két világháború közötti ukrán nacionalizmus és az első ukrán államalakulatok létrejötte

A két világháború közötti két évtized meghatározó volt mind az ukrán nemzet fejlődése, mind a szélsőséges nacionalista irányzat kialakulása tekintetében. Ez az időszak két okból tekinthető kiemelkedően fontosnak: az I. világháború utolsó éveiben elkezdtek megalakulni az első független államok. A fenti mondat nem elírás, a 1917 és 1920 közötti időszakban legalább hat (!), önmagát többé-kevésbé függetlennek mondó ukrán államalakulat jött létre, néha egymással egy időben, és csak rendkívül korlátozott politikai befolyással és mozgástérrel.

Az I. világháború mind az Osztrák–Magyar Monarchia, mind az Orosz Birodalom számára a teljes megsemmisülést jelentette, ami ugyanakkor a modern értelemben vett önálló ukrán állam létrehozásának lehetőségét is elhozta. Mivel az ukrán nemzet továbbra is két haldokló birodalom területén élt, így ez a történelmi lehetőség is két külön úton indult meg.

Az 1917. februári szentpétervári általános sztrájkot követő felkelés kirobbanását, majd az első ideiglenes kormány megalakulását követően az állam gyors tempóban került az anarchia állapotába, amit az orosz területeken élő ukrán értelmiség megpróbált kihasználni az ukrán nemzeti eszme felélesztésére és egy autonóm ukrán állam létrehozására. Ezt a folyamatot ugyanakkor az első pillanattól fogva erősen befolyásolta két körülmény: az ukrán nemzeti érzelmű értelmiség kis száma és az 1917-es forradalmat követően folyamatosan erősödő és radikalizálódó orosz baloldali, kommunista mozgalmak térnyerése.

Mivel Oroszország területén az ukrán nemzetiségű lakosság elsősorban a parasztság körében volt domináns, ezért a városi lakosoknak csak egy kis része vallotta magát ukránnak. Az ukrán parasztok ugyanakkor nem voltak az ukrán nemzeti eszme, a függetlenség elkötelezett hívei, őket elsősorban a földkérdés érdekelte.⁴⁰ Ennek megfelelően az 1917 és 1920 között az Orosz Birodalom egykori területén létrejött ukrán államok egyike sem akart egy önálló, Oroszországtól teljesen független, nacionalista eszméket követő Ukrajnát létrehozni. A legdrasztikusabb politikai cél is egy autonóm Ukrajnát képzelt el – Oroszországon belül.

Az első ideiglenes kormány létrehozását követően, 1917. március 17-én ukrán aktivisták Mihail Hruszevszkij vezetésével létrehozták a Centralna Rada-t, amely elismerte az ideiglenes kormány fennhatóságát. Az így létrejött ukrán politikai vezetés ugyanakkor szinte azonnal elkezdett balra tolni, Hruszevszkij például a Szocialista Forradalmárok Ukrán Pártjához csatlakozott, a legismertebb ukrán nacionalista politikusnak tekinthető Szimon Petljura pedig az Ukrán Szociáldemokrata

⁴⁰ Szerhij Jekelcsik: Ukrajna története, egy modern nemzet születése. 2014. p. 95.

Munkáspárthoz. Az újonnan alakult ukrán nemzeti pártok mindegyike földreformot ígért az ukrán parasztság támogatásának megszerzése érdekében, de egyik párt sem akart egy önálló, független Ukrajnát létrehozni. Ehelyett Oroszország egy autonóm területeként képzelte el Ukrajna jövőjét, és 1917 júniusában ki is kiáltották Ukrajna autonómiáját.⁴¹ Az új ukrán „állam” azonban gyorsan elvesztette a fő támogató bázisát, az ukrán parasztságot, mivel a beígért földreformot nem hajtották végre és nem gondoskodtak sem megfelelő állami és közigazgatási rendszer kiépítéséről, sem pedig ütöképes haderő létrehozásáról, aminek később komoly következményei lettek.

A 1917. november 7-i kommunista/bolsevik hatalomátvétel megbuktatta az ideiglenes kormányt, és ezzel lépéskényszerbe hozta az ukrán vezetést, amely – bolsevik támogatással – kikiáltotta az Ukrán Népköztársaság megalakulását. Ez azonban továbbra is csak egy Oroszországon belüli autonóm köztársaság létrejöttét jelentette – a létrehozói elképzelése alapján.

9. kép. Az Ukrán Népköztársaság térképe egy korabeli újságban⁴²

Az orosz kommunisták számára azonban ez az állam is túl független és nacionalista elképzelés volt, így 1917. december 25-én Harkovban kikiáltották az Ukrán Szovjet Köztársaságot, majd az orosz fegyveres alakulatok segítségével megtámadták a Centralna Rada által ellenőrzött területet, ezen belül elsősorban Kijevet.⁴³

Az Ukrán Népköztársaság a fent leírt hibák miatt nem tudott sem ütöképes haderőt, sem megfelelő tömegtámogatást maga mögé felsorakoztatni, így 1918.

⁴¹ Szerhij Jekelcsik: Ukrajna története, egy modern nemzet születése. 2014. p. 96.

⁴² uk.wikipedia.org/wiki/Українська_Народна_Республіка

⁴³ Szerhij Jekelcsik: Ukrajna története, egy modern nemzet születése. 2014. p. 98.

február elejére elvesztette Kijevet. Az ukrán nacionalizmus szempontjából az Ukrán Népköztársaság elleni orosz támadás legfontosabb eleme Kijev ostromával függ össze, mivel a város utolsó védői között 300 ukrán egyetemista diák volt, akiket a bevonuló orosz bolsevik csapatok mind megölték. Ez a 300 ukrán diák később kiváló ideológiai alpanyagot jelentett – és jelent ma is – a tisztán ukrán nemzeti hősökben és vezetőkben nem bővelkedő ukrán történelem számára mint az ősellenséget jelentő Oroszország elleni harcban életüket áldozó mártírok.

A fenti eseményekkel párhuzamosan az Ukrán Népköztársaság 1918. január 25-én kihirdette az ország teljes szuverenitását. Ez nem valamiféle erős, egységes nemzeti eszme megnyilvánulása, a nép vagy a politikai elit önálló döntése volt, egészen egyszerűen a függetlenné válás, a központi hatalmakkal folytatott béketárgyalásokon való részvétel előfeltétele volt. Ugyanakkor sem a bolsevik támadás, sem a függetlenség formális kikiáltása nem jelentette azt, hogy az Ukrán Népköztársaság vezetői valóban magukévá tették volna a teljes függetlenség eszméjét, vagy megszakították volna az együttműködést Oroszországgal. A függetlenség kikiáltása Hruszevszkij saját bevallása szerint a körülmények által kikényszerített lépés volt.⁴⁴

A breszt-litovszki különbéke gátat vetett Szovjet-Oroszország további térnyerésének Ukrajnában, mivel az önálló államnak ismerte el az Ukrán Népköztársaságot. Ez ismét csak a nagyhatalmak játékszerévé tette az ukránokat, hiszen a Német Császárság és az Osztrák–Magyar Monarchia kizárólag a saját érdekei miatt támogatta az ukránok önállóságát: az ukrán területeken termesztett búzára és egyéb mezőgazdasági termékekre volt szükségük. A békeszerződés megkötését követően a központi hatalmak hadereje bevonult az Ukrán Népköztársaság területére, amely gyors tempóban elindult az összeomlás felé, átadva helyét egy még furcsább ukrán államalakulatnak, a német protektorátusként létező Hetmanátusnak. Ezt az ukrán államalakulatot az Ukrán Népköztársaság területére a breszt-litovszki békeszerződés megkötése után bevonuló német csapatok hozták létre, és mivel az ízlésükhöz képest túlságosan baloldalinak találták a Centralna Rada politikáját, ezért eltörölték a meghozott törvények többségét és 1918 áprilisában kihirdették a hadiállapotot az Ukrán Népköztársaság területén.

Ezt követően a német csapatok vezetése az egyébként orosz anyanyelvű Pavel Szkoropadszkijt jelölte ki az általa létrehozott monarchikus ukrán államalakulat vezetőjévé, akit 1918. április végén a hívei hetmanná választottak.⁴⁵ Szkoropadszkij rendkívül pragmatikus vezetőnek bizonyult, aki ugyan úgy tűnik, hogy híján volt az ukrán nacionalista érzelmeknek, de jó szervezőnek és államférfinek bizonyult, aki gyorsan megszervezte az új állam közigazgatását és államapparátusát. Ennek ellenére mind a kultúra, mind az oktatás és a külpolitika terén az Oroszország területén létrejött ukrán államalakulatok közül a Hetmanátus volt a legsikeresebb 12 külképviselet, 150 ukrán tannyelvű általános iskola és két egyetem felállításával.⁴⁶ A német vereséget követően Szkoropadszkij előbb a radikális ukrán nacionalistákkal próbált kiegyezni,

⁴⁴ Szerhij Jekelcsik: *Ukrajna története, egy modern nemzet születése*. 2014. p. 99.

⁴⁵ Орест Субтельний: *Україна історія*. 1993. p. 438.

⁴⁶ Орест Субтельний: *Україна історія*. 1993. p. 440.

majd egy kommunistamentes Oroszországhoz próbált csatlakozni, ami végül anarchiába döntötte az államát.

A Hetmanátus bukása után formálisan visszaállították az Ukrán Népköztársaságot, amelyet alapvetően két politikai erő irányított: a baloldali szocialisták és a nacionalisták. Az Ukrán Népköztársaság ismét elkezdte egy független nemzetállam felépítését, amit azonban továbbra is veszélyeztetett az előretörő bolsevik haderő. Az ukrán állam baloldali erői megpróbálták kiegyezni a bolsevik vezetéssel, akár a Szovjet-Oroszországhoz történő csatlakozás árán is, de a bolsevik haderő 1919 februárjában ismét elfoglalta Kijevet.⁴⁷ A visszavonuló Ukrán Népköztársaság vezetéséből ezt követően kiszorultak a szocialista erők, a Szimon Petljura által vezetett nacionalista erők pedig az antant hatalmak és az ugyancsak a bolsevikokkal harcoló fehérgárdistákkal próbált meg szövetségre lépni, bár az antant soha nem állt ki az önálló Ukrajna mellett.

A bolsevik erők az ismételten elfoglalt ukrán területeken létrehozták az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaságot (egy újabb ukrán államalakulat!), ez az államalakulat azonban nem tartott ki sokáig, elsősorban az elégedetlen parasztság által kirobbantott felkelések és az előretörő fehérgárdista haderő miatt. Le kell ugyanakkor szögeznünk, hogy a kialakult polgárháborús helyzetben a bolsevikok ellen Kelet-Ukrajnában harcoló erőknek csak legfeljebb a minimális része harcolt az ukrán nemzeti eszme nevében, az eseményeket széles körű zsidópogromok követték, amelyek jelentős részét az Ukrán Népköztársaság erői követték el, ami így összekötötte az antiszemitizmust az ukrán nacionalizmussal és Petljura nevével.⁴⁸

1919. augusztus végén a bolsevik erők ismét kivonultak Kijevből, ahonnan ezúttal az Ukrán Népköztársaság, a fehérgárdisták és az Ukrán Galíciai Hadsereg (lásd később) erői szorították ki. Az együttműködés a birodalmi orosz elveket valló fehérgárdisták és az ukrán nacionalisták között rövid életűnek bizonyult, és az újabb polgárháborús helyzet az Ukrán Népköztársaság ismételt vereségével ért véget. Petljura – a történelem egy újabb fíntora révén – az ukrán nacionalizmus másik ellenségénél, az egyre erősebb lengyel államnál keresett menedéket. 1919 decemberében a bolsevik erők pedig ismét elfoglalták Kijevet, és ezúttal megpróbálták kiegyezni az ukránokkal, elismerték Szovjet-Ukrajna formális függetlenségét. 1920-ra, a bolsevikok végső győzelmét követően azonban Szovjet-Ukrajna függetlensége formálissá vált, fokozatosan betagozódott a kiépülő Szovjetunióba.

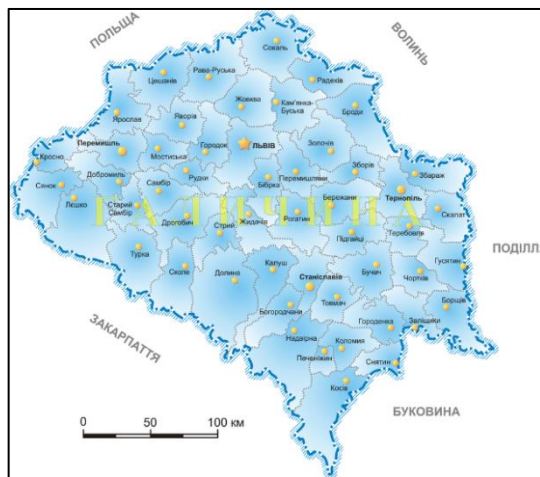
Az orosz területen 1917 és 1922 között létrejött ukrán államok sorsa értékelésem szerint azt bizonyítja, hogy a több száz éves orosz asszimilációt követően az ott élő ukrán lakosság és az ukrán értelmiség többsége már el sem tudta képzelni a teljes, Moszkvától független Ukrajna létrehozását, és rendkívül fogékony volt a baloldali, kommunista ideológiák iránt. Ennek oka az ukrán nemzeti érzelmű városi értelmiség hiányában kereshető. A fent leírtaknak a Hetmanátus államalakulata sem mond ellent, ami ugyan nem volt baloldali, de ukrán nacionalistának sem volt nevezhető, az ukrán államiséget pedig a praktikum oldaláról közelítette meg.

⁴⁷ Szerhij Jekelcsik: *Ukrajna története, egy modern nemzet születése*. 2014. p. 108.

⁴⁸ Сергій Скељчик: *Трагічна сторінка Української революції: Симон Петлюра та єврейські погроми в Україні (1917—1920)*. 1995.

A szélsőséges nacionalistának tekinthető, korábban már idézett Jurij Borec a fent leírtakat annyival egészíti ki, hogy az 1917 és 1920 között létrejött ukrán függetlenség eltiprójának alapvetően a „nemzetközi szocialista-kommunista” erőket tekinti – ami az ő értelmezésében 80%-ban a zsidósághoz köthető. Az ő felfogása szerint a kommunista mozgalmat létrehozó cionizmus felelős a független ukrán állam megalakítását célzó elképzelések bukásáért.⁴⁹ Borec állásfoglalása jól tükrözi azt az antiszemita vonalat, amely megjelenik a 20. századi ukrán nacionalista ideológiában, bár megítélésem szerint sohasem válik uralkodó irányzattá.

Az I. világháború végén felbomló Osztrák–Magyar Monarchia 1918. október 16-án „szabad föderációvá” vált, ami azonnal elindította az ukrán nacionalista mozgalmat Galíciában. Lvovban megalakították az Ukrán Nemzeti Tanácsot, 1918. november 1-jére ukrán fegyveresek megszállták a várost és kikiáltották a Nyugat-ukrajnai Népköztársaságot.⁵⁰

10. kép. A Nyugat-ukrajnai Népköztársaság⁵¹

Mivel az Osztrák–Magyar Monarchia területén a 19. században az ukrán társadalom, értelmiség, oktatás és kultúra szabadon tudott épülni, így az új ukrán állam az orosz területen létrejött államalakulatokhoz képest jobb helyzetben volt az államépítés területén, sőt egy ütőképes haderőt is sikerült felállítani Ukrán Galíciai Hadsereg néven. Az új ukrán állam ugyanakkor azonnal szembe találta magát a függetlenségüket szintén elnyerő lengyelekkel, ami egy ukrán–lengyel háború kirobbanásához vezetett. Ennek köszönhetően a Nyugat-ukrajnai Népköztársaság tartósan csak Kelet-Galiciát tudta kontrolálni.

1919. január 22-én az Ukrán Népköztársaság egyesült a Nyugat-ukrajnai Népköztársasággal, de ez a gyakorlatban semmilyen következménnyel sem járt, és az utóbbi az egyesülés után is megőrizte a teljes függetlenségét.⁵² A Nyugat-ukrajnai

⁴⁹ Юрій Борец: Ідея сильніша від зброї. 2003. р. 16.

⁵⁰ Орест Субтельний: Україна історія. 1993. р. 454.

⁵¹ uk.wikipedia.org/wiki/Західноукраїнська_Народна_Республіка#Устрій

⁵² Орест Субтельний: Україна історія. 1993. р. 455.

Népköztársaság megszűnését végül a lengyel katonai fölény okozta, amely legyőzte és orosz területre szorította vissza az ukrán államalakulat haderejét 1919. július közepén.

Megítélésem szerint a Monarchia területén létrejött ukrán állam egy modern értelemben vett ukrán nemzetben gondolkodott és nacionalista ideológiákat követve építkezett. Mentese volt a baloldali ideológiától, és mind az orosz, mind a lengyel nemzettel szembe fordult, valamint kizárta az egyesülést velük. Ebben a tekintetben egyértelműen különbözött az orosz területeken létrejött ukrán államalakulatoktól. A Nyugat-ukrajnai Népköztársaság politikája és ideológiája visszatükröződik a mai Ukrajna politikájában, napjaink ukrán nacionalista ideológiájában is, hiszen az igazán nacionalista gondolkodás központja ma is a korábbi Galícia területe, ezen belül elsősorban Lvov, Hmelnickij, Ivano-Frankovszk megyék. Mindez azt jelenti, hogy ez a terület tekinthető a modern értelemben vett ukrán nacionalizmus kialakulási helyének, illetve a Nyugat-ukrajnai Népköztársaság a mai ukrán állam előképe.

Az Osztrák–Magyar Monarchia romjain kialakult ukrán állam a nacionalista ideológia, a nemzettudat tekintetében már sokkal stabilabb lábakon állt, de nem tudott önálló államot kialakítani az erősödő Lengyelország ellenében az antant támogatása nélkül. A galíciai ukrán nemzeti mozgalom ugyanakkor megerősödött annyira, hogy állandó politikai tényezővé váljon a két világháború között, és fenntartsa az ukrán nacionalizmus eszméjét a Szovjetunió széteséséig.

IRODALOMJEGYZÉK

- HRUSHEVSKY, Mykhailo: History of Ukraine-Rus, 1898-1937.
- JEKELCSIK, Szerhij: Ukrajna története, egy modern nemzet születése. 2014
- БЕЛЕЙ, Любомир: Русинський сепаратизм. 2017.
- БОРЕЦ, Юрій: Ідея сильніша від зброї. 2003.
- ГОЛУБЕНКО, Петро: Україна і Росія у світлі культурних взаємин. 1993.
- ГРИЦАК, Ярослав: Нарис історії України. 2000.
- СКЕЛЬЧИК, Сергій: Трагічна сторінка Української революції: Симон Петлюра та єврейські погроми в Україні (1917-1920). 1995.
- ІВАНОВИЧ, Павко Анатолій: Посилення впливу політичних партій Східної Галичини на громадське життя краю в 1900—1907.
- ІСАЄВИЧ, Ярослав: Галицько-Волинська держава. 1999.
- ЛАЗАНСЬКА, Тамара: Народонаселення України, Українське питання в Російській імперії (кінець XIX — початок XX ст.).
- НІМЧУК, Василь: Історія української мови. 1996.
- СМОЛІЙ, Валерій – СТЕПАНКОВ, Валерій: Богдан Хмельницький. 2003.
- СУБТЕЛЬНИЙ, Орест: Україна історія. 1993.
- ТОЛОЧКО, Петро: Єтнічна історія давньої України. 2000.

KISS DÁVID

BERTALAN ÁRPÁD – EMBER A LEGENDA MÖGÖTT

Bertalan Árpád nevét aranybetűkkel írták a magyar hadtörténelem lapjaira. Ismerjük hőstetteit, fáradhatatlan, bajtársias és újíto szellemét, aminek köszönhetően katonái minden körülmények között tisztelték. Nevét 2016 óta a Magyar Honvédség 2. Vitéz Bertalan Árpád Különleges Rendeltetésű Dandárja viseli. Haditetteit behatóan ismerjük, ám milyen ember volt valójában? Mit tudhatunk róla kortársai, bajtársai, családtagjai leírásaiból, az utána maradt beszámolókból? Jelen írás ezekre a kérdésekre igyekszik választ adni. A kutatásban felbecsülhetetlenül nagy segítséget jelentettek a Bertalan Árpád unokája, Félhelyesné Zubonyai Judit által közölt adatok, helyesbítések és az általa rendelkezésre bocsájtott dokumentumok.

Bertalan Árpád 1898. október 20-án született Pozsonyban. Apja Bertalan János, Mór császári és királyi katonai építészeti fő műmester, hivatalnok, anyja Behner Teréz háztartásbeli. A katolikus szellemű magyar családból érkező fiú a trianoni békeszerződésig a Moson vármegyéhez tartozó, Jaroslav Hašek cseh író Svejk című műve által elhíresült Bruck an der Leitha/Királyhida településen nevelkedett.¹

Bertalan Árpád 1916-ban végezte el *jó* eredménnyel a Budapesti Császári és Királyi Hadapródiskolát, ahonnan saját kérésére azonnal az olasz frontra vezényelték.² 1916. október 23-tól egészen 1918. november 10-ig szolgált a bosznia-hercegovinai császári és királyi 3. tábori vadászszázalóknál.³ 1916. szeptember 1-jétől zászlós,⁴ 1917. november 1-jétől hadnagy.⁵ Muhoray György, a Budapesti Hírlap neves újságírója így írta le 1927. november végén az akkori benyomásait Bertalan Árpádról:

„Fiatal alig húszéves fiú, karcsú termettel, izmos inakkal, soványas arccal, egyenes orral, nyílt tekintetű, villogó fekete szemekkel: ez volt Bertalan hadnagy, a bosnyákvadászok zászlóaljának tisztje.”⁶

Hogy mivel érdemelte ki a sajtó érdeklődését ez a fiatal magyar katonatiszt? A történet az I. világháború olasz hadszínterén kezdődött, az isonzói fronton. 1917. október 24-én Bertalan Árpád hadnagy 15 fős rohamjárőre kapott parancsot támadásra

¹ BALLA Tibor: A caporettói áttörés magyar hőse, Bertalan Árpád hadnagy. In: Hadtörténelmi Közlemények 130. évf. 2. sz. 2017. p. 513.

² LIPPAI Péter: Egy legenda nyomában az Isonzó partján - Vitéz Bertalan Árpád őrnagy 100 évvel ezelőtti haditettének emlékére. p. 6.
https://nagyhaboru.blog.hu/2017/10/27/egy_legenda_nyomaban_az_isonzo_partjan

³ Uo.

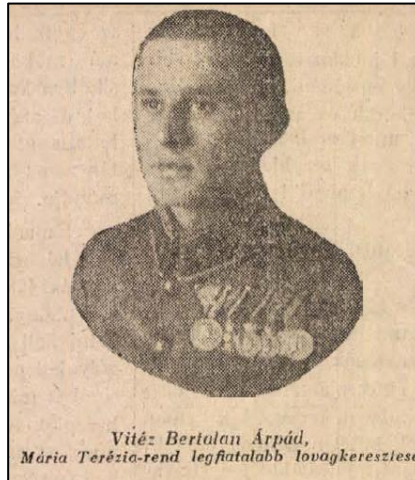
⁴ Ranglisten des Kaiserlichen und Königlichen Heeres 1917. Wien 1917. p. 122.

⁵ Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára - Személyes Ügyek, 1920. 47. évf. 31. sz. p. 794.

⁶ MUHORAY György: Bertalan hadnagy, a Mária Terézia-rend új lovagja. In: Budapesti Hírlap 265. sz., 1927. november 22. p. 9.

a mai Szlovénia területén található, 809 m magas Globočak-csúcs ellen, amelyen olasz tüzérségi állások, az azokat rejtő lövészárkok és géppuskafészek települtek.⁷

A rohamvállalkozás, amely az osztrák–magyar csapatok tolmeini áttörésének kezdetét is jelentette, reggel 8.15-kor indult. Bertalan Árpád járőre 11.00-ra már az olasz állásokban harcolt kézigránáttal, rohamkéssel és puskatussal. A kis létszámú rohamcsapat, együttműködésben a császári és királyi 7. hegyi dandár támadó erőivel, 150 méteres rést ütött itt az olaszok arcvonalán, foglyul ejtve több mint 500 olasz katonát, köztük tiszteket.⁸

1. kép. Vitéz Bertalan Árpád, a Mária Terézia-rend legfiatalabb lovagkeresztése⁹

Ezt követően Bertalan hadnagy – hátrahagyva néhány katonáját a foglyok és a hadizsákmány őrzésére – folytatta útját Srednje felé, ahonnan heves olasz tüzérségi tűz érte a saját csapatokat. A Bertalan-harcsoport útja során elfoglalt egy újabb olasz harcállást, ahol sikerült további 52 olasz katonát megadásra kényszerítenie. A támadást egy olasz tábori kórházban pihenőt tartó olasz század ellen folytatták, foglyul ejtve újabb 100 ellenséges katonát, és zsákmányként biztosítva a teljes kórházat. A nap vége felé járva a csoport – kihasználva a sötétség leplét – szétkergetett egy olasz hadianyag-szállító oszlopot, fogságba ejtve újabb 100 olasz katonát. A foglyok őrzésére újabb katonákat hátrahagyó Bertalan hadnagy – ekkor már csupán féltucatnyi bosnyák harcosával – elsőként tört be a második olasz védőállásba. Azon túljutva szemben találta magát egy olasz nehézüzeg-üteggel, amelyet tűzrajtaütéssel megzavart. A tüzéruteg tiszti állományát elfogta, majd Bertalan hadnagy felszólította az egységet a megadásra, amelynek következtében itt összesen 120 olasz foglyot ejtett. A vállalkozás során így Bertalan Árpád hadnagy katonái élén egy nap alatt foglyul ejtett több mint 870 olasz katonát, továbbá egy tábori kórházat, hét géppuskát,

⁷ LIPPAI: i. m. pp. 7–8.

⁸ BALLA: i. m. p. 518.

⁹ LESTYÁN Sándor: Látogatás vitéz Bertalan Árpádnál, aki egy napon lett százados és a Mária Terézia-rend lovagja. In: Ujság, 1927. november 6. p. 10.

egy fényszórót és hat nehéztarackot zsákmányolt. Ráadásul mindezt közvetlen tüzérségi támogatás nélkül, sőt egy alkalommal a saját tüzérség tüzeiben előrenyomulva hajtotta végre.¹⁰ Bertalan Árpád ezzel az 1917. október 24-ei haditettével kiérdemelte a Tiszti Arany Vitézségi Érmét.¹¹

Az I. világháborút követően, 1919 novemberétől Bertalan hadnagy a Horthy Miklós vezette Nemzeti Hadsereg tagjaként Budapesten, a Fővezérségen, majd a győri 4. gyalogezredben szolgált. 1920-ban vette feleségül Farkas Gyula iskolaigazgató leányát, Farkas Sarolta Margitot, akit a győri polgármester, Farkas Mátyás fogadott örökbe.¹² Első feleségétől 1921-ben fia, György, 1923-ban pedig lánya, Sarolta született.¹³

1919–1920-ban került sor Bertalan Árpád hadnagy katonai igazolási eljárására a hadügyminiszter 1919. évi 14550/eln. 31. számú rendelete alapján, mely előírta „a tiszteknek (tiszt-jelölteknek), hadapródjelölteknek és hasonló állásúaknak” a Monarchia összeomlása óta, főként a Tanácsköztársaság ideje alatt tanúsított magatartásának igazolását. A rendelet kimondta:

„A felállítandó nemzeti hadseregbe csak azok a tisztek (tisztjelöltek), hadapródjelöltek és hasonló állásúak vehetők fel, akiknek tökéletes megbízhatósága minden kétségen felül áll. (...) Az igazoló eljárás célja annak megállapítása, vajon az illető a forradalmi mozgalmak keletkezése óta (...) nem tanúsított-e oly magatartást, esetleg nem vállalt-e oly munkakört, mely a tiszti állás követelményeivel össze nem egyeztethető, illetőleg (...) a tanácsköztársaság alatt és ennek érdekében nem teljesítette a köteles, illetve rákényszerített munkát meghaladó szolgálatot.”¹⁴

Bertalan Árpád hadnagy magatartását és tevékenységét az illetékes igazoló bizottság 1920. május 29-én igazolta.¹⁵ Ez nem is csoda, hiszen a fiatal hadnagy 1918 novemberében, majd 1919. augusztus 15-én is kérvényezte felvételét a Magyar Királyi Csendőrség kötelékébe, amelyet a belügyminiszter elutasított.¹⁶ Bertalan Árpád végül a Nemzeti Hadsereg kötelékében folytatta katonai pályafutását.

Bertalan hadnagyot 1922. augusztus 15-én a Margitszigeten avatta vitézzé Horthy Miklós kormányzó, a Vitézi Rend főkapitánya.¹⁷ A többbezzres tömeg által követett nyilvános avatásra díszbe öltöztetett helyszínt így írja le a Szózat című újság tudósítója:

„A Margitsziget ünnepi díszet öltött. A zöld lombok között lobogók lengnek s a diszruhás lovasrendőrök sisakjára aranyziporkákat szór a napfény. A hídon s a lejáróinál tömött sorokban hullámszik a nép. A sportpálya bejáratánál diszruhás katonatisztek fogadják és kalauzolják az érkezőket. (...) Az első sorokban csupa tarka, suhogó selyemruha, nyalka díszmagyar és feszes tiszti uniformis látható. Legelöl

¹⁰ BALLA: i. m. pp. 519–520.

¹¹ LIPPAI: i. m. p. 20.

¹² Félhelyesné Zubonyai Judit szíves közlése.

¹³ LESTYÁN: i. m. p. 10.

¹⁴ Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára, 1919. 46. évfolyam 52. sz. p. 193.

¹⁵ Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára - Személyes Ügyek, 1920. 47. évf., 42. sz. p. 1200.

¹⁶ BALLA: i. m. p. 514.

¹⁷ MTI Napi Hírek 1922.08.16. – Belföldi Hírek, p. 14.

alacsony emelvény áll, néhány bordóbársonyszék, a kormányzó, József királyi herceg és családtagjaik részére. Tőlük jobbra és balra a miniszterek és a társadalmi élet előkelőségei, a törvényhatóságok s a városok kiküldöttei foglalnak helyet. A dísztribün két oldalán alabárdos testőrök állnak sorfalat mozdulatlanul, szemüket előre szegezve, mintha a letűnt lovagkor glórián alakjait akarnák megszemélyesíteni. (...) A tribün előtt, a téren, két oszlopban állanak a fölavatandók. Egyik oldalon a tiszték, a másikon a legénység.”¹⁸

Bertalan Árpád hadnagy közvetlenül vitézzé avatását követően, 1922. szeptember 1-jén lépett elő főhadnaggyá.¹⁹ 1922. október 14-én kapott hivatalosan is engedélyt arra, hogy családneve előtt a „vitéz” előtagot használhassa.²⁰

Vitéz Bertalan Árpád főhadnagy 1925-ben nyújtotta be felvételi kérelmét a katonai Mária Terézia-rendbe mint a lovagkereszt várományosa. Az 1757. június 18-án alapított rendjel a Habsburg Birodalom, majd az Osztrák–Magyar Monarchia legrangosabb katonai kitüntetésének számított. Az 1931-ben megszünt 174 éves fennállása alatt csupán 1240 adományozásra került sor.²¹ A kérelmezőt eskü alatt valló szemtanúknak, hivatalos hadijelentéseknek és ajánlásoknak is támogatnia kellett, amit a rendi káptalan támogató levele erősített meg.²²

Vitéz Bertalan Árpád főhadnagy számára az 1927-es év is mozgalmasnak bizonyult, hiszen februárban a Magyar Királyi Honvédség 4. „Szent László” honvéd gyalogezredének Komáromban állomásozó árkászszázadához került.²³ Az árkászok a gyalogsági harcban is alaposan kiképzett, különleges műszaki katonák voltak, akik ötvözték a Bertalan Árpád által képviselt rohamharcászatot a legújabb technológiai vívmányok iránti nyitottsággal.²⁴

Ugyancsak 1927-ben november 1-jén vitéz Bertalan Árpád főhadnagy kézhez kapta a várva várt értesítést: odaítélték számára a katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztjét.²⁵ Ugyanezen a napon léptették elő századossá is.²⁶ A kettős örömhírt azonban egy családi tragédia árnyékolta be: Bertalan Mór, a szeretett családapa 1927. október 30-án elhunyt.²⁷

A lovagkereszt friss birtokosa a sajtóérdeklődés középpontjába került. Ám sokat elárul Bertalan Árpád személyiségéről az, hogy mindösszesen egy, igencsak rövid interjú maradt fent vele ebből az időszakból. Lestyán Sándor, az Ujság című lap riportere hosszas utánajárást, nyomozást követően talált rá a Győr, Vilmos császár út

¹⁸ Hadur nevében vitézzé ütlek. In: Szózat, 1922. augusztus 17., 4. évf. 187. szám p. 3.

¹⁹ Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára - Személyes Ügyek, 1922. 49. évf. 36. sz. p. 198.

²⁰ Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára - Személyes Ügyek, 1922. 49. évf., 36. sz. p. 288.

²¹ BALLA: i. m. pp. 511–512.

²² BALLA: i. m. p. 511.

²³ BALLA: i. m. p. 514.

²⁴ Uo.

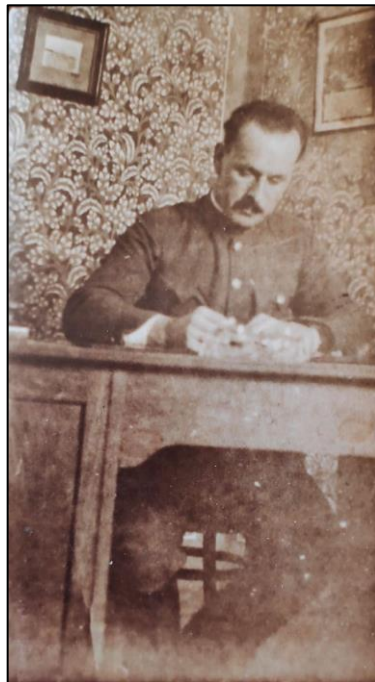
²⁵ LESTYÁN: i. m. p. 10.

²⁶ Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára, 1927. 54. évf. 25. sz. p. 186.

²⁷ LESTYÁN: i. m. p. 10.

49. szám alatt élő²⁸ Bertalan-családra. Így ír a frissen kitüntetett és előléptetett Bertalan századosról:

„Szép napja lehetett vitéz Bertalan Árpádnak. (...) Reggel a hivatalos lapban a kinevezés, a délelőtti postával pedig a bécsi levél, a legmagasabb katonai kitüntetésről, melyet magyar főhadnagy még csak egyetlen egy kapott. (...) Nosza, megindult hát a riporterek nyomozása az új Mária Terézia-lovag után! Még csak rendkívülibbé tette a kitüntetést, hogy az új névsorban egyedül ő a magyar! Keresték, kutatták: ki lehet, hol lehet (...) de nem tudták megtalálni. Így aztán előfordult, hogy megtették tartalékosnak, huszárnak, tüzérnek, repülőnek, míg aztán Győrött rábukkantam. (...) Közel a kaszárnyához egy szép bérpalota második emeletén laknak. A százados nyit ajtót. Mikor elmondom, hogy mi járatban vagyok udvariasan elhárít magától minden választ, minden feleletet, melyből interjút lehetne csinálni. (...) Nem használt a rábeszélés, nem használt a kérés. A százados úr hajlíthatatlan. (...) Az arcképét is kerülő uton tudom megszerezni, egy jó barátjától.”²⁹

2. kép. Bertalan Árpád főhadnagy otthon, munka közben³⁰

²⁸ Erről tanúskodik vitéz Bertalan Árpád főhadnagy levelének címzése, melyben az újság sorsolásán nyert 20 mázsa szén kiutalását kéri. Lásd: Ujság, 1925. november 24. I. évf. 113. sz. p. 6.

²⁹ LESTYÁN: i. m. p. 10.

³⁰ Bertalan Árpád hagyatéka, Félhelyesné Zubonyai Judit hozzájárulásával (a továbbiakban: Bertalan-hagyatéka).

A magas kitüntetés új társadalmi kötelezettségekkel is járt, méghozzá a magyar katonai és politikai felső vezetés köreiből, mint a Színházi Élet című szórakoztató lap hasábjain, ahol Bertalan százados mint „a győriek külön büszkesége” került bemutatásra.³¹ Így Bertalan százados katonai elfoglaltságai mellett hamarosan különféle reprezentatív eseményeken is megjelent.

Az első említést Az *Est* című lap teszi, amikor beszámol az 1929. január 9-én a Tiszti Kaszinóban tartott rendi vacsoráról, melynek díszvendége Horthy Miklós kormányzó volt. A vacsorán, ahol a húsz, Magyarországon élő rendtag közül 18 fő meg is jelent, döntöttek a rend további sorsáról. Az este 25 pengőbe kerülő menüje is ismert: consommé japán gyönggyel; fogas kemencében sütve halikramártással; töltött csirkesült gombás rizzsel, pirított kelbimbóval és vegyes salátával; fagyasztott tejszínkrém vaníliával és eperrel; vegyes gyümölcs; feketekávé; mérgepusztai rizling.³²

3. kép. Bertalan Árpád (ülő sor, jobbról az első) a Mária Terézia-rend 1929. január 9-i vacsoráján³³

Egy másik, hasonló alkalom volt a Horthy Miklós kormányzó és felesége által 1930. október 15-én adott díszvacsera. Az este nyolckor kezdődött összejövetelen az ekkor csupán 31 éves Bertalan százados többek között Habsburg József főherceg, báró Arz Artúr, báró Szurmay Sándor és Kratochvil Károly tábornokok társaságában költhette el vacsoráját.³⁴

Bertalan százados többek között Horthy Miklós kormányzó és XIII. Alfonz spanyol király társaságában részt vett Habsburg Frigyes főherceg felesége, Izabella

³¹ Színházi Élet. 1927. 51. sz. p. 55.

³² Az Est. 1929. január, 20. évf., 9. sz. p. 5.

³³ Az Est. 1929. január, 20. évf. 9. sz. p. 5.

³⁴ MTI Napi Hírek – 1930. október 15.

hercegné 1931. szeptember 9-i temetésén is. A katonai Mária Terézia-rend jelen lévő tagjai közül ő viselte a legalacsonyabb rendfokozatot.³⁵

A *Szent György képes sportlap* beszámolt vitéz Bertalan Árpád és felesége részvételéről a bábolnai ménes 10 kilométeres távon tartott lovas hajtóvadászatán. Az 1932. november 12-én rendezett eseményt a korabeli cikk alapján jó hangulatú Hubertus-ünnepély követte.³⁶

Vitéz Bertalan Árpád százados 1935. május 20-án találkozott August von Mackensen tábornaggal, az I. világháború egyik legnépszerűbb és legsikeresebb német hadvezérével. A találkozás a német nagykövetségen,³⁷ a korábban Mackensen tábornagy által vezetett magyar alakulatok képviselőinek rendezett fogadáson történt, ahol Bertalan Árpád ismét a Mária Terézia-lovagrend képviselőjében volt jelen. A német tábornagy és a magyar százados találkozásáról így írt a korabeli sajtó:

„A tábornagy a rend minden egyes lovagjával fesztelenül elbeszélgetett és ez a beszélgetés alkalmat szolgáltatott arra, hogy felidézzék a világháború emlékeit. Megkapó jelenet volt, amikor a tábornagy - a Mária Terézia-rend legidősebb lovagja - és Bertalan Árpád, valamint Ambrózy György századosok³⁸ - a rend legfiatalabb lovagjai - egymással szemben álltak.”³⁹

A reprezentatív kötelezettségek mellett vitéz Bertalan Árpád százados több katonai sportversenyen is megmérte magát. 1931. június 26-án állt rajthoz a *Hadsereg Sporthét* rendezvénysorozat folyami úszó számában. A Duna budapesti szakaszán rendezett úszóverseny „kezdő” kategóriáját, 33:15,4-es idővel nyerte meg, két másodperccel megelőzve a második helyezett Micskey csendőr századost.⁴⁰

A délután ötkor elrajtolt, két kategóriában induló 38 főnek⁴¹ összesen 4000 méteres távot kellett árral szemben úszva teljesítenie. Az „amatőrök” között elsőként hátúszásban beúszó Bertalan százados joggal koryolt nagyot az öltözőben körbeadott konyakos üvegből. Az 1. budapesti utászszázalój által rendezett és katonazenével kísért úszóversenyt megtekintette Habsburg József főherceg és családja is, valamint a Magyar Úszószövetség képviselőjében Komjádi Béla adott át elismeréseket.⁴²

³⁵ Magyar Országos Tudósító – 1931. szeptember 9. XIII. évf. 203. szám, p. 122.

³⁶ Szent György Képes Sportlap. 1932, 8. évfolyam, 24. szám, p. 1.

³⁷ Érdemes tudni, hogy Mackensen tábornagy fia, Georg Mackensen 1933–1937 között a budapesti német nagykövetségen szolgált első beosztottként.

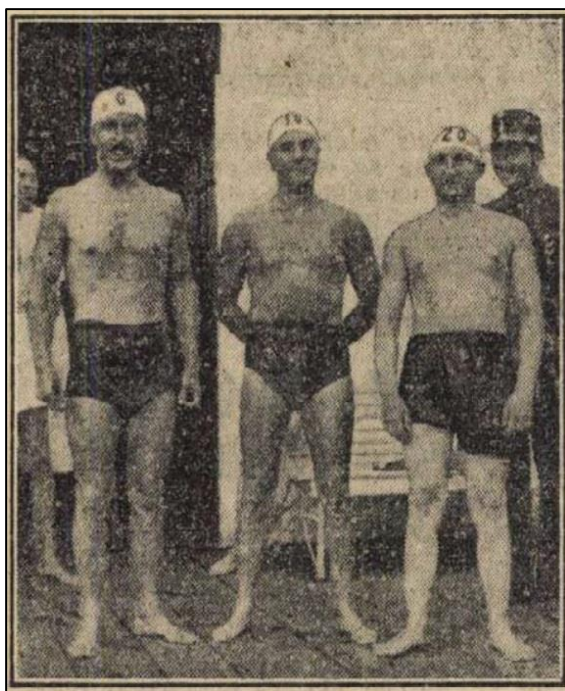
³⁸ Sédeni lovag dr. Ambrózy György (Sátoraljaújhely, 1885. március 7.– Budapest, 1970. január 18.) magyar katonatiszt, író, kitiüntetés-szakértő. Ebben az időszakban Horthy Miklós segédtisztjeként szolgált.

³⁹ MTI Napi Hírek – 1935. május 20.

⁴⁰ Bitskey Aladár főhadnagy és vitéz Bertalan Árpád százados nyerte a honvédtisztek folyamúszó versenyét. In: Pestí Napló, 1937. június 27. p. 17.

⁴¹ Vitéz BUJDOSÓ Kálmán: Az 1931. évi Hadsereg Sporthét. In: Magyar Katonai Szemle, 1931. 1. évf., 3. sz. p. 166.

⁴² A Hadsereg Sporthét pénteki eredményei. In: Magyarország, 1931. június, 12. évf. 143. sz. p. 12.

4. kép. Bertalan Árpád (bal szélén) az 1931. június 26-án megrendezett folyami úszóverseny győzteseként⁴³

1934 nyarán ugyancsak sportversenyen, az 1934. június 24. és július 1. között tartott *Hadsereg Sporthét* keretében megrendezett öttusaversenyen állt rajthoz vitéz Bertalan Árpád százados. Tereplovaglásban hetedik,⁴⁴ párbajtőrben 14. helyezést,⁴⁵ lövészetben⁴⁶ és úszásban⁴⁷ 10., míg mezei akadályfutásban – esős, felázott talajon – 18. helyezést ért el.⁴⁸ Ezzel az ekkor már a 36 évében járó Bertalan Árpád összetettben a 12. helyet szerezte meg az összhonvédségi mezőny 22 indulója közül.⁴⁹

1935. május 1-jétől vitéz Bertalan Árpád százados Magyaróváron szolgált mint a Magyar Királyi Honvédség 4. „Szent László” honvéd gyalogezred árkászszázadának parancsnoka.⁵⁰ Ebben a minőségében folyósított 1 pengő adományt a Magyarkúton létesített unitárius pihenőház javára.⁵¹

⁴³ Bitskey Aladár főhadnagy és vitéz Bertalan Árpád százados nyerte a honvédtisztek folyamúsó versenyét. In: Pesti Napló. 1937. június 27. p. 17.

⁴⁴ A Hadsereg Sporthete. In: Magyarország, 1934. június, 15. évf. 142. sz. p. 5.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ A Hadsereg Sporthete. In: Magyarország, 1934. június, 15. évf. 143. sz. p. 7.

⁴⁷ A Hadsereg Sporthete. In: Magyarország, 1934. június, 15. évf. 144. sz. p. 4.

⁴⁸ A Hadsereg Sporthete. In: Magyarország, 1934. június, 15. évf. 145. sz. p. 6.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ BALLA: i. m. p. 514.

⁵¹ Unitárius Értesítő. 1935. április 1. 14. évf. 4. sz. p. 48.

Bertalan százados Farkas Saroltával kötött első házassága az 1935. március 20-án kimondott válással végződött, amit a bíróság a férj hibájából eredőnek tekintett, így Bertalan Árpádot a győri törvényszék 130 pengő tartásdíj fizetésére kötelezte.⁵²

Vitéz Bertalan Árpád százados 1937. július végén kötötte meg második házasságát bobdai Gyertyánffy Piroska okleveles tanítónővel.⁵³ Ez a kapcsolat tragikus körülmények között ért véget, ugyanis felesége két hónappal később, 1937. szeptember 27-én éjjel⁵⁴ föbe lőtte magát Magyaróváron.⁵⁵ Az Esti Kurir beszámolója így összegzi az öngyilkosság körülményeit, amelyről még az Amerikai Magyar Népszava is tudósított:⁵⁶

„Hozzá tartozói és ismerősei, éppen úgy, mint férje, teljesen értetlenül állanak szemben a tragédiával. Hétfőn este az asszony férjével baráti társaságban szórakozott, jókedvűen távozott el onnan s hajnalban elkövette az öngyilkosságot. (...) A kihallgatások eddigi eredménye szerint családi háttere van az öngyilkosságnak.”⁵⁷

Bertalan százados 1938-ban új feladatot kapott: az ejtőernyős képesség kifejlesztését a Magyar Királyi Honvédségben. Az ejtőernyő katonai alkalmazásának gondolata szovjet, német, olasz mintára honosodott meg Magyarországon, ám a módszer gyakorlati kipróbálása még váratott magára. Jó lehetőséget jelentett az alapok lerakására az 1938 nyarán, a Vezérkari Főnökség V. Elvi és Katonapolitikai Osztálya által indított *Testnevelési Szaktanfolyam*, amelynek keretében az ellenséges vonalak mögött, azaz az elcsatolt országrészekben gyorsan bevethető diverzáns és szabotőr specialistákat képeztek ki. Ahogy a tanfolyam egyik tagja, Csongor Győző zászlós írta, a tanfolyam szervezőinek célja az volt, hogy:

„(...) a magyar hadsereg tartalékos állományából különleges képesítésű, magasabb szintű katonai ismeretek birtokában (modern fegyverek használatának elsajátítása, idegennyelv alapfokú ismerete stb.) különböző fegyvernemekbeni jártasság mellett különféle katonai teljesítmények elérésére alkalmas egyéneket nyerjenek. Magyarán szólva: a jelöltek a képzés eredményeként földön, égen (levegőben) egyaránt használhatók legyenek.”⁵⁸

⁵² RESZEGI Zsolt: *Légi Huszárok – Az ejtőernyős csapatnem kialakulása és harcai 1938 és 1945 között*. Budapest – Pápa 2013. p. 246.

⁵³ Magyar Úriasszonyok Lapja. 1937. augusztus 20. p. 25.

⁵⁴ Pesti Hírlap. 1937. szeptember 29. 59. évf. 222. sz. p. 10.

⁵⁵ Dunántúl. 1937. szeptember 30. 27. évf. 222. sz. p. 2.

⁵⁶ Amerikai Magyar Népszava. 1937. október, 38. évf. 285. sz. p. 2.

⁵⁷ Esti Kurir. 1937. szeptember 30. 15. évf. 222. sz. p. 2.

⁵⁸ DR. CSONGOR Győző: *Testnevelési Szaktanfolyam*. In: Magyar Szárnyak, XXV. évf. 25. sz. 1997. p. 182.

5. számú kép. Bertalan százados 1938 novemberében, magassági repülés előtt⁵⁹

Éppen ezért a tanfolyamon kiemelt szerep jutott az ejtőernyős ugrás elsajátításának. 1938 nyarán vitéz Bertalan Árpád százados is parancsot kapott, hogy a kiképzési rendszer kidolgozását a szaktanfolyammal párhuzamosan hajtsa végre.⁶⁰ Így nem is csoda, hogy Bertalan százados meglátogatta a titkos kiképzés⁶¹ szombathelyi állomását. Erre a találkozásra Csongor zászlós így emlékezett vissza:

„(...) utolsó ugrásom alkalmával ismerkedhettem meg a gépben velem együtt, teljes ejtőernyős felszerelésben lévő vitéz Bertalan Árpád századossal. Ez a derék hadfi sok újításáról volt ismeretes. Most is felszerelte magát különböző védelmi fegyverrel, köztük revolverrel, kézigranátokkal, a hátán karabéllyal, abbéli rettenthetetlen meggyőződésétől vezetve, hogy az ejtőernyős akár a levegőben, akár a földre érkezéskor védelmezheti magát! Ekkor láttam őt életemben először s utoljára.”⁶²

A formálódó ejtőernyősegység többi tagja – mind fiatal, önként jelentkező katonák – az ekkor már 40 esztendőes Bertalan századost „apjuknak” tekintették, ahogy a válása és második felesége halála után egyedül élő Bertalan százados is

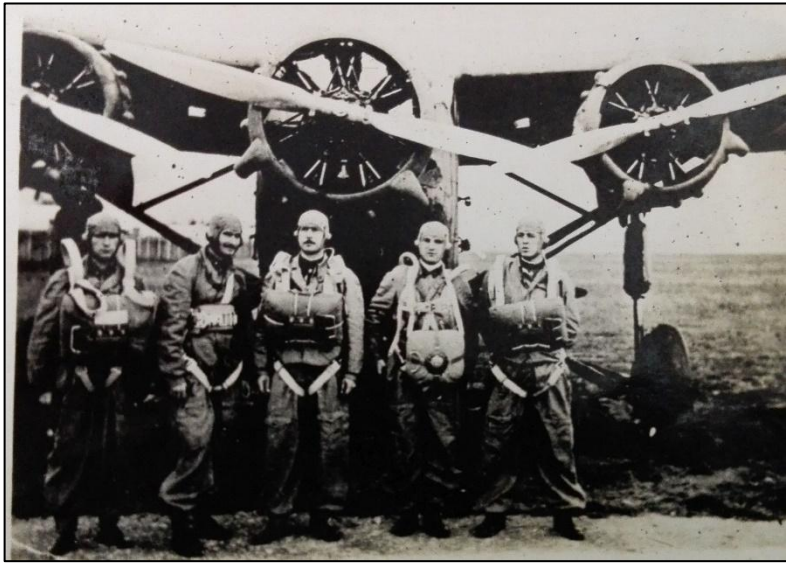
⁵⁹ Bertalan-hagyaték.

⁶⁰ HUSZÁR János: Honvéd ejtőernyősök Pápán. Jókai Kör, Pápa, 1993. p. 10.

⁶¹ 1938. augusztus végén a bledi konferencián hagyták jóvá a kisantant országai Magyarország fegyverkezési önállóságát. Mindaddig a trianoni kereteken túlmenő lépéseket (pl. különleges kiképzés) rejtteni kellett.

⁶² CSONGOR: i. m. p. 183.

„pótfiaiként” tekintett ejtőernyős katonáira. Eltérően a többi honvédségi alakulattól, Bertalan százados személyesen vezette a reggeli testnevelési foglalkozásokat.⁶³

6. kép. Vitéz Bertalan Árpád ejtőernyős százados (középen) 1938-ban Szombathelyen⁶⁴

Több történet is ismertté vált Bertalan Árpád közvetlen, atyai viselkedése kapcsán katonái körében. Az alábbi, egyik éjszakai látogatása során megesett történet jól szemlélteti a helyzetet:

„Ha ő belépett az épületbe, a szolgálatosnak a helyéről fölkelni, jelenteni, tisztelegni tilos volt. Azt mondta: ezzel zavarják a legénység nyugalmát. Bement a legénységi szobába, villanyt nem gyűjthetett senki. Ő lehajolva ment az ágyak végénél, s amelyik legénynek (...) a lába a pokróc alól kint volt, azt gyönyörűen betakarta.”⁶⁵

Bárczy János egykori ejtőernyős tiszt visszaemlékezésében⁶⁶ árnyaltabban fogalmazott Bertalan Árpád személyével kapcsolatban. Bár ejtőernyősként nem találkozott Bertalan Árpáddal, róla szóló meglátásait érdemes idézni:

„(...) mit is jelentett az, ha valaki ejtőernyős. (...) Bertalan Árpád (...) lett ennek az új férfiideálnak a megtestesítője, ő lett a példakép, az eszmény, aki a (...) világban újra megteremtette, helyére állította a személyes rátermettséget, az egyéni bátorságot, a nyugtalan, örök lázadó ember vakmerőségét. Legendák keltek szárnyra Árpád

⁶³ HUSZÁR: i. m. p. 45.

⁶⁴ A szerző magángyűjteménye.

⁶⁵ HUSZÁR: i. m. pp. 35–36.

⁶⁶ Bárczy visszaemlékezését és több egykori horthysta katona, köztük Kádár Gyula ezredes, a VKF-2 egykori vezetője írását is – még az 1950-es években a magyar biztonsági szervek számára készült eredeti írásmű alapján – az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején adta ki a Magvető Kiadó. Érdemes tudni, hogy kiadó élén álló Kardos György 1945 után a HM Katonapolitikai Osztályán alezredesi rendfokozattal teljesített szolgálatot, majd a személyi kultusz éveiben börtönbe került.

*hőstetteiről, lélekjelenlétéről, szuggesztív, mágikus hatású egyéniségéről, nagy mulatozásairól, (...) nagyszerű stiklijeiről.*⁶⁷

Az ejtőernyős kísérleti keret – amely 1938 szeptemberében még a szombathelyi repülőtéren gyakorlatozott – 1939. október 1-jén már Pápán mint Magyar Királyi Honvédség 1. honvéd ejtőernyős századaként alakult meg.⁶⁸ A század parancsnoka vitéz Bertalan Árpád százados lett, aki korábban egy gyakorlat közben súlyos balesetet szenvedett. A halálos áldozattal is járó baleset részleteit alább ismertetjük.

1939. február 28-án a szombathelyi repülőtérrel szállt fel egy német gyártású Junkers Ju-86 típusú repülőgép. A pilóta Mészáros Géza repülő hadnagy volt, az utasok közt pedig Bertalan Árpád ejtőernyős százados is helyet kapott mint az ejtőernyős század parancsnoka.⁶⁹ A felderítőrepülés célja egy Mosonmagyaróvár körzetébe tervezett ejtőernyős gyakorlat ledobási övezetének szemrevételezése volt, ám a repülőgép rossz látási viszonyok között kényszerleszállást hajtott végre, de a földnek csapódott, a pilóta pedig szörnyethalt. A baleset helyszínére elsőként érkező csapodi favágók még sokáig mesélték Bertalan százados bátorságát, hiszen igyekezett aktívan kivenni a részét a sebesültek mentéséből, és súlyos sérülései ellenére erőt önteni bajtársaiba.⁷⁰ Bertalan százados térd-, lábszár- és bordatörést szenvedett, de hosszas gyógykezelést követően, 1939 őszén már ejtőernyővel ugrott.⁷¹

Bertalan százados lábadozása idején Pápán tartózkodott. A köztisztviselőként álló pápai hentesmester és vendéglős, Koloszár Ferenc lánya, Koloszár Ágota érzékletesen leírja a Pápán szállást kereső ejtőernyős tiszt meghökkenítő viselkedését:

„1939 nyarán, egy verőfényes délutánon, Bertalan Árpád őrnagy jelent meg a vendéglőben (...) minden előzetes bejelentés nélkül nem megkérte, hanem parancsoláshoz szokott hangon kijelentette: Koloszár úr, Ön megy a Tirolba,⁷² én pedig a Csatorna utcai házába.(...)”⁷³Édesapám megbeszélte a dolgot édesanyámmal, aki kapott az alkalmon. (...) Bertalan őrnagy beköltözött tehát a Csatorna utca 14. szám alatti házunkba. Édesanyám parkosítani akarta az udvart. Kertészét azonban elzavarta az őrnagy úr. Majdnem sírva panaszkodott édesanyámnak, milyen erélyesen elküldték, még szóhoz sem jutott. Édesanyám nagyon mérges lett és azonnal odarohant. Az őrnagy úr fogadta, és a számon kérő kérdésre így válaszolt: Alig vártam, hogy a gaz benőjön mindent, Ön pedig ezt tönkre akarja tenni! Az őrnagy a tisztiszolgájával lakta a házat. (...) Bertalan őrnagy parancsának teljesítése nélkül az egész család ott halt volna az 1945. márciusi bombázásnál, mert a házat telitalálat érte.”⁷⁴

⁶⁷ BÁRCZY János: Zuhanóugrás. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. pp. 241–242.

⁶⁸ RESZEGI: i. m. p. 37.

⁶⁹ KOVACSICS Norbert: Megmentett emlékkereszt. In: NOSTRA PARVA PATRIA – A MI KIS HAZÁNK – CSAPOD. 2017/1. sz. pp. 16–17.

⁷⁰ KATONA Imre: Hitler Csapodon - Hol állt a Keleti Front Főparancsnoksága? In: Soproni Szemle, 1991. 45. évf., 2. sz. p. 158.

⁷¹ RESZEGI: i. m. p. 247.

⁷² Tirol szálloda, Pápa, Szent István út 14.

⁷³ A Koloszár-család ekkor egy szűkös albérletben lakott, a szóban forgó Csatorna utcai házat kiadták. A találkozást követően a Tirol szállót bérbé vették hentesüzletnek és vendéglőnek.

⁷⁴ KOLOSZÁR Ágota: Emlékeim édesapámról – Adalékok egy pápai hentes és családja életéből. In: Lapok Pápa történetéből. 1. sz. 2011. pp. 778–779.

A megözvegyült Bertalan százados Pápán szerényebb társadalmi életet élt. Neve 1939–1941 között kulturális esemény kapcsán csupán egyetlen alkalommal merül fel a *Pápa és Vidéke* című helyi lap hasábjain: a Kárpát Dal- és Zeneegyesület 1940. január 27-én rendezett táncmulatságán 2 pengő 50 fillér támogatást juttatott az egyesület javára.⁷⁵ Szakmai teendői viszont megsokasodtak, ugyanis az ejtőernyős alakulatot zászlóaljja szervezték át, így annak vezetése és az átszervezés napi gondjai teljesen kitöltötték az 1939. november 1-jével őrnaggyá előléptetett Bertalan Árpád idejét.⁷⁶ Az előléptetést is ejtőernyős katonái körében ünnepelte. Ahogy egyikük, Szokolay Tamás ejtőernyős főhadnagy emlékezett:

„Ezt az eseményt baráti körben ünnepeltük meg, hiszen barátok voltunk már mindannyian, és Bertalan is barátainak tekintett minket. (...) Szerettük, mert vidám, jó barát volt, és tiszteltük, mert előrelátó, eszes és gondoskodó parancsnok volt, aki nem tett különbséget ember és ember között.”⁷⁷

Bertalan Árpád őrnagy – bár az 1939 februárjában elszenvedett baleset után több csontja is eltörött, valamint térde sem gyógyult meg teljesen – továbbra is ugrott ejtőernyővel.⁷⁸ Az ő vezetése alatt alakult ki az a szokás is, hogy a hibásan működő, esetleg tragédiát okozó ejtőernyőkkel azok vizsgálata után ő maga ugrott újra, így bizonyítva katonái számára, hogy megbízhatnak felszerelésükben, és ha betartják mindazt, amit a kiképzésük során tanultak, biztonsággal érkezhetnek légi úton a bevetés helyszínére.⁷⁹ Rendszeresen ugrott az újoncokkal együtt, így bátorítva és segítve őket. Ahogy a katona és költő Táboros József ejtőernyős szakaszvezető 1942-ben kiadott egyik verséből is kiderül, az ejtőernyős újoncok számára az eddigre legendás híró Bertalan Árpád jelenléte egyenesen kitüntetésnek számított:

*Mai nap folyamán ért a kiképzésünk véget
Leugrottuk legtöbbszörre mindnyájan a négyet.
Bőségesen jutott a legszebb kitüntetésből,
Őrnagy úrral ugorhattam közvetlen egy gépből.
Örökített emlék gyanánt a szívembe vésem,
A negyedik ugrásban van minden büszkeségem!⁸⁰*

1940 elején Bertalan őrnagyot Budapestre vezényelték a zászlóaljparancsnoki beosztáshoz előírt törzstiszti tanfolyamra. Távollétében Labancz Gyula vezérkari százados vette át az ejtőernyős alakulatnál a parancsnoki beosztást, de nagynevű elődjét nem tudta megfelelően pótolni.⁸¹ Ahogy vitéz Kenesse altábornagy, a légierő főparancsnoka egy 1940. március 1-jén kelt jelentésben írta:

⁷⁵ Pápa és Vidéke. 1940. február 18. 37. évf. 7. sz. p. 3.

⁷⁶ RESZEGI: i. m. p. 247.

⁷⁷ HUSZÁR: i. m. p. 35.

⁷⁸ HUSZÁR: i. m. p. 27.

⁷⁹ HUSZÁR: i. m. p. 40.

⁸⁰ TÁBOROS József: Katonaversek az ejtőernyősök világából. Magánkiadás, Pápa, 1942. p. 8.

⁸¹ HUSZÁR: i. m. p. 64.

„Jelentem az eje. alakulatot Pápán megszemléltem, de a szemlét félbe kellett szakítanom a hiányos katonai rend miatt. (...) Nevezettek Pápán úgy látszik kedélyes falusi életet élnek.”⁸²

Bertalan őrnagy az ejtőernyős századhoz történő visszatérését követően azonnal nekilátott a katonai fegyelem megszilárdításának.

A magyar ejtőernyősök még századerőben vettek részt 1940. szeptember 1. és 20. között az erdélyi bevonulásban. A művelet előtt az ejtőernyős alakulat felkészült harci alkalmazásra is.⁸³ A végül békés megszállásként végrehajtott bevonulásban részt vett, ejtőernyős ugróruhában, magas szárú ejtőernyős csizmában, harci késekkel és géppisztolyokkal felszerelve menetelt, nagy feltűnést keltett egységet vitéz Bertalan Árpád ejtőernyős őrnagy vezette.⁸⁴

7. kép. Bertalan Árpád ejtőernyős őrnagy portréja.⁸⁵

1940. november 1-jétől az év végéig teljesen kiépült a Magyar Királyi Honvédség 1. honvéd ejtőernyős zászlóalj szervezete.⁸⁶ A zászlóalj a Magyar Királyi Honvéd Légierő alárendeltségébe tartozott, megtartva az alakulat gyalogsági rohamharcászati és diverziós jellegét.⁸⁷

⁸² Uo.

⁸³ HUSZÁR: i. m. pp. 50–53.

⁸⁴ RESZEGI: i. m. p. 174.

⁸⁵ Bertalan-hagyaték.

⁸⁶ RESZEGI: i. m. pp. 41–43.

⁸⁷ HUSZÁR: i. m. p. 58.

1941 áprilisában az ejtőernyős alakulatra eddigi legnagyobb feladata várt: harci ugrás a Délvidéken. Az ejtőernyős zászlóalj eredetileg nem szerepelt a széthulló Jugoszláv Királyság ellen indított hadművelet terveiben, csupán Bertalan őrnagy személyes közbenjárására⁸⁸ iktatták be a tervezők egy századerejű ejtőernyős harccsoport részvételét, amely a Ferenc-csatornán Szenttamásnál átívelő hid elfoglalását kapta feladatul.⁸⁹ Bertalan őrnagy okkal tartott attól, hogy teljesen kiképzett sorkatonái úgy szerelnek le hároméves szolgálatuk végén, hogy nem bizonyították rátermettségüket egy éles harci bevetés során. Emellett tartott attól is, hogy ha ejtőernyősei nem mutatnak fel harctéri érdemeket, akkor nem tudja igazolni az alakulata létrehozására fordított költségek megtérülését.

A négy repülőgép által szállított kötelék 1941. április 12-én délelőtt települt át Páparól Veszprémbe. Itt Bertalan őrnagy engedélyt kapott arra, hogy katonáit mint megfigyelő kísérhesse el a bevetésre, míg a századerejű ejtőernyős kötelék parancsnokává Majthényi Imre ejtőernyős főhadnagyot nevezték ki.⁹⁰

Az 1941. április 12-én 17:00-kor a bevetésre induló E-102 oldalszámú, hárommotoros Savoia-Marchetti SM.75 típusú katonai szállítórepülőgép – fedélzetén Bertalan Árpáddal és a harccsoport törzsével – felszállás közben 50–60 méteres magasságból visszacsúszott, lezuhant és a talajnak ütközött. Bakó István ejtőernyős szakaszvezető így emlékezett vissza a balesetre:

„(...) a zuhanás pillanatában kivágódott az egyik ajtó s maga mögé zárta Bertalan Árpád őrnagyot, aki így nem tudott menekülni. A másik ajtón keresztül néhányan kijutottak a szabadba. (...) a tűz pokolian perzselte.”⁹¹

A lángokban álló roncsból csupán kevesen tudtak kimenekülni. Közülük egy katona, Kerekes Imre szakaszvezető tanúbizonyságot tett az alakulat katonáinak Bertalan iránt érzett ragaszkodásáról, amikor az összegyűjtött sebesültek gyűrűjéből kitörve, az égő roncs felé futott. A 22 esztendő ejtőernyős utolsó mondata ez volt:

„Az őrnagy úr még bent van! Mentsük meg!”⁹²

1941. április 16-án került sor vitéz Bertalan Árpád ejtőernyős őrnagy, Kelemen Károly repülő százados és Bene László repülő főhadnagy temetésére Budapesten a Farkasréti temetőben. A temetésén megjelent Horthy Miklós kormányzó mellett Bartha Károly honvédelmi miniszter, valamint több magyar tábormok és külföldi katonai attasé is. Bertalan Árpád koporsóját akkor a katonai akadémiára járó György fia és Sarolta lánya kísérte. Elvált első felesége viszont annak férje kérésére nem lehetett jelen a búcsúztatáson.⁹³

Bertalan Árpád szellemi hagyatékának feldolgozása azonnal megkezdődött. Az általa létrehozott és vezetett Magyar Királyi Honvédség 1. ejtőernyős zászlóalj 1941.

⁸⁸ RESZEGI: i. m. p. 177.

⁸⁹ HORVÁTH Csaba – LENGYEL Ferenc: A Délvidéki Hadművelet – 1941. április. Püldo Kiadó, Budapest, 2003. p. 68.

⁹⁰ RESZEGI: i. m. p. 179.

⁹¹ HUSZÁR: i. m. p. 72.

⁹² HUSZÁR: i. m. p. 73.

⁹³ RESZEGI: i. m. pp. 248–249.

május 17-én vette fel a „vitéz Bertalan Árpád” nevet.⁹⁴ Ahogy a rendszeresítésről szóló rendelet fogalmaz, erre azért volt lehetőség és szükség, mivel:

„Vitéz Bertalan Árpád őrnagy, mint a m. kir. 1. honvéd ejtőernyős zászlóalj első parancsnoka, mind a világháborúban, mind az ejtőernyős zászlóalj megszervezése és kiképzése alatt példaadó, rettenthetetlen személyes bátorságával, hősi elszántságával és vitézségével szerzett hírnevet.”⁹⁵

Az esemény kapcsán megszólalt Táboros József ejtőernyős szakaszvezető, katona és költő, aki így mutatta be a korszellemben illeszkedő lelkesedéssel saját és bajtársai érzéseit a névadás kapcsán:

*Zászlóaljunk nevet kapott,
Alapítója nevét.
Hadd hirdesse mindörökké
Hős úttörőnk szellemét!*

*Fáradtságot nem ismerve.
Követjük hős példáját.
Letörünk szép szent Hazánkért,
Minden átkos rabigát!*

*Szeretettel — büszkeséggel,
Viseljük e hős nevet.
Vitéz Bertalan őrnagy úr
Köztünk él a szellemed!⁹⁶*

A névadást követően Pápa város vezetése is tisztelgett Bertalan Árpád emléke előtt. Így 1941 júniusának végén dr. Uzonyi Kálmán polgármester-helyettes javaslatára – a város közgyűlésének lelkes támogatásával – a korábbi Vaszari út felvette a Vitéz Bertalan Árpád utca nevet.⁹⁷ A helyi sajtó így tudósított az eseményről:

„A lelkesedés egyhangú volt és a visszaemlékezés ott tükröződött a képviselőtestület minden tagjának arcán, mikor a magyar hadsereg egyik legvitézebb katonájáról városunk utcát nevez el, akinek emléke itt fog közöttünk maradni örökké.”⁹⁸

⁹⁴ 31.528/Elnöki oszt. — 1941. számú körrendelet. A m. kir. 1. honvéd ejtőernyős zászlóaljnak vitéz Bertalan Árpádról történő elnevezése. In: Honvédségi Közlöny LXVIII. évf. 24. sz. p. 299.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Pápa és Vidéke. 1941. június 15., 38. évf. 24. sz. p. 3.

⁹⁷ Pápa és Vidéke. 1941. július 6., 38. évf. 27. sz. p. 2.

⁹⁸ Uo.

8. kép. Bertalan Árpád temetése⁹⁹

A vitéz Bertalan Árpád utcát 1945 júliusának végén nevezték át József Attila utcává.¹⁰⁰

Az 1943-ban posztumusz előléptetett¹⁰¹ vitéz Bertalan Árpád ejtőernyős alezredes emlékét 1945 után bajtársai és családtagjai ápolták. Félhelyesné Zubonyai Judit, Bertalan Árpád unokája ejtőernyős veterántalálkozókon, családi beszélgetések során ismerte meg a legendás nagypapa történetét:

„Kisgyermek koromtól hallottam róla, hiszen a családi vitrinben mindig ott volt az ő és nagybátyám (a fia), a szintén hősi halált halt vitéz Bertalan György fényképe. (...) Olykor kemény, de mindig következetes parancsnok volt, akit a fanatikus hazaszeretete mellett igazi bajtársiasság jellemezett.”¹⁰²

Bertalan Árpád híre halála után is fennmaradt. Ábel Béla Gusztáv ejtőernyős őrmester, aki 1944 szeptemberében került a pápai ejtőernyős alakulathoz, mindent elkövetett, hogy ejtőernyősnek állhasson. Ebben nagy szerepe volt a Bertalan Árpád nevével fémjelzett különleges légkörnek. Mint Ábel őrmester írta:

„Vitéz Bertalan Árpád őrnagy, aki megalapította az első Magyar Ejtőernyős Zászlóaljat, az első világháború egyik legszebben dekorált tisztje volt, többek közt a Mária Terézia rend arany fokozatának tulajdonosa. Pápán nem volt brutalitás, itt inkább az emberséges bánásmód volt divatban. Az emberek tűzbe mentek volna a parancsnokukért. Úgy hírllett, semmiféle lazaságot nem tűrt meg, de olyant sem kívánt

⁹⁹ Bertalan-hagyaték.

¹⁰⁰ Tanuljuk meg az utcák új neveit. In: Pápai Néplap. 1945. július 22. p. 3.

¹⁰¹ RESZEGI: i. m. p. 249.

¹⁰² Félhelyesné Zubonyai Judit írásbeli közlése – 2020.04.12.

*az embereitől, amit ő maga meg nem tudott volna csinálni. Inkább a példamutatást választotta.*¹⁰³

Bertalan Árpád legendája, mely 1941 után egyre terebélyesebb és színesebb lett, a 21. században is velünk él. 2013. április 12-én, halálának 72. évfordulóján temették újra földi maradványait a Fiumei Úti Nemzeti Sírkertben katonai tiszteletadás mellett.¹⁰⁴

2013. október 23-án nyílt meg a nagyközönség számára a 644 méter magas Papod-hegyen, a veszprémi repülőbaleset helyszínének közelében az 1956 cm magas Vitéz Bertalan Árpád-kilátó, melyet egy rövid információs tábla is kiegészít a névadó élete és halála kapcsán.¹⁰⁵

2016. október 4-én pedig az egykori pápai ejtőernyős zászlóalj jogutód alakulata, a Szolnokon települő MH 2. Vitéz Bertalan Árpád Különleges Rendeltetésű Ezred felvette a legendás híru parancsnok nevét.

A névadó ünnepségen, ahol jelen sorok írója is rövid beszédet tarthatott, Bertalan Árpád élete és halála számos szemszögből megvilágításra került.¹⁰⁶

A bertalani hagyomány, amely így immár a Magyar Honvédség intézményesült részeként él tovább, 2018. október 12-én újabb emlékhellyel bővült, hiszen Szolnokon, az MH 86. Helikopterbázison települt jogutód alakulat megrendelésére, az Ejtőernyős Emlékfal mellett elhelyezésre került vitéz Bertalan Árpád mellszobra is. A szoboravatást előadások egészítették ki. Jelen sorok írója, az alakulat megtisztelő meghívására, Bertalan Árpád életútjának mai üzenete kapcsán osztotta meg gondolatait a hallgatósággal.¹⁰⁷

Összegzésként elmondható, hogy vitéz Bertalan Árpád egyszerre ikonikus példakép, nemcsak kora nemzedéke, de az utókor, a mai magyar különleges műveleti katonák számára is. Az egykori katonái visszaemlékezései alapján Bertalan Árpádról demokratikusan gondolkodó, az embereket a tetteik alapján megítélő, személyes példával az élen járó katonatiszt képe alakul ki az első fronton töltött naptól az utolsó felszállásig. Családi és magánélete ugyan nem volt mentes törésektől, tragédiáktól, de katonai hivatástudata mindenkor töretlen maradt. Hibái, gyengeségei ellenére elmondható, hogy vitéz Bertalan Árpád személye, példamutatása, parancsnoki stílusa az alárendeltek magas szintű ragaszkodását és kötődését váltotta ki, mely az általa megteremtett magyar ejtőernyős kultúrára is mindvégig rányomta a bélyegét.

¹⁰³ ÁBEL Béla Gusztáv: Göröngyös Utakon! – Visszaemlékezések (a kézirat a szerző tulajdonában). p. 42.

¹⁰⁴ Hősi halottként temeti el a HM az 1941-ben elesett magyar katonát. https://hvg.hu/itthon/20130412_bertalan_arpad_ujratemetese; letöltés: 2022.10.07.

¹⁰⁵ Túra a Papod kilátópontjára. <https://www.termeszettar.hu/hu/tour/gyalogtura/tura-a-papod-kilatopontjara/28990361/>; letöltés: 2022.10.07.

¹⁰⁶ Az első világháború hősének nevét vette fel a különleges rendeltetésű ezred. <https://honvedelem.hu/media/aktualis-videok/az-első-vilaghaboru-hosenek-nevet-vette-fel-a-kulonleges-rendeltetesu-ezred.html>; letöltés: 2022.10.07.

¹⁰⁷ Egyéves lett a különleges dandár. <https://honvedelem.hu/galeriak/egyevés-lett-a-kulonleges-dandar.html>; letöltés: 2022.10.08.

Bertalan Árpádról csupán egyetlen ember nem beszélt soha – Bertalan Árpád maga. Éppen ezért kell elfogadnunk hallgatása jelentőségteljes súlyát, hiszen beszélnek helyette tettei, amelyek kellő súllyal esnek latba annak mérlegelésénél, milyen ember is volt valójában vitéz Bertalan Árpád – a legenda mögött.

IRODALOMJEGYZÉK

- ÁBEL Béla Gusztáv: Göröngyös Utakon! – Visszaemlékezések (a kézirat a szerző tulajdonában).
- BALLA Tibor: A caporettoi áttörés magyar hőse, Bertalan Árpád hadnagy (in.: Hadtörténelmi Közlemények 130. évf. 2. sz. – 2017.)
- BÁRCZY János: Zuhanóugrás (Magvető Könyvkiadó Budapest, 1981.)
- CSONGOR Győző: Testnevelési Szaktanfolyam (in.: Magyar Szárnyak XXV. évf. 25. sz. 1997.)
- HORVÁTH Csaba – LENGYEL Ferenc: A Délvidéki Hadművelet 1941. Április (Puedlo Kiadó Budapest 2003.)
- HUSZÁR János: Honvéd ejtőernyősök Pápán (Jókai Kör Pápa, 1993.)
- KATONA Imre - Hitler Csapodon - Hol állt a Keleti Front Főparancsnoksága? (in.: Soproni Szemle, 1991 45. évf., 2. sz.)
- KOLOSZÁR Ágota: EMLÉKEIM ÉDESAPÁMRÓL - Adalékok egy pápai hentes és családja életéből (in.: Lapok Pápa történetéből 1. sz. 2011.)
- KOVACSICS Norbert: „Megmentett emlékkereszt” (in.: NOSTRA PARVA PATRIA – A MI KIS HAZÁNK – CSAPOD 2017/1. sz.)
- LESTYÁN Sándor: Látogatás vitéz Bertalan Árpádnál, aki egy napon lett százados és a Mária Terézia-rend lovagja (in.: Ujság, 1927. november 6.)
- LIPPAI Péter: Egy legenda nyomában az Isonzó partján - Vitéz Bertalan Árpád őrnagy 100 évvel ezelőtti haditettének emlékére (https://nagyhaboru.blog.hu/2017/10/27/egy_legenda_nyomaban_az_isonzo_partjan)
- MUHORAY György: Bertalan hadnagy, a Mária Terézia-rend új lovagja (in.: Budapesti Hírlap 265. sz. 1927. november 22.)
- RESZEGI Zsolt: Légi Huszárok – Az ejtőernyős csapatnem kialakulása és harcai 1938 és 1945 között (BUDAPEST – PÁPA 2013.)
- TÁBOROS József: Katonaversek az ejtőernyősök világából (Magánkiadás, Pápa, 1942.)
- Vitéz BUJDOSÓ Kálmán: Az 1931. évi Hadsereg Sporthét (in.: Magyar Katonai Szemle, 1931 1. évf., 3. sz.)
- Ranglisten des Kaiserlichen und Königlichen Heeres 1917 (Wien 1917.) p. 122.
- 31.528/Elnöki oszt. — 1941. számú körrendelet. A m. kir. 1. honvéd ejtőernyős zászlóaljnak vitéz Bertalan Árpádról történő elnevezése (in.: Honvédségi Közlöny LXVIII. évf. 24. sz.)

- Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára, 1919 (46. évfolyam, 52. sz.) p. 193.
- Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára - Személyes Ügyek, 1920 (47. évf. 31. sz.)
- Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára - Személyes Ügyek, 1920 (47. évf., 42. sz.)
- Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára - Személyes Ügyek, 1922 (49. évf. 36. sz.)
- Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára, 1927 (54. évf. 25. sz.)
- MTI Napi Hírek 1922.08.16. – Belföldi Hírek
- MTI Napi Hírek – 1930. október 15
- MTI Napi Hírek – 1935. május 20.
- Esti Kurir, 1937. szeptember 30.
- Magyar Országos Tudósító – 1931. szeptember 9. (XIII. évf. 203. szám)
- Amerikai Magyar Népszava, 1937. október (38. évf. 285. sz.)
- Szent György Képes Sportlap, 1932 (8. évfolyam, 24. szám)
- Dunántúl, 1937. szeptember 30. (27. évf. 222. sz.)
- Pápa és Vidéke (37. évf. 7. sz. 1940. február 18.)
- Pápa és Vidéke (38. évf. 24. sz. 1941. június 15.)
- Pápa és Vidéke (38. évf. 27. sz. 1941. július 6.)
- Pápai Néplap 1945. július 22.
- Újság, 1925. november 24. (I. évf. 113. sz.)
- Színházi Élet (1927. 51. sz.)
- Az Est, 1929. január (20. évf., 9. sz.)
- Magyarság, 1931. június (12. évf. 143. sz.)
- Magyarság, 1934. június - 15. évf. 142. sz., 144. sz, 145. sz.)
- Magyar Úriasszonyok Lapja (1937. augusztus 20.)
- Pesti Hírlap, 1937. szeptember 29. (59. évf. 222. sz.)
- Pesti Napló 1937. június 27
- Szózat, 1922. augusztus 17. 4. évf. 187. szám

SZILVÁSI SIMON

AZ ÉSZAKI-SARKVIDÉK BIZTONSÁGPOLITIKÁJÁNAK LEHETSÉGES VÁLTOZÁSAI AZ OROSZ–UKRÁN HÁBORÚ TÜKRÉBEN

Bevezető

Az Oroszországi Föderáció 2022. február 24-én különleges katonai műveletet indított Ukrajna ellen. A hagyományos háború a délszláv válság, de inkább a második világháború óta nem tapasztalt helyzetet teremtett Európában. A NATO (North Atlantic Treaty Organization – Észak-atlanti Szerződés Szervezete) közvetlenül nem vesz részt a konfliktusban, számos tagország azonban fegyverszállítmányokkal, valamint haretéri információk átadásával segíti Kijev küzdelmét.¹ A konfliktus hamarosan két éve tart, és az Északi-sarkvidék, a kutatási területem vonatkozásában is releváns tapasztalatokkal szolgál. A sarkvidéki² béke és a nemzetközi kooperáció zálogát az Oroszországi Föderáció folyamatos együttműködése jelentette a további hét, demokratikus berendezkedésű arktiszi országgal.

Oroszország az elmúlt 15 évben számos erőfeszítést tett arra vonatkozóan, hogy az ország sarkvidéki területén nagymértékű katonai, gazdasági, kereskedelmi és energetikai beruházásokat hajtson végre. A nyugati katonai és politikai szakértők évek óta figyelmeztettek az orosz stratégiai törekvésekre a sarkvidéken, ezekre az aggodalmakra azonban az orosz vezetés védelmi célú tevékenységként hivatkozott.³ A NATO-szövegségesek sem voltak azonban tétlenek, ugyanis az orosz fegyverkezésre hasonló szintű válaszreakciókat adtak. A Krím félsziget 2014-es orosz elcsatolásával – majd különösképpen a jelenlegi háború elindításával – ez a korábbi narratíva hiteltelenné vált a nyugati sarkvidéki országok, elsősorban a skandináv országok vezetése számára. Az Északi-sarkvidéki Tanács majdnem megszűnt működni, amikor az Oroszországon kívüli hét tagja felfüggesztette részvételét a hivatalos üléseken. Emiatt a régió nem volt fő kormányközi együttműködés helyszíne. Ezt követően a megváltozott helyzetre tekintettel a biztonságot keresve Finnország és Svédország is csatlakozását kérte a NATO-hoz.

Az Északi-sarkvidéki Tanács és a sarkvidéki együttműködés lehetséges jövője

Az Északi-sarkvidéki Tanács tagországai közös nyilatkozatban elítélték az Oroszországi Föderációt Ukrajna megtámadása miatt. Ezzel a lépéssel az 1996-óta tartó folyamatos nemzetközi együttműködést eddig példa nélküli módon határozatlan

¹ NATO Allies agree to further strengthen and sustain support for Ukraine. 07 Apr. 2022. NATO/OTAN. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_194319.htm; letöltés: 2022.05.26.

² A szerző a sarkvidéki kifejezést az Északi-sarkvidékre alkalmazza, amely az északi sarkkörön túli területeket, illetve a nyolc északi sarkkörön túl elhelyezkedő országot jelenti.

³ SZILVÁSI Simon: The Geopolitical Rivalry for Navigable Sea Routes in the Arctic. Budapest, KKI Policy Brief Series of the Institute for Foreign Affairs and Trade, E-2018/28. https://kki.hu/assets/upload/28_KKI-Policy-Brief_Arctic-Routes_Szilvesi_20180817.pdf; letöltés: 2021.12.04.

időre felfüggesztették, valamint deklarálták, hogy a sarkvidéki országok (Amerikai Egyesült Államok, Dánia, Finnország, Izland, Kanada, Norvégia és Svédország) képviselői nem utaznak Oroszországba, hogy részt vegyenek az ott tartandó találkozókön. Ezzel együtt bejelentették a Tanács munkacsoport-találkozóinak ideiglenes felfüggesztését is, ugyanis Oroszország volt 2023 májusáig az Északi-sarkvidéki Tanács soros elnöke, így a találkozók és egyeztetések zöme orosz területen zajlott volna.⁴ A Tanács tagjai ezzel megerősítették a szervezet célját, amely a nemzetközi kooperáció és a sarkvidéki őslakos közösségek védelme, továbbá a párbeszéd erősítése a sarkvidéki kihívások kezelésében.

A területi integritás szentsége azon elvek közé tartozik, amelyek a Tanács működésének sarokkövei. Az említett szervezet ugyan nem foglalkozik katonai kérdésekkel, de minden más, a térséget érintő területen a párbeszédalapú együttműködést segíti elő a tagországok és a megfigyelő államok között. Tény azonban, hogy a tudományos kutatómunka felfüggesztése – ahogy a legtöbb nyugati szankció – nem csak az orosz félre van negatív hatással. Mivel a sarkvidéki régióban a Jeges-tenger partszakaszának több mint 50%-a az Oroszországi Föderáció területéhez tartozik, ezért az ott végzett tudományos munka és adatszolgáltatás hiánya a sarkvidékkel foglalkozó tudományos munkát is nagymértékben hátráltatta.⁵

Az orosz–ukrán háború kitörése óta három lehetséges forgatókönyv körvonalazódott az Északi-sarkvidéki Tanács működésének helyreállításával kapcsolatosan. Az első szerint a háború egy elhúzódó konfliktust eredményez, ami ahhoz vezethet, hogy egészen 2023 májusáig felfüggesztett tevékenységgel kell számolni, amikor Norvégia átveszi a Tanács rotációs alapon működő elnökségét. A második scenárió szerint a Tanács kizárná az Oroszországi Föderációt a szervezetből, vagy tartósan megtagadná a vele való együttműködést, illetve felmerült egy új nemzetközi szervezet létrehozásának gondolata is Oroszország nélkül, mely a *Nordic Plus* nevet viselné. A harmadik opció pedig, hogy a harci cselekmények esetleges felfüggesztése esetén helyreállna a Tanács működési rendje.⁶

Stefan Kirchner, a finnországi Lappföldi Egyetem professzora szerint a Nordic Plus kooperáció egy akár ideiglenesen működő szervezet lenne, mely párhuzamosan is létezne a Tanáccsal; nemcsak az Arktiszra és az észak-atlanti térségre koncentrálna, hanem lenne egy csendes-óceáni része is. Így például Japán is tagja lehetne korlátozások nélkül annak ellenére, hogy nem sarkvidéki ország. Az együttműködés sarokköve és a szervezethez csatlakozó államok számára a szabályalapú világrend követése és a nemzetközi jog betartása lenne a csatlakozás feltétele.⁷

⁴ Joint Statement on Arctic Council Cooperation Following Russia's Invasion of Ukraine. U.S. Department of State. March 3, 2022. <https://www.state.gov/joint-statement-on-arctic-council-cooperation-following-russias-invasion-of-ukraine/>; letöltés: 2022.03.04.

⁵ IASC Statement on Ukraine. 07 March 2022. <https://iasc.info/news/iasc-news/957-iasc-statement-on-ukraine>; letöltés: 2022.05.31.

⁶ MCVICAR, Daniel: How the Russia-Ukraine War Challenges Arctic Governance. May 10, 2022. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/blog/how-russia-ukraine-war-challenges-arctic-governance>; letöltés: 2022.05.26.

⁷ KIRCHNER, Stefan: International Arctic Governance without Russia. University of Lapland, Arctic Centre. February 25, 2022. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4044107; letöltés: 2022.05.26.

Az Északi-sarkvidéki Tanács működésének átalakítására korábban is számos javaslat született, de a szervezet tagországai az fentebb felvázolt első megoldás mellett döntöttek. A norvég elnökséget úgymond kivárták, 2023 májusában megtörtént a váltás, de a kutatási és egyéb együttműködések továbbra is felfüggesztett státuszban vannak. A norvég elnökséget bemutató kiadvány szükségzavúan tér ki a háborúra, csupán kihívást jelentő időszakként hivatkozik rá, és óvatosan említi csupán a Tanács munkájának teljes helyreállítását, melyben Oslo a hosszú távú északi-sarkvidéki kooperációt helyezi előtérbe.⁸

Finnország és Svédország csatlakozása a NATO-hoz

Az orosz–ukrán konfliktus alapvetően változtatta meg Európa biztonságpolitikai felépítményét. Vajon milyen következményeket vonhat maga után mindkét skandináv ország felvétele a NATO-ba? A legutóbbi felmérések szerint a lakosság többsége mindkét országban támogatja a csatlakozási kezdeményezést. A háborús cselekmények megindulása után felmerült a lehetőség, hogy a több mint kétszáz év óta független státusú Svédország és Finnország is feladná a hidegháború kezdete óta semleges státusát az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez történő csatlakozás érdekében. A skandinavista Annus Ildikó álláspontja szerint a történelmi előzmények ismerete segít rávilágítani arra a kérdésre, hogy a skandináv országok közül miért ez a két ország választotta a semlegességet, és miért döntöttek másképpen az ukrán konfliktus hatására, szinte egy időben erről a kérdéstről. Finnország egészen 1809-ig része volt a Svéd Királyságnak, így történelmileg a két ország összeforr számos tekintetben, de napjainkra leginkább a kulturális vonatkozásban.⁹ Ezzel is magyarázható, miért mozognak együtt ezek az országok a nemzetközi térben.

A két északi ország tagsága kevésbé katonai kérdés, mivel a finn és a svéd haderő technikai-technológiai felszereltsége magas interoperabilitást mutat más NATO-tagországok hadseregeivel. Az elmúlt évtizedekben a két ország az Amerikai Egyesült Államok és Németország által gyártott fegyvereket, fegyverrendszereket vásárolt, amelyek NATO-kompatibilisek.¹⁰ A finn belpolitikában ellenvéleményt megfogalmazók szerint az önálló védelmi költségvetés kialakításának privilégiuma csorbulhat a csatlakozás után, ugyanakkor erre ellenpélda az észt és a norvég gyakorlat, ahol a NATO és a saját védelmi erők fejlesztése bizonyos mértékig párhuzamosan történik.¹¹ A skandináv országok katonai együttműködése, a NORDEFKO (Nordic Defence Cooperation), amelynek Svédország, Finnország, Norvégia, Izland és Dánia a tagjai, megfelelő alapot biztosított a semleges országok számára a NATO-eszközökkel és -eljárásrendekkel való magas szintű kooperációra. Az együttműködés többek között kiterjed a védelmi szektorok magas szintű együttműködésére és a gyártás területére is. A szervezet 2018 novemberében

⁸ Norway's Chairship, 2023-2025. Arctic Council. <https://arctic-council.org/about/norway-chair-2/>; letöltés: 2023.11.15.

⁹ A finn és svéd NATO csatlakozás esélyei és jelentősége. 2022. máj. 31. A Külügyi és Külgazdasági Intézet 2022. május 6-án online kerekasztal-beszélgetés, YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=VFgYcjrONZ8>; letöltés: 2022.05.31.

¹⁰ Uo.

¹¹ MÁRTON Andrea: Finnország lehetséges NATO tagsága. *Hadtudomány*. 2010/4. p. 42. https://www.mhht.eu/hadtudomany/2010/4/HT-2010-4_5.pdf; letöltés: 2022.05.26.

elfogadott *Vision 2025* című dokumentuma leszögezi, hogy az együttműködés nem csupán békeidőben, de konfliktus- és krízishelyzetben is működni fog.¹²

A finnországi Yle hírügynökség 2010-es közvélemény-kutatása szerint a lakosság több mint 62%-a támogatta az ország NATO-csatlakozását. Hasonló felmérés 2017-ben azt mutatta, hogy akkor a válaszadók kevesebb mint a 21%-a támogatta volna a katonai szövetséghez történő csatlakozást. Ugyanere a kérdésre adott válaszokból kimutatható, hogy 1996 és 2007 között a csatlakozást elutasítók aránya 80-ról 56%-ra csökkent.¹³ A finn külügyminisztérium honlapján közzétett információk szerint a finn parlament döntése alapján 2022. május 17-én Helsinki kérelmezte csatlakozását a szervezethez, majd 2023. április 4-én hivatalosan a NATO 31. tagja lett.¹⁴ Emellett egy finn szakértőkből álló bizottságot is létrehoztak, mely a csatlakozással kapcsolatos egyeztetéseket folytatja le.¹⁵ Svédország is követte a példát, a svéd külügyminiszter még aznap aláírta a csatlakozási szándéknyilatkozatot.¹⁶ Stockholm csatlakozása 2023 novemberében még várat magára.

A NATO-országok és Finnország közti együttműködések az 1990-es évek elejéig vezethetők vissza, amikor is az ország megfigyelői státusban csatlakozott az Észak-atlanti Együttműködési Tanácshoz (NACC), valamint 1994-ben a NATO Partnerség a Békéért programba (NATO PfP) is bekapcsolódott. Az Euroatlanti Partnerségi Tanács (EAPC) biztosította Helsinki számára az együttműködés kereteit, a PfP-programban való részvétel pedig a védelmi erőfeszítések összehangolásáért volt felelős. Svédország tekintetében is elmondható, hogy a fenti együttműködések tagja. Finnország részt vett számos NATO-val közös nemzetközi együttműködésben és misszióban, ez azonban nem jelentette a döntéshozatalban való részvételt. A két skandináv ország teljes körű döntéshozóvá válhat a kollektív védelmi szervezet találkozóin. Finnország már teljesíti a NATO által elvárt 2%-os védelmi ráfordítást, Svédország pedig bruttó nemzeti össztermékének 1,3%-át költi védelmi jellegű kiadásokra, valószínűsíthető azonban, hogy a háború következménye miatt a fegyverkezés üteme fel fog gyorsulni az elkövetkezendő években. A csatlakozás elsősorban a Baltikum államainak nyújtja a legkedvezőbb előnyöket, a sarkvidéki térség európai része azonban már majdnem teljes egészében a NATO fennhatósága alá kerül.

Számos felmerülő kérdés köthető elsősorban a finn tagsághoz, hiszen a NATO közvetlen határszakasza több mint a duplájára növekedett.¹⁷ Milyen kibővülő haditengerészeti tevékenységgel kell majd számolni, hiszen a svéd és a finn

¹² NORDEFECO, Nordic Defence Cooperation, official website. <https://www.nordefco.org/the-basics-about-nordefco>; letöltés: 2022.05.31.

¹³ MÁRTON Andrea: Finnország lehetséges NATO tagsága. *Hadtudomány*. 2010/4. pp. 39–47. https://www.mhht.eu/hadtudomany/2010/4/HT-2010-4_5.pdf; letöltés: 2022.05.26.

¹⁴ Finland joins NATO as 31st Ally. NATO/OTAN website, 4 April 2023. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_213448.htm; letöltés: 2023.11.14.

¹⁵ Finland declares its interest to accede to NATO. Ministry for Foreign Affairs for Finland, Press releases. 17.5.2022. https://um.fi/current-affairs/-/asset_publisher/gc654PySnjTX/content/suomi-ilmoittaa-kiinnostuksensa-liittya-natoon; letöltés: 2022.05.26.

¹⁶ Formal request for NATO membership signed and presented. Ministry for Foreign Affairs, Government Offices of Sweden. <https://www.government.se/articles/2022/05/formal-request-for-nato-membership-signed-and-presented/>; letöltés: 2022.05.26.

¹⁷ Uo.

technológiai *know-how* igen fejlett a jeges körülmények között történő hajózásban. Mindkét ország kis méretű, jól felszerelt és kiképzett, magas technológiai színvonalú hadsereget integrálhat a rendszerbe a NATO égisze alatt, melyek a sarkvidéki hadviselésben és a hideg égővi harcászatban jelentős tapasztalattal és szakértelemmel rendelkeznek.

A NATO és az Északi-sarkvidék vonatkozásában évtizedes vita alakult ki arról, szükséges-e a megnövelt szövetségi jelenlét az Arktisz geopolitikai átalakulásának okán. A skandináv országok élenjáró szószóli voltak a NATO tevékenysége kibővítésével kapcsolatban az orosz katonai bázisok aktivitása kapcsán.¹⁸ Úgy tűnik, az ukrán helyzet ezt a kérdéskört is orvosolhatja, hiszen a két ország integrálásával a NATO jelenléte a korábbiakhoz képest várhatóan megerősödik a térségben, de a Szövetség dedikált arktiszi stratégiával nem rendelkezik. A szervezet főtitkára, Jens Stoltenberg a témakör kapcsán mindig is az arányos válaszlépésekre helyezte a hangsúlyt, mivel a sarkvidék nem egy távoli terület, hanem a szervezet tagországainak szerves része.¹⁹ Az orosz–ukrán konfliktus ezt látszólag felboríthatta, valószínűsíthető azonban, hogy ez az alapelv a sarkvidék tekintetében a közeljövőben kevésbé változhat. A NATO-bővítésre az Oroszországi Föderáció is arányosan fog reagálni a Kola-félszigeten. Az ukrainai veszteségek – melyeket az Északi Flotta szárazföldi csapatai szenvedtek el – kevés hatással vannak magára a Flottára, melynek hadihajói és nukleáris tengeralattjárói nem vettek részt a háborúban. Ez a flotta, mely az Oroszországi Föderáció második csapásmérési képességét hivatott biztosítani, változatlanul képes ezt a szerepet betölteni.²⁰

A fentiekből következő kérdés, hogy milyen válaszlépések várhatóak az Oroszországi Föderáció részéről? Az Északi-sarkvidéken a biztonság- és védelempolitika szempontjából jelentős változás állna be, mivel az Északi-sarkvidéki Tanács nyolc állandó tagja közül immáron az Oroszországi Föderáción kívül mindegyik tagállam NATO-tag lenne, képletesen „körbekerítve” a Jeges-tenger peremén Moszkvát. Amint ez a helyzet bekövetkezik, valószínűsíthetően egy arányos válaszreakciót fog maga után vonni orosz részről. Egyfelől fokozódhat az ország arktiszi térségében az elmúlt évtizedben a figyelem keressztüzebe kerülő orosz katonai fegyverkezés és bázisépítés üteme. Ugyanis Moszkvának elég indoka lenne a NATO-terjeszkedés narratíváját felhasználva igazolni újabb sarkvidéki dandárok felállítását, valamint közepes hatótávolságú, akár hiperszonikus rakéták telepítését a térségbe.²¹ Ugyanakkor az ezekben az eszközökbe beépített nyugati technológiák importja az Amerikai Egyesült Államok által bevezetett gazdasági szankciók miatt jelentősen

¹⁸ MADDIX, Marisol – DANOY, Jim: "Set NATO's Sights on the High North." Atlantic Council. December 15, 2020. <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/nato20-2020/set-natos-sights-on-the-high-north/>; letöltés: 2021.12.04.

¹⁹ David A. Morse Lecture With Jens Stoltenberg. Council on Foreign Relations. March 11, 2021. <https://www.cfr.org/event/david-morse-lecture-jens-stoltenberg>; letöltés: 2021.12.16.

²⁰ WALLAND, Colin – WEGGE, Njord: The Russian Arctic Threat: Consequences of the Ukraine War. January 25, 2023. Center for Strategic and International Studies. <https://www.csis.org/analysis/russian-arctic-threat-consequences-ukraine-war>; letöltés: 2023.02.11.

²¹ MELINO, Matthew – CONLEY, A. Heather: The Ice Curtain: Russia's Arctic Military Presence. Center for Strategic and International Studies. March 26, 2020. <https://www.csis.org/features/ice-curtain-russias-arctic-military-presence>; letöltés: 2021.12.04.

megnehezíti a haditechnikai utánpótlást, melyet Moszkvának más forrásokból szükséges beszereznie.

Nyikolaj Korcsunov, az Északi-sarkvidéki Tanács orosz delegációjának tagja figyelmeztetett, hogy a NATO bővítése veszélyezteti a sarkvidéki térség biztonságát. Szerinte csak fokozná azt a kockázatot, amit egy nem szándékos incidens okozhatna. Ez a kijelentés azokat a korábbi orosz kijelentéseket követi, melyek szerint Moszkva a NATO-bővítés után nukleáris erőket állomásoztatna az orosz enkláve, Kalinyingrád területén.²² Az Oroszországi Föderáció vonatkozásában a Krím félsziget megszállása miatt kivetett nyugati szankciók 2014 óta megnehezítették olyan nyersanyag-kitermelő projektek működését, mint a Jamal LNG-terminálja, valamint a jelenleg is építés alatt álló Arctic LNG 2 cseppfolyósított földgáz-terminál munkálatait.²³

Vladimir Putyin, az Oroszországi Föderáció elnöke a háború kitörése után, 2022. április 13-án egy sarkvidékkel kapcsolatos megbeszélésen kijelentette, hogy a jövőre vonatkozóan az Északi-sarkvidék területén kívüli államokkal való kooperációt helyezi előtérbe.²⁴ A logisztikai ellátóláncok zavara, a külföldi piacok elérhetetlensége, a nyugati befektetők elpártolása jelentős veszteséget jelent az orosz sarkvidéki infrastrukturális befektetések terén.²⁵ Ugyanakkor utasításba adta, hogy semmilyen kérés és leállás nem fordulhat elő a sarkvidéki projektek működésében. A barátságtalan országok lépései rövid távon visszavetik Oroszország északi területeinek fejlesztését és ellátását, de hamarosan hosszú távú megoldásokkal biztosítják az eddiginél nagyobb önállóság elérését ezen a területen. Kiemelte az ország északi részén élő lakosság ellátásának zavartalan működtetését, továbbá szorgalmazta az – oroszul – északi tengeri út (Északkeleti-átjáró) fejlesztésével és modernizálásával kapcsolatos, korábban kitűzött célok elérését. A sarkvidéken kívüli szereplőket az orosz elnök nem nevezte meg, feltételezhető azonban, hogy az utalás elsősorban Kínára és Indiára vonatkozott.

Habár az ukrán fronton sarkvidéki hadviselésre kiképzett emberállomány és jelentős speciális, sarkvidéki célokra kifejlesztett haditechnika is elpusztult az elmúlt másfél évben,²⁶ egyelőre kevés jele mutatkozott annak, hogy Moszkva kevesebb erőforrást szentelne a sarkvidéki területek fejlesztésére. A fejlesztés alatt itt elsősorban nem katonai tevékenységet kell érteni, hanem az úgynevezett Arctic LNG 2 és 3 létesítmények kivitelezésének folytatását, illetve megkezdését. Ezek a létesítmények

²² LUXMOORE, Matthew: Russia Warns NATO Expansion Would Destabilize Security in the Arctic. The Wall Street Journal. Apr 17, 2022. <https://www.wsj.com/livecoverage/russia-ukraine-latest-news-2022-04-15/card/russia-warns-nato-expansion-would-destabilize-security-in-the-arctic-aWmE6IBmu0aU7kVzLnbH>; letöltés: 2022.05.31.

²³ MELINO, Matthew – CONLEY, A. Heather: The Ice Curtain: Russia's Arctic Military Presence. Center for Strategic and International Studies. March 26, 2020. <https://www.csis.org/features/ice-curtain-russias-arctic-military-presence>; letöltés: 2021.12.04.

²⁴ Meeting on the development of the Arctic zone. President of Russia. April 13, 2022. <http://kremlin.ru/events/president/news/68188>; letöltés: 2022.05.26.

²⁵ Japan and France freeze investment in Russia's Arctic LNG 2 project. March 25, 2022. Nikkei Asia. <https://asia.nikkei.com/Politics/Ukraine-war/Japan-and-France-freeze-investment-in-Russia-s-Arctic-LNG-2-project>; letöltés: 2022.05.31.

²⁶ Hundreds of Arctic troops killed, says Ukrainian adviser Thomas Nilsen. March 26, 2022. The Independent Barents Observer. <https://thebarentsobserver.com/en/security/2022/03/several-hundred-arctic-troops-killed-says-ukrainian-adviser>; letöltés: 2023.11.12.

a sarkvidéki területeken kitermelt földgázt cseppfolyósítják, majd azt speciálisan kialakított teherszállító hajókkal Ázsia és Európa felé exportálják. Az Arctic LNG 2 nevű projekten már több éve dolgoznak, és 2024 elején kellene üzembe helyezni, de a létesítményt építő és üzemeltető társaságok – például a Novatek – sem kerülhették el az Amerikai Egyesült Államok által kivetett gazdasági szankciókat. Ez a grandiózus projekt eredetileg számos nyugati céget is érintett – többek között a Saipem olasz és az amerikai Baker Hughes vállalatokat –, melyek az ukrainai műveletek megindítása után felfüggesztették az együttműködést a Novatekkel. Helyüket más oroszországi, illetve kínai tulajdonú cégek vették át.²⁷ Az Amerikai Egyesült Államok a szankciókkal azt kívánja elérni, hogy Oroszország jövőbeli energiatermelése és az azok után járó bevétel csökkentésével kevesebb erőforrást használhasson a háború finanszírozására.

Mint korábban említésre került, az ukrainai harcokban számos sarkvidéki harcra kiképzett katonai egység és harcjárművet vett részt. Többek között a 200. Gépesített Lövészdandár katonái a 61. Haditengerészeti Gyalogdandár katonái is Ukrajnában harcoltak. Ezek az egységek az Orosz Haditengerészet Északi Flottájának kötelékébe tartoznak, és jelentős sarkvidéki hadviseléshez szükséges tapasztalattal rendelkeznek. Egy 2023-as norvég és észt titkosszolgálati jelentés számolt be arról, hogy az oroszok az északi térségekből katonákat csoportosítottak át az ukrainai frontra, ahol azok súlyos veszteségeket szenvedtek a harcokban. Harcjárművek és harceszközök tekintetében az egyik típus az sarkvidéki alkalmazásra tervezett Tor-M2DT változatú légvédelmi rakétarendszer volt, mely 2022 novemberében jelent meg először a fronton, és 2023 februárjáig legalább három ilyen jármű pusztult el. Az ukrán katonák drónok segítségével észlelték az eszközöket. Ukrajnában az oroszok sarkvidékre tervezett szállítójárműveket is igénybe vettek, ilyen volt a GAZ-3344-20 Aleut keresek terepjáró és a DT-30 Vityaz típusú lánctalpas jármű, valamint bevetették a szintén sarkvidéki alkalmazásra átalakított 152 mm-es 2Sz3 Akacija önjáró tarackokat, melyek az Északi Flotta szárazföldi egységeihez tartoznak.²⁸ A Varsói Intézet jelentése szerint a sarkvidéki szárazföldi kötelékek vesztesége két zászlóalj-harcsoportnyi, körülbelül 1500 katona, valamint megközelítőleg száz harcokosi és páncélozott harcjármű került kilövésre az ukrán hadsereg által 2023 márciusáig.²⁹

A Kínai Népköztársaság és az Oroszországi Föderáció sarkvidéki kapcsolatainak a jövője

Kína és Oroszország kapcsolata az elmúlt években egyre szorosabb kooperációt mutatott az Északi-sarkvidék és az északi tengeri hajóút fejlesztése terén. A 2022-es

²⁷ Few weeks before launch, Russia's biggest LNG project is put on U.S sanction list. Atle Staalesen. November 03, 2023. The Independent Barents Observer. <https://thebarentsobserver.com/en/arctic-lng/2023/11/few-weeks-launch-russias-biggest-lng-project-put-us-sanction-list>; letöltés: 2023.11.12.

²⁸ MALTE, Humpert: Ukraine War Taking Toll on Arctic Material and Personnel. Feb 17 2023. High North News. <https://www.highnorthnews.com/en/ukraine-war-taking-toll-arctic-material-and-personnel>; letöltés: 2023.06.29.

²⁹ KUCZYŃSKI, Grzegorz: Russia Moves Troops From Far North To Ukraine. 21 February 2023. Warsaw Institute. <https://warsawinstitute.org/russia-moves-troops-from-far-north-to-ukraine/>; letöltés: 2023.11.12.

pekingi téli olimpia előtt pedig a két ország elnöke egy hosszú távú stratégiai megállapodást kötött, miszerint közös erővel fejlesztik az északi tengeri hajóutat.³⁰

Kína számára a sarkvidéki hajózható útvonalak rendkívüli potenciált jelentenek, hiszen jelentősen lerövidítenék a most használt tengeri kereskedelmi útvonalakat az Európába irányuló kereskedelmi hajóforgalom számára. A koronavírus-járvány nagymértékben korlátozta Peking *Egy övezet, egy út* kezdeményezésének sarkvidéki interpretációját. Ennek okán Peking inkább a *Digitális Selyemút* kezdeményezésbe investált jelentős összegeket, amelybe a telekommunikáció, a műholdas navigáció, a tengerfenék alatti internet-összeköttetés biztosítása is beletartozik.

Peking közben elemzi, milyen következményekkel számolhat az Oroszországra kivetett gazdasági, technológiai korlátozások és szankciók miatt, az energiaszektort illetően pedig kivár a meglévő szerződések meghosszabbításával, például az orosz kőolajvásárlás tekintetében. Kína csökkentette a főleg sarkvidéki orosz területekről származó szén importját is, az orosz gazdasági nehézségek pedig nem eredményezik automatikusan a nyugati cégek kínai vállalatokkal történő helyettesítését.³¹ Az orosz–kínai sarkvidéki együttműködés ismétlődő kritikája a kölcsönös bizalmatlanság jele. Moszkva tudja, hogy Pekingnek hosszú távon megvannak azok a gazdasági erőforrásai, melyek idővel lehetővé teszik, hogy Kína önállóan artikulálja sarkvidéki ambícióit.³²

A kínai politikai vezetésnek egyelőre szüksége van az oroszországi partvidék nyújtotta hozzáférésre a sarkvidékhez, illetve arra a technológiai háttérre, mely az arktiszi körülményeket hivatott leküzdeni. A Kínai Népköztársaság számára az önálló tevékenység céljának elérése hosszú távon mindenképpen szükséges. Az viszont kérdés, hogy a mostani helyzet jelenthet-e fordulópontot e cél megvalósítása felé. A tudományos és technológiai függetlenség elérése a sarkvidéki kutatásokban manifesztálódik, konkrét példa a kínai műholdrendszer kiépítése a sarkvidék felett, mely a hajózási adatokat, időjárési előrejelzést és a jégréteg mozgását hivatott nyomon követni.³³ A kínaiak az említett technológiai függetlenségtől jelenleg messze vannak, de az orosz–ukrán háború a két ország együttműködését a sarkvidéket illető gazdasági és tudományos együttműködések terén előtérbe helyezte.

A kínai gazdasági együttműködések az Arktiszon – mint a korábban példaként említett Arctic LNG 2 és 3 projektek – a nyugati partnerek kivonulása miatt az eredetileg tervezettnél nagyobb kínai részesedéssel valósulnak meg, jelenleg azonban Oroszország a nyugati cégek és országok helyett az ázsiai és a közel-keleti partnerek diverzifikálását helyezi előtérbe a sarkvidéki együttműködések terén.

³⁰ SZILVÁSI Simon: The Geopolitical Rivalry for Navigable Sea Routes in the Arctic. Budapest, KKI Policy Brief Series of the Institute for Foreign Affairs and Trade, E-2018/28. https://kki.hu/assets/upload/28_KKI-Policy-Brief_Arctic-Routes_Szilvesi_20180817.pdf; letöltés: 2021.12.04.

³¹ BENETT, Mia: The Arctic: Cooling cooperation between Russia and China. LMC 2022. International Centre for Defence and Security. <https://lmc.icds.ee/the-arctic-cooling-cooperation-between-russia-and-china/>; letöltés: 2022.05.26.

³² TRENIN, Dmitri: Russia and China in the Arctic: Cooperation, Competition, and Consequences. Foreign and Security Policy. Carnegie Endowment for International Peace. 31.03.2020. <https://carnegiemoscow.org/commentary/81407/>; letöltés: 2022.05.26.

³³ Uo.

A két állam megegyezett, hogy létrehoznak egy kölcsönös irányítás alatt álló szervezetet, mely az Oroszország északi partjai mentén húzódó víziút, az északi tengeri út közös fejlesztését tűzi ki céljául. További együttműködést kötöttek a két ország parti őrsége között is, és a két ország közötti hajóforgalom is megnövekedett a sarkvidéki útvonalon. Ennek külön érdekessége, hogy az ömlesztett árukat, valamint a cseppfolyósított földgázt és az olajat szállító hajók mellett a kínai fél részéről a konténerszállító hajók is ezt az útvonalat választották. Korábban csupán kísérleti jelleggel próbálkoztak ezzel a fajta áruszállítással, lehetséges azonban, hogy Peking már a közeljövőben rendszeressé teheti a konténerszállítást is kisebb méretekben és bizonyos áru fajták vonatkozásában.³⁴

Összegzésképpen megállapítható, hogy a kínai sarkvidéki célok – legalábbis gazdasági tekintetben – az ukrainai háborúnak köszönhetően felgyorsultak. Oroszország és Kína egymásrataltsága az Északi-sarkvidék hasznosítása tekintetében megkerülhetetlen, viszont ez az Amerikai Egyesült Államok, illetve a NATO-országok részéről a jövőben is aggodalmat fog kiváltani. A finn és hamarosan a svéd NATO-csatlakozás a sarkvidéken újra két „tömböt” hozhat létre, ami a térség államainak diskurzusait a közeljövőben a biztonsági kérdések felé terelheti a korábbi, ha korlátozottan is, de szilárd együttműködés helyett.

IRODALOMJEGYZÉK

- A finn és svéd NATO csatlakozás esélyei és jelentősége. 2022. máj. 31. A Külügyi és Külgazdasági Intézet 2022. május 6-án online kerekasztal-beszélgetés. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=VFgYcjrONZ8>; letöltés: 2022.05.31.
- BENETT, Mia: The Arctic: Cooling cooperation between Russia and China. LMC 2022. International Centre for Defence and Security. <https://lmc.icds.ee/the-arctic-cooling-cooperation-between-russia-and-china/>; letöltés: 2022. 05. 26.
- SPOHR, Kristina: Russia and China are opening a new anti-western front in the Arctic. November 9 2023. Financial Times. <https://www.ft.com/content/c4ee46c5-a2e3-464e-ab63-d7f481e7502d>; letöltés: 2023.11.15.
- CSIKI VARGA, Tamás – ETL Alex – TÁLAS Péter – VARGA Domonkos: A finn és a svéd NATO-tagság és lehetséges következményeik. Stratégiai Védelmi Kutatóintézet ELEMZÉSEK 2022/7. 2022. május 24. https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzesek_2022_7.pdf; letöltés: 2022.05.26.
- MCVICAR, Daniel: How the Russia-Ukraine War Challenges Arctic Governance. May 10, 2022. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/blog/how-russia-ukraine-war-challenges-arctic-governance>; letöltés: 2022.05.26.
- DEPLEDGE, Duncan: NATO and the Arctic. The RUSI Journal, 165:5-6, pp. 80–90. 21 Jan 2021.

³⁴ SPOHR, Kristina: Russia and China are opening a new anti-western front in the Arctic. November 9 2023. Financial Times. <https://www.ft.com/content/c4ee46c5-a2e3-464e-ab63-d7f481e7502d>; letöltés: 2023.11.15.

<https://www.tandfonline.com/doi/citedby/10.1080/03071847.2020.1865831?scroll=top&needAccess=true>; letöltés: 2021.12.04.

- Few weeks before launch, Russia's biggest LNG project is put on U.S sanction list. November 03, 2023. The Independent Barents Observer. <https://thebarentsobserver.com/en/arctic-lng/2023/11/few-weeks-launch-russias-biggest-lng-project-put-us-sanction-list>; letöltés: 2023.11.12.
- Finland declares its interest to accede to NATO. Ministry for Foreign Affairs for Finland. Press releases, 17.5.2022. https://um.fi/current-affairs/-/asset_publisher/gc654PySnjTX/content/suomi-ilmoittaa-kiinnostuksensa-liittya-natoon; letöltés: 2022.05.26.
- Formal request for NATO membership signed and presented. Ministry for Foreign Affairs. Government Offices of Sweden. <https://www.government.se/articles/2022/05/formal-request-for-nato-membership-signed-and-presented/>; letöltés: 2022.05.26.
- Hundreds of Arctic troops killed, says Ukrainian adviser Thomas Nilsen. March 26, 2022. The Independent Barents Observer. <https://thebarentsobserver.com/en/security/2022/03/several-hundred-arctic-troops-killed-says-ukrainian-adviser>; letöltés: 2023.11.15.
- Japan and France freeze investment in Russia's Arctic LNG 2 project. March 25, 2022. Nikkei Asia. <https://asia.nikkei.com/Politics/Ukraine-war/Japan-and-France-freeze-investment-in-Russia-s-Arctic-LNG-2-project>; letöltés: 2022.05.31.
- Joint Statement on Arctic Council Cooperation Following Russia's Invasion of Ukraine, U.S. Department of State. March 3, 2022. <https://www.state.gov/joint-statement-on-arctic-council-cooperation-following-russias-invasion-of-ukraine/>; letöltés: 2022.03.04.
- KUCZYŃSKI, Grzegorz: Russia Moves Troops From Far North To Ukraine. 21 February 2023. Warsaw Institute. <https://warsawinstitute.org/russia-moves-troops-from-far-north-to-ukraine/>; letöltés: 2023.11.12.
- IASC Statement on Ukraine. 07 March 2022. <https://iasc.info/news/iasc-news/957-iasc-statement-on-ukraine/>; letöltés: 2022.05.31.
- KIRCHNER, Stefan: International Arctic Governance without Russia. University of Lapland, Arctic Centre. February 25, 2022. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4044107; letöltés: 2022.05.26.
- MÁRTON Andrea: Finnország Biztonság és védelempolitikája. Dialóg Campus. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/14747/Finnorszag_biztonsag_es_vedelempolitika.pdf;jsessionid=EF541E7F955E364289E349B7ADCE2737?sequence=1; letöltés: 2022.05.26.
- MÁRTON Andrea: Finnország lehetséges NATO tagsága. Hadtudomány. 2010/4. pp. 39–47. https://www.mhtt.eu/hadtudomany/2010/4/HT-2010-4_5.pdf; letöltés: 2022.05.26.

- MADDOX, Marisol – DANOY, Jim: "Set NATO's Sights on the High North." Atlantic Council. December 15, 2020. <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/nato20-2020/set-natos-sights-on-the-high-north/>; letöltés: 2021.12.04.
- MALTE, Humpert: Ukraine War Taking Toll on Arctic Material and Personnel. Feb 17 2023. High North News. <https://www.highnorthnews.com/en/ukraine-war-taking-toll-arctic-material-and-personnel>; letöltés: 2023.06.29.
- MELINO, Matthew – CONLEY, A. Heather: The Ice Curtain: Russia's Arctic Military Presence. Center for Strategic and International Studies. March 26, 2020. <https://www.csis.org/features/ice-curtain-russias-arctic-military-presence>; letöltés: 2021.12.04.
- NATO Allies agree to further strengthen and sustain support for Ukraine. 07 Apr. 2022. NATO/OTAN. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_194319.htm; letöltés: 2022.05.26.
- NATO Summit. Madrid, Spain - 28, 29 and 30 June 2022. Press Release (2022) 076. NATO/OTAN. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_194990.htm; letöltés: 2022.05.31.
- Nordefco, Nordic Defence Cooperation, official website. <https://www.nordefco.org/the-basics-about-nordefco>; letöltés: 2022.05.31.
- SZILVÁSI Simon: The Geopolitical Rivalry for Navigable Sea Routes in the Arctic. Budapest, KKI Policy Brief Series of the Institute for Foreign Affairs and Trade, E-2018/28. https://kki.hu/assets/upload/28_KKI-Policy-Brief_Arctic-Routes_Szilvesi_20180817.pdf; letöltés: 2021.12.04.
- TRENIN, Dmitri: Russia and China in the Arctic: Cooperation, Competition, and Consequences. Foreign and Security Policy. Carnegie Endowment for International Peace. 31.03.2020. <https://carnegiemoscow.org/commentary/81407>; letöltés: 2022.05.26.
- Yle poll: Support for Nato membership hits record high. Yle News, 03.14.2022. <https://yle.fi/news/3-12357832>; letöltés: 2022.05.26.

„*Homo homini lupus –
Ember embernek farkasa*”
Titus Maccius Lautus

Annak ellenére, hogy a fenti idézet több száz éves, még a mai napig is megállja helyét: látva a 21. század erőszakos cselekményeit – kezdve a 2001. szeptember 11-i támadással, majd folytatva a jelenleg zajló orosz–ukrán háborúval –, nem kételkedhetünk abban, hogy „*Ember embernek farkasa*”. A II. második világháború borzalmait után azt gondolhatta az ember, hogy tanultunk annyit a borzalmakból, hogy a jövőben ilyen agresszív cselekedet ne történhessen meg. Ugyanakkor azt is tudjuk a különböző feljegyzésekből³⁵, hogy a világon az elmúlt 100 évben pusztán 26 nap telt el háború nélkül. Az ember nem tanult a korábbi történelemből, az agresszióból, a halálból és a szenvedésből, hanem különböző érdekek miatt újra és újra belevág véres küldetésekbe. Az orosz–ukrán háború és a cikk írása alatt zajló, a Hamasz példa nélküli terrorakciója miatti heves izraeli válaszreakció kapcsán látszik, hogy az emberi agresszivitás mértéke semmit nem lankadt. Mi, emberek hidegvérrel ölünk és erőszakolunk, nem vagyunk tekintettel nemre, korra vagy körülményekre.

Cikkünkben ezért azt a kérdést boncolgatjuk, hogy miért háborúzik az ember ennyit még napjainkban is. Azért, mert alapvetően egy agresszív faj, ahol a területvédelem, a vallás terjedése elsődleges számára, vagy azért, mert ez egy rendkívül jó üzlet az embereknek, csoportoknak, országoknak? Vajon alapvetően agresszív az emberi faj? Ösztön vagy üzlet a háború?

Ha filozófiai megközelítésből indulunk ki, a 17. században René Descartes és Thomas Hobbes már foglalkozott a kérdéssel. Descartes szerint az ember gondolkodó lény, hisz tőle származik a „gondolkodom, tehát vagyok” mondás is, ugyanakkor Hobbes szerint az ember nem ennyire jámbor. Ő újra elővette a fent említett Lautus-idézetet, és azt mondta, hogy az állatias ösztönök káoszában az embereket csak az állam tartja össze, amely egyfajta társadalmi szerződésnek tekinthető az emberek között.³⁶ „*Következésképpen mindaz, ami a háborús időkre érvényes, amikor minden ember mindenkinek ellensége, ugyanaz érvényes arra az időre is, amikor csak annyi biztonságunk van, amennyit saját erőnk és találékonyságunk nyújt nekünk*”.³⁷ Az ember versengése, hatalomvágya és dicsvágya azonban úgy tűnik, minden társadalmi szerződést legyőz. A magyarázatokat első lépésként érdemes lehet az egyik legősibb ösztönünkben keresni, ami nem más, mint az agresszió. Az elmúlt évszázadok során az emberiségnek rengeteg olyan erőszakos és agresszív eseménnyel (az I. és a II. világháború, terrorista merényletek, 2001. szeptember 11. stb.) kellett szembenéznie, amelyekre nem is gondoltunk volna. Az I. világháborúban közel 10 millió ember vesztette életét, és 20 millió ember sérült meg. A II. világháborúban egyes számítások

³⁵ KENDE István: *Napjaink 120 háborúja 1945–1976*, Akadémiai Kiadó, 1979. p. 22.

³⁶ https://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/index3dff.html?option=com_tanelem&id_tanelem=280&tip=0; letöltés: 2023.09.06.

³⁷ HOBBS, Thomas: *Leviatán*. Kossuth Kiadó, 1999. p. 168.

szerint 70–85 millióan haltak meg,³⁸ bár ezek az adatok feltehetően nem teljesen pontosak. Emberek követtek el emberek ellen olyan brutális támadást, kínzást, éheztetést, amelyben ennyien haltak meg. Ma már látjuk, hogy az emberi agresszió szinte nem ismer határokat.

Egyes szociálpszichológiai kísérletek azt is megmutatták, hogy pusztán laboratóriumi körülmények között is képesek vagyunk embertársunknak halálos áramütést adni (Milgram-kísérlet), vagy egy börtönkörülményeket imitáló szituációban is bántjuk társainkat (Zimbardo börtönkísérlete). Az előbb említett Milgram-kísérlet kifejezetten a II. világháborús borzalmak vizsgálati kapcsán alakult ki. A legfontosabb kérdés az volt, hogy egyetlen embernek (Adolf Hitler) hogyan lehetett ekkora hatalma a többiek felett. Érdekességként érdemes megemlíteni, hogy a háborús bűnök miatt elítélt Eichmann a vizsgálatok alapján úgy tűnt, hogy egy unalmas bürokrata, aki hitt abban, hogy a zsidókat egy elkülönített területre kell kitelepíteni. A feljegyzések szerint volt egy félig zsidó unokatestvére, akit védett a háború alatt, illetve egy zsidó szeretője, ami egy SS-tiszt számára tiltott volt. A tárgyalások alkalmával ő úgy érezte, hogy csak egy láncszem a gépezetben.³⁹ Az engedelmeskedés a tekintélynek azonban mindent legyőzött.

Ezt a tekintélynek történő engedelmeskedést vizsgálta Stanley Milgram a híres áramütéses kísérletében, amikor a kísérletre jelentkező személyeknek a kísérletvezető utasítására áramütésben kellett részesíteniük egy embertársukat (aki a kísérlet beépített embere volt). Az eredmények igen meglepőek voltak: a vizsgálatokat többféleképpen is elvégezték, de az eredeti koncepció résztvevőinek a 65%-a végig engedelmeskedett a kísérletvezető kéréseinek, tehát elmentek a legmagasabb, 450 V erősségű, halálos áramütésig. A kísérletet többféleképpen megismételték, és az eredmények arra engedtek következtetni, hogy néhány esetben, ha például a kísérletet felügyelő személy elhagyta a szobát és parancsait telefonon adta ki, az engedelmesek aránya 65%-ról 24%-ra esett vissza. Számos kísérleti személy, aki ilyen körülmények között is folytatta tevékenységét, oly módon csalt, hogy alacsonyabb intenzitású áramütést adott, mint amekkorát kellett volna.⁴⁰

Bár Milgram és Zimbardo kísérlete sok kritikát kapott az elmúlt években, és még mindig zajlik az akkori vizsgálati naplók és hanganyagok újraértelmezése, a kísérletek azt igazolják, hogy bizonyos helyzetekben képesek vagyunk olyan cselekedetekre, amelyeket utána kevésbé tudunk értelmezni.

Érdekes és nem elhanyagolható tény az, hogy az állatvilágban nem találunk példát olyan durva kínzásokra, agresszióra és csonkításra, mint amit az ember a mai napig csinál. Éppen ezért az agresszióhoz kapcsolódó kutatások már régóta foglalkoztatják nemcsak a pszichológusok, hanem a biológusok, a szociológusok és az etológusok fantáziáját is. De mit értünk pontosan agresszió alatt? Agresszió alatt összefoglalóan olyan viselkedésformákat értünk, amelyek célja vagy eredménye kár vagy sérelem okozása másnak. Etológiai értelemben az agresszió fogalmát a

³⁸ <https://www.statista.com/statistics/1293510/second-world-war-fatalities-per-country/>;
letöltés: 2023.10.09.

³⁹ ATKINSON, Rita L. – ATKINSON, Richard C. – SMITH, Edward E. – BEM, Daryl J.: Pszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 1995.

⁴⁰ Uo.

következőképpen értelmezhetnénk: az egy fajhoz tartozó egyedek az erőforrás birtoklásáért küzdeni kezdenek egymással.⁴¹ A Bartha-féle Pszichológiai Értelmező Szótár szerint az agresszió fogalma a következőképpen határozható meg: „*Támadó, erőszakos fellépés más személlyel szemben. Az analitikus irányzatok értelmezésében »más ember feletti hatalomra törő akarat«, illetve a halálösztön megnyilvánulása.*”⁴²

Az agresszió irányával, típusaival, kialakulásának okaival kapcsolatos kutatások közül ki kell emelnünk az agresszió irányával foglalkozókat, amely szerint az agresszió iránya háromféle lehet: irányulhat tárgyakra, emberekre vagy önmagunkra. Az önmagunk ellen fordított agresszió és indulat, vagy más szóval az öndestrukció e formája a pszichológusokat leginkább foglalkoztató terület, melyet sokszor figyelmen kívül hagyunk, pedig a különböző pszichoterápiák kapcsán a szakember sokszor találkozik ezzel a jelenséggel. Felmerülhet a kérdés, hogy például egy vallási okokból elkövetett öngyilkossági kísérlet ugyanígy sorolható-e ebbe a kategóriába, hiszen egy öngyilkos merénylőt teljesen más motiváció mozgat, mint egy Európában élő, krízisben lévő és ezért meghalni akaró embert.

Érdekességként említenénk meg, hogy bár az agresszió az állatvilágban is meglévő jelenség, általában a létfenntartáshoz kapcsolható, míg az emberi agresszióra ez csak ritkán jellemző. Az emberek esetében az agresszió már bonyolultabb fogalmat takar.

Felmerülhet egy fontos kérdés: ösztönszerű-e az agresszió?⁴³ Rousseau *A társadalmi szerződés*ben leírt elmélete szerint az ember alapvetően kedves jámbor lény, de a társadalom által létrehozott és megalkotott korlátok között nehezen találja helyét.⁴⁴

Freud szerint azonban az emberrel együtt születik meg az *Erósz*, az életöztön, illetve a *Thanatosz*, vagyis a halálöztön. Freud elképzelése és elmélete alapján az agresszív törekvések tehát léteznek, ezért valamilyen formában a felszínre kell, hogy törjenek. Személyiségenként eltérő az a forma, amelyben az agresszió személyenként utat tör magának. Van, aki sportban találja meg a feszültség levezetésének módját, van, aki a nevetésben, humorban. Freud elmélete szerint az agresszív törekvések háttérbe szorítása erőteljes érzelmi feszültséget generál az emberekben, tehát a feszültség levezetése egyfajta katartikus élménnyel is jár.⁴⁵

A háborúk, amelyek évszázadok óta színezik az emberi történelmet, mennyire tekinthetők agresszív cselekedetnek? Hiszen a harcoknak csak kis hányada robbant ki fajfenntartás vagy élelemszerzés céljából. Sokkal inkább a hatalomvágy és a terjeszkedés, területszerzés motiválta az uralkodókat, vagy valamilyen vallási elképzelés ösztönözte őket arra, hogy háborút indítsanak a másik fél ellen. Azok a személyek, akik a háborúban harcolnak, vajon milyen motivációs bázissal rendelkeznek? Mi motiválja őket arra, hogy számukra ismeretlen embereket lemészároljanak? Itt merül fel a következő igen fontos kérdés: a neveltetés, a

⁴¹ CSÁNYI Vilmos: *Agresszió az állatvilágban*. Natura Kiadó, Budapest, 1986.

⁴² BARTHA Lajos: *Pszichológiai értelmező szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. p. 10.

⁴³ ARONSON, Elliot: *A társas lény*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2008.

⁴⁴ ROUSSEAU, Jean-Jacques: *Társadalmi szerződés*. Phönix-Oravetz Kiadás, Budapest, 1947.

⁴⁵ FREUD, Sigmund: *A halálöztön és az életöztönök*. Belső Egészség Kiadó, 2011.

gyermekkori szocializáció, a vallás milyen szerepet töltenek be az agresszív viselkedésformák kialakulásánál?

Ha belegondolunk, az agresszió mindig is jelen volt és van az ember életében, már gyermekkorától fogva: a szocializáció folyamán a szülők számos akadályt és tiltást eszközölnek a gyermekükkel szemben, hogy a társadalmi elvárásoknak megfelelő felnőtt embert neveljenek belőle. Az agresszió tehát folyamatosan körülvesz bennünket, néha céltalanul lebeg mellettünk hétköznapijainkban. A vallás és az ennek kapcsán kialakult életmódbeli és kulturális különbségek szintén évszázadok óta jelen vannak mindennapjainkban. A vallásnak érdekes és ambivalens szerepe van a világ életében, hiszen próbálja ugyan oldani az előítéleteket és a vallási csoportok közti ellentéteket, mégis különböző csoportosulásokat teremt. Egyes elképzelések szerint megszűnnének az előítéletek és a vallási okokból elkövetett mérsárlások, ha nem lennének a Földön különböző vallások. A vallás nemcsak hit az azt gyakorló ember számára, hanem kultúrájuk alapját is képezi, meghatározva ezzel az életvitelt és a hétköznapiakat.⁴⁶

Csányi Vilmos szerint az állatvilágban fellelhető agressziótípusok némi módosítással az emberre is igazak lehetnek, de a létfenntartásért folytatott emberi agresszió igen ritka. Csányi a következőképpen csoportosítja az emberi agressziót:⁴⁷

1. Területvédő agresszió: ez a fajta az agresszió a kutatások szerint már bölcsődében, illetve az óvodában is megfigyelhető, és körülbelül kétéves kortól létezik.

2. Tulajdon és birtokbavételi agresszió: másfél éves kor körül jelenik meg először, ilyenkor az agresszió még nyílt, a gyermek nem leplezi érzéseit.

3. Kívülállókkal, behatolókkal szembeni agresszió: minden ember az élete folyamán tartozik bizonyos csoportokhoz. Az adott csoport elképzeléseivel, normáival, működésével azonosulunk, egyetértünk, ezért kívülállóknak tekintjük azokat a személyeket, akik nem tartoznak a mi csoportunkhoz, és ha úgy érezzük, hogy veszélyeztetik a mi csoportunkat, akkor agresszív érzéseket táplálunk irányukba.

4. Agresszió a csoportban, rangsorban való előrejutásért: bizonyos mértékben egészséges ambíciókat takar.

5. Frustrációs agresszió: ha valamilyen cselekedetünkben frusztrálva vagyunk, akkor a frusztrációt okozó akadály leküzdése agresszív színezettel rendelkezik.

6. Behatoló/határkitapogató agresszió: az adott helyzetbe, környezetbe újonnan érkező személy exploráló agressziója.

7. Autoagresszió: az agresszió nemcsak tárgyak vagy személyek felé, tehát kifelé irányulhat, hanem befelé, önmagunk ellen is. Ilyen például az, amikor a hatalom nélküli, cselekedeteiben akadályoztatva lévő személy tehetetlenségében önmagát kezdi emészteni.

⁴⁶ ALLPORT, Gordon: Az előítélet. Gondolat Kiadó, Budapest, 1977.

⁴⁷ CSÁNYI Vilmos: Agresszió az állatvilágban. Natura Kiadó, Budapest, 1986.

8. Normatív, erkölcsi elvet érvényesítő agresszió: minden közösség, csoport, társadalmi egység igyekszik a saját elképzeléseit és akaratát érvényesíteni.

„Az állatvilág élete soha meg nem szűnő versenyben zajlik, melynek velejárója a küzdelem, amely csak felületes analógia alapján nevezhető agressziónak. Közelebb áll az agresszió értelméhez a saját fajon belül folyó küzdelem, melynek célja a rátermettebb egyed életéselyeinek biztosítása a kevésbé rátermettekkal szemben. A harc ez esetben az egy fajhoz tartozó egyedek között zajlik. Az állatok agressziója kiszámíthatóan, néhány jól meghatározott dimenzióban jelentkezik, amelyek jelzik az állati lét önmaga mivoltából adódó korlátait. Az állati agresszió az állat testi erején alapul.”⁴⁸

Az agresszióval kapcsolatos kutatásokat – más perspektívából nézve – két nagy részre bonthatjuk: az egyik Freud elképzelése, melyben az agressziót *drive*-ként értelmezi, tehát belső hajtóerőből, késztetésből fakadó tényező. Az agresszió mint a *drive*-elméletek egyik alapja a frusztráció-agresszió hipotézis, amelynek értelmében ha valamilyen cselekedetünkben akadályoztatva vagyunk, akkor keletkezik egy agresszív *drive*, amely arra késztet bennünket, hogy az akadályt okozó személyt vagy tárgyat megsemmisítsük. Vagyis az agresszió egyfajta energia, amely egészen addig megmarad, amíg ki nem elégítjük. Ebből táplálkozik egy másik elmélet is, miszerint ha az agresszió egyfajta energia, akkor annak kielégítése katarzist is okoz. Kérdéses az, hogy ebben az agresszió-katarzisz teóriában az agresszor által elkövetett tett esetleges szörnyű következményei, a látvány, melyet az erőszakos, agresszív viselkedésével okozott, mennyire fogják vissza az átélt katarzist.⁴⁹

A másik kiemelkedő magyarázat az agresszív viselkedésre a szociális tanuláselmélet, amely Albert Bandura nevéhez fűződik. Az elmélet szerint az agresszív viselkedés nem más, mint egyszerű utánpótlás. A gyermek például látja szüleit, akik egyfolytában egymással vitatkoznak, majd az óvodában, iskolában ő is alkalmazza ezeket az otthon látott és tanult elemeket.⁵⁰ Bandura a híres Bobo baba kísérlettel igyekezett ezt az elméletét alátámasztani.⁵¹ A szociális tanuláselméletre igen jó példa az az eset, amely a 2000-es években keringett az interneten. A videóban egy négyéves kislány anyukája robbanószerkezetet erősít magára, majd búcsút vesz kislányától. Az édesanya, Reem Saleh al-Riyashit (†22) négy másik embert rántott magával a halálba, amikor felrobbantotta magát. A kicsi lány pedig azt mondja a videóban, hogy ő is követni fogja édesanyja példáját, akire nagyon büszke.⁵²

Az emberi agresszió és erőszak tehát igen összetett mechanizmus, amelyben szerepe lehet a tanulásnak is, a gyermekkori szocializációs folyamatnak, valamint ösztöneinknek egyaránt. A terrorista szervezetek és államok filozófiájához például tökéletesen illeszkedik az agresszió okozta félelemkeltés, amely súlyos döbbenetet vált ki a lakosságban, tehát egyfajta manipulációra is használják. A jelenleg zajló

⁴⁸ CSEPELI György: Szociálpszichológia, Osiris Kiadó, Budapest, 2006. p. 77.

⁴⁹ CSEPELI György: Szociálpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.;

ALLPORT Gordon: Az előítélet. Gondolat Kiadó, Budapest, 1977.

⁵⁰ PATAKI Ferenc: Pedagógiai szociálpszichológia. Gondolat Kiadó, Budapest, 1976.

⁵¹ ALLPORT, Gordon: Az előítélet. Gondolat Kiadó, Budapest, 1977.;

CSEPELI György: Szociálpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

⁵² <https://alchetron.com/Reem-Riyashi>; letöltés: 2023.10.01.

orosz–ukrán háború személyi veszteségeit mindkét fél bizalmasan kezeli, csak megközelítő adatokkal rendelkezünk a veszteségek mértékéről.

A felek vesztségei, fő			
	orosz	ukrán	Megjegyzés
Halott	120 ezer	150 ezer	A halottak és a súlyos sebesültek magas száma a felőrlő tüzérségi csapások miatt következett be, a sebesülések 70–80%-át ezek teszik ki.
Súlyos sebesült	50–60 ezer	50–60 ezer	
Sebesült	170–180 ezer	200 ezer	
Amputáció	n. a.	15–26 ezer	
Teljes veszteség	300 ezer	350 ezer	

1. táblázat: Az orosz és az ukrán fél becsült veszteségei 2023. augusztus közepéig⁵³

Látjuk tehát, hogy nehéz eligazodni az emberi faj és az agresszió kérdésében, de vizsgáljuk meg a háborúskodás másik aspektusát is. Jó üzlet-e fegyvert eladni, harckocsikat gyártani, rakétákkal üzletelni, drónokat fejleszteni, hisz ahogyan azt egy régi mondás tartja, „*a háborúhoz három dolog kell, pénz, pénz, pénz*”.⁵⁴

A háború fogalmának klasszikus értelmezésnél Carl von Clausewitz gondolatát tekinthetjük alapnak: „*A háború tehát erőszak alkalmazása, aminek célja, hogy az ellenfelet saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük*”.⁵⁵ A támadó fél területi gyarapodást érhet el, lakosságot, munkaerőt szerezhet magának, és jelentős anyagi kárt okozhat az ellenségnek, visszavetheti fejlődésében, saját képességeit pedig több téren erősítheti.

Az agressziót pszichológiai jelenségként figyelembe véve megállapítható, hogy a katonai agresszió is sok formát ölthet. Lehet totális területszerző agresszió,⁵⁶ lehet részleges területszerző agresszió, amikor a támadók csak az adott ország fontos gazdasági, politikai központjait szerzik meg.⁵⁷ Szintén érdekes formája a katonai összeütközéseknek a destabilizációs agresszió, amikor a támadó fél ugyan képtelen a győzelem kivívására, de a szomszéd országot a katonai művelettel szeretné destabilizálni gazdasági, politikai téren.⁵⁸ Megállapíthatjuk, hogy az emberek és az állatok között vizsgált agresszió jelen van az államok közötti kapcsolatokban is, és jelentősen befolyásolja a hatalmi és az érdekviszonyokat.

Ha a „*végletekre törő erőszakot*”⁵⁹ tekintjük a háborúk egyik alaptételének, akkor a legtöbb háborúban ugyan az értelem korlátozza a feleket a teljes atomháború kirobbantásától, de a gyűlölet és az általa keltett indulatok rengeteg szenvedést

⁵³ <https://www.nytimes.com/2023/08/18/us/politics/ukraine-russia-war-casualties.html>; letöltés: 2023.10.09.

⁵⁴ MONTECUCCOLI, Raimondo. <https://www.citatum.hu/kereso>; letöltés: 2023.09.19.

⁵⁵ CLAUSEWITZ, Carl von: A háborúról Zrínyi Kiadó. 2013. p. 39.

⁵⁶ Lásd: Németország és a Szovjetunió Lengyelország elleni támadása 1939-ben.

⁵⁷ Lásd: Oroszországhoz hű erők által indított támadás az ukrajnai Donbasz elfoglalásáért 2014-ben.

⁵⁸ Lásd: Azerbajdzsán Örményország és Hegyi-Karabah elleni támadása 2023-ban.

⁵⁹ CLAUSEWITZ: i. m. p. 40.

indítanak be a katonától a politikai vezetésig. Ha a háborúk Delbrück⁶⁰ szerinti besorolását – megsemmisítő vagy kifárasztó metódust – tekintjük, akkor jól értelmezhető napjaink aszimmetrikus és hibrid háborúinak üzenete. Az aszimmetrikus háborúban – amit általában a kisebb, gyengébb fél folytat – fel kell örölnie, ki kell fárasztania az ellenfelét fizikailag, pszichikailag is.⁶¹ A megsemmisítő hadászat lényege a gyors szárazföldi és légi csapatok hatásait kihasználva az ellenség haderejének fizikai megsemmisítése.⁶²

De mennyibe kerül mindez? Mennyibe kerül napjainkban háborúzni? A jó tervezés az alapja annak, hogy a háborúban az adott ország sikeres legyen. Szun-ce így fogalmazta meg: *„Az a hadvezér, aki megnyer egy csatát, rengeteget kalkulál fejben, mielőtt egyáltalán sor kerül a csatára. A vesztes kevesebbet kalkulál előre. Így aztán a sok számítás győzelemhez, a kevesebb pedig bukáshoz vezet: s biztos a vereség, ha egyáltalán nem kalkulálunk!”*⁶³

A háborús felszerelések ára igen fontos kérdés, amit kevés alkalommal elemzünk, pedig az egyéni felszereléstől kezdve a komolyabb harcjárművekig dollármilliárdos tételekről beszélhetünk.⁶⁴

Mennyibe kerül az egyéni felszerelés?

Elsőként nézzük meg, hogy az egyéni felszerelések ára hogyan alakul napjainkban, forintban értve és az orosz–ukrán háborút alapul véve. Egy normál terepszínű ruha 70–170 ezer forintért szerezhető be. Egy sisak ára 100 ezer forint, ha kevlarbevonatú, akkor akár 400 ezer forintba is kerülhet. Drágának számít például az ukránok által használt M4 típusú gépkarabély, amelynek ára 530–880 ezer forint. Az éjjellátó eszközök plusz 100–200 ezer forintba kerülnek. Emellett vannak a különböző védelmi felszerelések, például a vegyvédelmi felszerelés, a gázálc, amely 100–140 ezer forint. Bár a lövedékálló mellényt főleg a különleges erők használják, de sok katonán látni ilyet is. Ennek ára is elérheti a 350 ezer forintot. Mindezek alapján egyetlen katona megfelelő felszerelése 1–2 millió forintba is kerülhet.

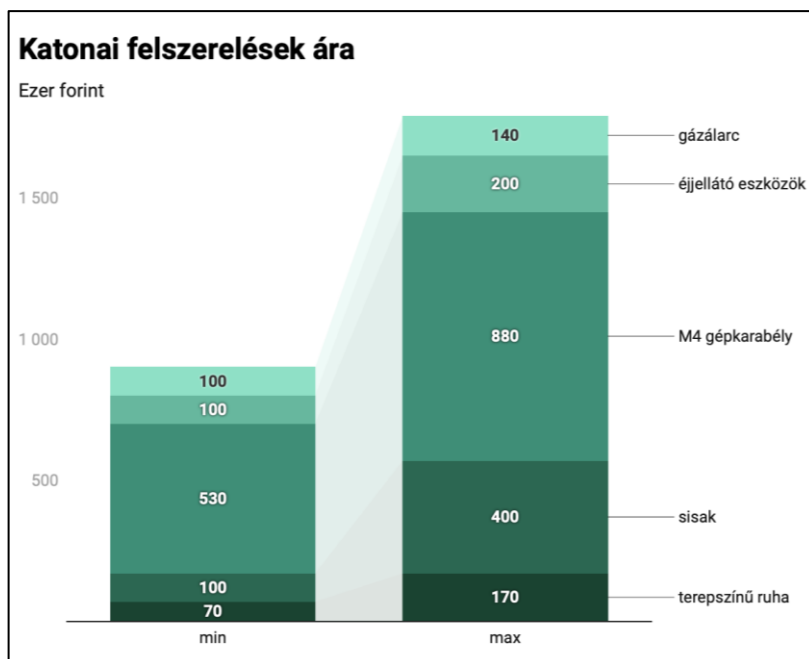
⁶⁰ DELBRÜCK, Hans: Geschichte der Kriegskunst, I-IV. Hamburg, Nikol Verlag, 2003.

⁶¹ Lásd: Az afganisztáni tálibok hadviselése a kormányzati és NATO-erők ellen 2002–2021 között.

⁶² Lásd: Németország és a Szovjetunió Lengyelország elleni támadása 1939-ben, az úgynevezett villámháború (Blitzkrieg).

⁶³ Forrás: <https://www.citatum.hu/szerzo/Szun-Ce>; letöltés: 2023.09.21.

⁶⁴ Az adatok forrása: telex.hu; letöltés: 2023.09.22.

1. ábra. Az orosz–ukrán háborúban harcoló katonák egyéni felszerelésének becsült ára⁶⁵

Mennyibe kerül egy katona ételmezése egy nap?

A harcoló katonák ételmezését ma már úgynevezett harcászultségi gyorscsomagokkal (MRE⁶⁶) látják el. Egy harcoló katonának lehetőség szerint legalább napi háromszori étkezésre van szüksége. Egy-egy ilyen fejadag tartalmaz hagyományos konzervet, melegíthető főételt, zabkását, csokoládét, kávé, kekszet, italport, vitamindús táplálékot. Egy katona egy napi ételmezése ezekből 17–35 ezer forintba is kerülhet.

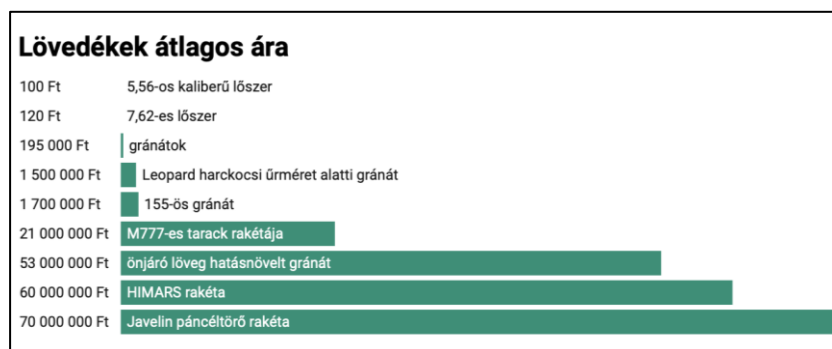
⁶⁵ JOÓB Sándor: Napi 105 milliárd forint, hétszeres túlerő, néhány óra túlélés – a háború kegyetlen matematikája. Interjú Resperger István ezredessel. In: <https://telex.hu/kulfold/2023/03/27/orosz-ukran-haboru-adatok-vesztesegek-koltseg-fegyver-arak-resperger-istvan>; letöltés: 2023. 09.12.

⁶⁶ Meal Ready to Eat.

Mennyibe kerül egy lövedék?

Haladjunk a legkisebb löszerektől a legnagyobbakig. A gépkarabélyhoz szükséges NATO-szabvány szerinti 5,56 mm-es lőszer darabja 75–125 forintba, a 7,62 mm-es lőszer ára dollárról átszámolva 35–210 forint. Az aknavetőknél nagyon sokféle gránát van: van például ködgránát, építmények elleni, repeszgránát vagy páncélozott célpont elleni gránát, amelyekkel 200–350 ezer forintba kerül egy lövés. A háború elején a legendássá vált, a sok orosz harcokcsit elpusztító Javelin páncéltörő rakéta darabára már kb. 70 millió forint.

A harcokcsik is többféle löszert használnak: az Ukrajnába érkezett német Leopard harcokcsinál a páncélzatot hatékonyan átütő, úgynevezett űrméret alatti gránát a legdrágább, ennek darabja 1-2 millió forint. Ez a lövedék általában 1700 m/s sebességgel halad és 800 milliméter páncélzat átütésére képes. A tüzérségi eszközök esetében a 155 mm-es gránátoknál attól függően, hogy sima vagy repeszgránátokról van szó, kb. 1,7 millió forinttal érdemes számolni darabonként. A többinél jóval messzebbre repülő, hatásnövelt gránátból viszont már akár 53 millió forintba is kerülhet egyetlen lövés. Ukrajna sok M777-es vontatott tarackot kapott az Amerikai Egyesült Államoktól, azoknál egy lövés ára kb. 21 millió forint. A szintén amerikai, rendkívül pontos HIMARS sorozatvetőkből kilőtt rakéta darabára 60 millió forint. Egy ilyen eszköz hat rakétát hordoz. A háború költség-haszon elemzésénél érdemes figyelembe venni, hogy pontos célzás esetén egy-egy ilyen lőszer a saját árának többszörösét képes megsemmisíteni, ha drága célpontokat vagy feltöltött lőszerraktárakat talál el.

2. ábra. Az ukrán haderő által használt egyes lövedékek átlagára⁶⁷

A mai modern háborúban meghatározó mutató, hogy a felek milyen lehetőséggel élnek a harcokcsik és az ellenség katonáinak megsemmisítése területén. Ez a része is beárazható, hisz tudható, hogy egy harcokcsi különböző eszközökkel történő kiiktatása 4300-tól (könnyű drónnal) 125 ezer dollár (precíziós tüzérségi lövedékkel) összegig terjedhet (lásd 3. ábra).⁶⁸

⁶⁷ Joób Sándor: Napi 105 milliárd forint, hétszeres túlerő, néhány óra túlélés – a háború kegyetlen matematikája. Interjú Resperger István ezredessel. In: <https://telex.hu/kulfold/2023/03/27/orosz-ukran-haboru-adatok-vesztesegek-koltseg-fegyver-arak-resperger-istan>; letöltés: 2023. 09.12.

⁶⁸ Volodymyr Dacenko. Twitter. https://twitter.com/volodymyr_d_/status/1647956132957245445?s=61&t=2BsOGw0XqyS5Jw3jihSxSA; letöltés: 2023.09.16.

Target: Armor

COMPARISON OF THE COST OF DESTROYING ENEMY ARMOR

Task: compare the cost of destroying armor with different types of weapons. And also compare how much these costs will be less than the costs of the enemy.

The average cost of armor is: \$750,000

Weapons/Drone	Price: Shell	Probability of destroying the target	Number of shots per unit	Calculation of the cost of destroying one target, \$	Cost ratio:	
FPV Drone	\$750-1,000	\$ - 50% (depends on the place of impact and armor)	1	Cost of destroying a target: \$750,000 / 0.50 = \$1,500,000 Cost of FPV Drone: \$1,000 Calculation: \$1,500,000 / 1,000 = \$1,500 Cost ratio: 1/175	\$4,300	1/175
Heavy Drone	\$10,000-30,000	5 - 50% (depends on the place of impact and armor)	approximately 5-20 (short life of drones in combat conditions)	Cost of destroying a target: \$750,000 / 0.50 = \$1,500,000 Cost of Heavy Drone: \$20,000 Calculation: \$1,500,000 / 20,000 = \$75 Cost ratio: 1/125	\$6,000	1/125
Switchblade 600	About \$75,000 - 100,000	High ~90%+	1	Cost of destroying a target: \$750,000 / 0.90 = \$833,333 Cost of Switchblade 600: \$80,000 Calculation: \$833,333 / 80,000 = \$10.4 Cost ratio: 1/8	\$90,000	1/8
ATGM Stugna	About \$50,000	Up to 90% (Depends on the skill of the operator)	-	Cost of destroying a target: \$750,000 / 0.90 = \$833,333 Cost of ATGM Stugna: \$55,000 Calculation: \$833,333 / 55,000 = \$15.15 Cost ratio: 1/14	\$55,000	1/14
ATGM Javelin	\$180,000	High ~93%+	-	Cost of destroying a target: \$750,000 / 0.93 = \$806,452 Cost of ATGM Javelin: \$190,000 Calculation: \$806,452 / 190,000 = \$4.24 Cost ratio: 1/4	\$190,000	1/4
Artillery	\$1M \$300-1,000	CEP 95-275m (for M777) (the probability of CEP - 95% effective damage in a radius of 275 m)	3,500 shots (barrel resource)	The cost of destroying a target at a distance of 30 km: Cost of Artillery: \$1,000,000 Calculation: \$1,000,000 / 3,500 = \$285.71 Cost ratio: 1/7	\$105,000	1/7
Artillery - M982 Excalibur	\$1M \$12,800	CEP <5m (the probability of CEP - 95% effective damage in a radius of 5 m)	3,500 shots (barrel resource)	The cost of destroying a target at a distance of 30 km: Cost of Artillery: \$1,000,000 Calculation: \$1,000,000 / 3,500 = \$285.71 Cost ratio: 1/6	\$125,000	1/6

Conclusions: Drones are the cheapest way, although they may not be very effective. Much depends on the situation and the place of impact. Javelin is the most expensive way to destroy armored vehicles, but also the most effective. Switchblade 600 may be more affordable. The use of mortars and artillery on group targets dramatically increases their effectiveness. But hunting a single moving target is almost doomed. As a result, Excalibur does not look much more expensive than classic projectiles, if we take into account efficiency.

Created by Volodymyr Dacenko

3. ábra. Egy orosz harcokcsi megsemmisítésének becsült költsége különböző eszközökkel

Egy orosz gyalogos katona megsemmisítése is 980-tól (könnyű drónnal) 3500 (tüzérségi eszközzel) dollár összegig terjedhet (lásd 4. ábra),⁶⁹ ezért egy háború pontos tervezéséhez elengedhetetlenül szükséges a hadászati, a hadműveleti és a harcászati tervezés mellett a háború előzetes költségeit is kalkulálni.

Target: Infantry

COMPARING THE COST OF DESTROYING ENEMY INFANTRY

Task: compare the cost of destroying infantry using different weapons. And also compare how much these costs will be less than the costs of the enemy.

Target cost: \$40,000

Weapons/Drone	Price: Shell	Probability of destroying the target	Number of shots per unit	Calculation of the cost of destroying one target, \$	Cost ratio:	
A drone with a drop-down mechanism	\$3,000-5,000	about 30-50% (depends on the situation)	approximately 5-20 (short life of drones in combat conditions)	Cost of destroying a target: \$40,000 / 0.40 = \$100,000 Cost of Drone: \$5,000 Calculation: \$100,000 / 5,000 = \$20 Cost ratio: 1/60	\$980	1/60
FPV Drone	\$500-750	High ~90%	1	Cost of destroying a target: \$40,000 / 0.90 = \$44,444 Cost of FPV Drone: \$500 Calculation: \$44,444 / 500 = \$88.89 Cost ratio: 1/70	\$830	1/70
Heavy Drone	\$10,000-30,000	about 50% (depends on the situation)	approximately 5-20 (short life of drones in combat conditions)	Cost of destroying a target: \$40,000 / 0.50 = \$80,000 Cost of Heavy Drone: \$20,000 Calculation: \$80,000 / 20,000 = \$4 Cost ratio: 1/20	\$2,950	1/20
Switchblade 300	\$6,000	High ~90%	1	Cost of destroying a target: \$40,000 / 0.90 = \$44,444 Cost of Switchblade 300: \$6,000 Calculation: \$44,444 / 6,000 = \$7.41 Cost ratio: 1/9	\$6,700	1/9
Mortar	\$20,000-125,000	CEP 2% of the range (the probability of CEP - 95% effective damage in a radius of 20-60 m)	1,000 - 5,000 shots (barrel resource)	The cost of destroying a target at a distance of 30 km: Cost of Mortar: \$125,000 Calculation: \$125,000 / 1,000 = \$125 Cost ratio: 1/24	\$2,500	1/24
Artillery	\$1M \$300-1,000	CEP 95-275m (for M777) (the probability of CEP - 95% effective damage in a radius of 275 m)	2,500 shots (barrel resource)	The cost of destroying a target at a distance of 30 km: Cost of Artillery: \$1,000,000 Calculation: \$1,000,000 / 2,500 = \$400 Cost ratio: 1/17	\$3,500	1/17

Conclusions: Drones are the cheapest and most effective way. Switchblade 300 is the most expensive means of destroying infantry. The use of mortars and artillery on group targets in open terrain dramatically increases their effectiveness. If the infantry is in the trenches, the effectiveness of traditional military means is drastically reduced. In this case, drones can have a much greater advantage.

Created by Volodymyr Dacenko

4. ábra. Egy orosz katona megsemmisítésének becsült költsége különböző eszközökkel

⁶⁹ Volodymyr Dacenko. Twitter. https://twitter.com/volodymyr_d_/status/1647956132957245445?s=61&t=2BsOGw0XqyS5Jw3jihSxSA; letöltés: 2023.09.16.

Mennyibe kerül a háború egy napja?

Ha az ukrainai tapasztalatok alapján orosz veszteségként napi 5–10 harckocsit, 10–15 páncélozott szállító harcjárművet és néhány egyéb eszközt veszünk alapul, akkor az maga 80–100 millió dollár lehet – naponta. Emellé jön a katonák ellátása a lőszerbiztosítással, étellel, egészségügyi ellátással, ami egy háromszázezer fős haderőre vetítve körülbelül 150–200 millió dollár. Általában tehát egy nap háború Oroszországnak 300–350 millió dollárba, azaz kb. 105–125 milliárd forintba kerülhet. Egyéb kiegészítő kiadások is jelentkeznek 50–100 millió dollár (18–36 milliárd forint) értékben – tartalékosok, adminisztráció, a Wagner finanszírozása stb. (lásd 5. ábra).⁷⁰ Ezeket a számokat látva igazolódni látszik, hogy a háború nagyon összetett és költséges dolog.

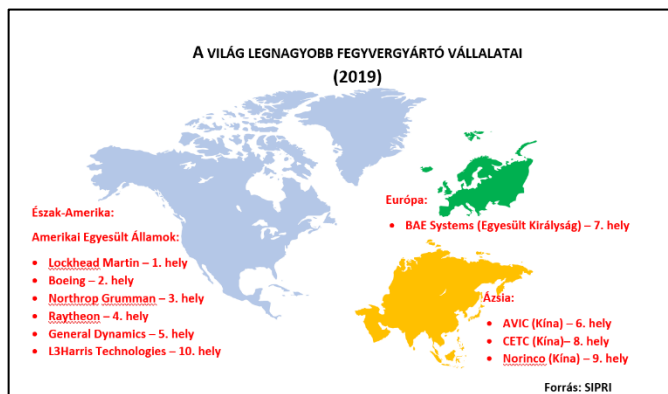

5. ábra. Oroszország napi becsült háborús kiadásai a veszteségekkel is számolva

⁷⁰ Volodymyr Dacenko. Twitter. https://twitter.com/volodymyr_d_/status/1647956132957245445?s=61&t=2BsOGw0XqyS5Jw3jihSxSA; letöltés: 2023.09.16.

Ki keresett legtöbbet idáig a háborún?

Az amerikai hadiipar részesedése a világ fegyverexportjából 38,6%-os. A tíz legnagyobb hadiipari cégből hat amerikai. Beszédés, hogy a háború kipattanása után 2022 végére a Lockheednél a Javelinek gyártása évi 2100 darabról felkúszott évi négyezerre, a HIMARS-oké pedig a korábbi évi 60-ról 96-ra. A társaságnál a legutóbbi negyedéves forgalom több mint 8%-kal nőtt a tavalyi évhez képest, a legutóbbi éves bevétel pedig, amely 67,3 milliárd dolláron állt, 5%-kal haladta meg a korábbi esztendőét.

6. ábra. A világ legjelentősebb fegyvergyártó vállalatai 2019-ben⁷¹

Az amerikai hadiipari bevételek nagy része öt társasághoz vándorol, akiket emiatt a „nagy ötként” is szoktak emlegetni. Idetartozik a Lockheed mellett az RTX Corporation, amely korábban Raytheon Technologiesként volt ismert, valamint a Northrop Grumman, a General Dynamics, illetve a Boeing védelmi, biztonsági és űripari divíziója. Utóbbit leszámítva mindegyik vállalat részvényárfolyama tavaly az év végére legalább 17%-kal nőtt.⁷²

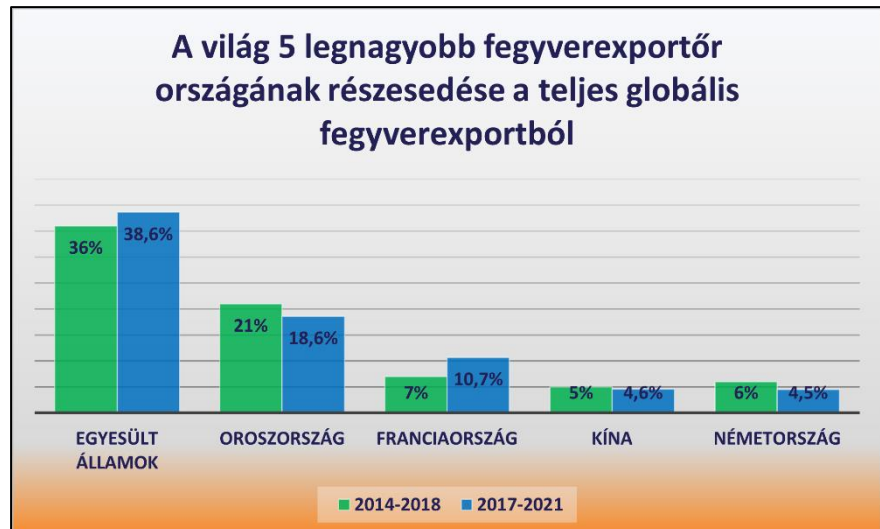
RTX Corporation	70,57
Lockheed Martin	67,39
General Dynamics	40,85
Northrop Grumman	37,88
Boeing Defense, Space & Security	23,30

2. táblázat. Az öt legjelentősebb amerikai hadiipari vállalat legutóbbi éves árbevétele (milliárd dollár)⁷³

⁷¹ <https://novekedes.hu/elemezsek/a-vilag-10-legnagyobb-fegyvergyartojabol-6-amerikai-miert-sikeresebb-az-amerikai-hadiipar-mint-az-europai>; letöltés: 2023.10.09.)

⁷² <https://novekedes.hu/elemezsek/a-vilag-10-legnagyobb-fegyvergyartojabol-6-amerikai-miert-sikeresebb-az-amerikai-hadiipar-mint-az-europai>; letöltés: 2023.10.09.

⁷³ <https://novekedes.hu/elemezsek/a-cegek-amelyek-milliardokat-keresnek-az-ukran-haborun>; letöltés: 2023.10.09.

7. ábra. A világ legjelentősebb fegyverexportáló országai⁷⁴

A német Rheinmetall cég bevétele a 2022-es pénzügyi évben 6,410 milliárd euró volt, 13%-kal emelkedett az egy évvel korábbihoz képest. A működési eredmény – kamat- és adófizetés nélküli eredmény – 754 millió euró volt, ez 27%-os növekedés és rekord a vállalat történetében. A rendelésállomány pedig szintén minden korábbinál nagyobbra, 26,6 milliárd euróra emelkedett. A Rheinmetall AG cégcsoport világszerte több mint 25 ezer alkalmazottal, hat kontinens 52 országában van jelen innovatív termék- és szolgáltatásválasztékkal, illetve 210 leányvállalattal. Két fő szektorban, a védelmi és a járműiparban öt divízióval működik. A védelmi iparban harci járműveket, komplex védelmi rendszereket, informatikai megoldásokat, fegyvereket és lőszeret fejleszt, illetve gyárt.⁷⁵

Összegzés

„Nem az az igazán ügyes, aki száz csatában győz, hanem az, aki harc nélkül vesz erőt az ellenségén.”⁷⁶

Háborúzni, területet szerezni, vallási érdekből ölni – úgy tűnik – félig-meddig ösztönszerű cselekvés. Van benne agresszió, régóta húzóó ellentét, amelyet a gyermekkori szocializációval a szülők és a környezet beépítenek a gyerekekbe, de van benne szociálpszichológiai alapvetés (én csoportom – te csoportod) és természetesen pénz is. A kérdés pusztán az, hogy mennyi áldozatra és szenvedésre van még szükség ahhoz, hogy végre béke legyen a Földön.

A jelenkori háborúk – akár aszimmetrikus, akár hibrid vagy terrorista

⁷⁴ <https://novekedes.hu/elemezsek/a-vilag-10-legnagyobb-fegyvergyartojabol-6-amerikai-miert-sikeresebb-az-amerikai-hadiipar-mint-az-europai>; letöltés: 2023.10.09.

⁷⁵ <https://novekedes.hu/hirek/az-egyik-legnagyobb-nemet-hadiipari-ceg-beszall-a-magyar-4ig-be>; letöltés: 2023.10.09.

⁷⁶ <https://quotepark.com/hu/idezetek/1962905-sun-zi-nem-az-az-igazan-ugyes-aki-szaz-csataban-gyoz-ha>; letöltés: 2023.09.16.

módszereket alkalmazva vívják – rendkívül költségesek. A katonák ellátását, fenntartását, a haditechnikai eszközök kiszolgáltatását egészen a média és pszichológiai hadviselésig számos összetevő befolyásolja. A szárazföldön, vízen, levegőben és űrben folytatott küzdelmet már mesterséges intelligencia is segíti, körültekintő tervezést, szervezést igényel a háború előtti és a hadműveletek folyamán is.

A konfliktusok hosszú során keresztül sem tanulta meg még számos ország, hogy a konfrontáció nem kifizetődő. A konfliktusok tárgyalásos megoldása, a diplomácia szerepe most leértékelődött. Számos helyi konfliktus, azeri–örmény, szerb–koszovói, orosz–ukrán, kínai–tajvani stb. jelzi, hogy világunkban még az agresszió, a hadiipari cégek nyeresége nagyon nehezen vihető vissza a normál, a békeállapotba. A konfliktusok számos járulékos problémája, mint például a migráció, a fegyverek elterjedése, a terrorizmus, az államok meggyengülése, elszegényedése jóval több költséget kíván a háború után, amit nem lehet a pillanatnyi hasznot hozó területi és hadiipari bevételi nyereséggel kompenzálni.⁷⁷

IRODALOMJEGYZÉK

- ALLPORT, Gordon: Az előítélet. Gondolat Kiadó, Budapest, 1977.
- ARONSON, Elliot: A társas lény. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2008.
- ATKINSON, Rita L. – ATKINSON, Richard C. – SMITH, Edward E. – BEM, Daryl J.: Pszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 1995.
- BARTHA Lajos: Pszichológiai értelmező szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
- CLAUSEWITZ, Carl von: A háborúról. Zrínyi Kiadó, 2013.
- CSÁNYI Vilmos: Agresszió az állatvilágban. Natura Kiadó, Budapest, 1986.
- CSEPELI György: Szociálpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.
- DELBRÜCK, Hans: Geschichte der Kriegskunst I-IV. Hamburg, Nikol Verlag, 2003.
- FREUD, Sigmund: A halálösztön és az életösztönök. Belső Egészség Kiadó, 2011.
https://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/index3dff.html?option=com_tanelem&id_tanelem=280&tip=0; (2023.09.06.)
- HOBBS, Thomas: Leviatán. Kossuth Kiadó 1999.

⁷⁷ Lásd Ukrajna helyzetét. A Világbank szerint Ukrajna helyreállítása 411 milliárd USD lesz, melyre 10 éven keresztül 40 milliárd USD-t kellene biztosítani. Csak a fel nem robbant lövedékek és aknák mentesítése, a mozgási szabadság megteremtése ebből 39 milliárd USD-t tesz ki. Az orosz–ukrán háború már legalább 135 milliárd USD (49 ezer milliárd forint) anyagi kárt okozott Ukrajnának. A legsúlyosabban a lakhatási (38%), a közlekedési (26%) és az energetikai (8%) ágazat érintett. Az ország pénzügyi veszteségei 290 milliárd USD-t (105 ezer milliárd forint) tettek ki.
<https://www.economx.hu/kulfold/ukrajna-haboru-vilagbank-ujjaepites-finanszirozás.769038.html>;
letöltés: 2023.10.09.

- <https://novekedes.hu/elemezsek/a-cegek-amelyek-milliardokat-keresnek-az-ukran-haborun;> (2023.10.09.)
- <https://novekedes.hu/elemezsek/a-vilag-10-legnagyobb-fegyvergyarjabol-6-amerikai-miert-sikeresebb-az-amerikai-hadiipar-mint-az-europai;> (2023.10.09.)
- <https://novekedes.hu/hirek/az-egyik-legnagyobb-nemet-hadiipari-ceg-beszall-a-magyar-4ig-be;> (2023.10.09.)
- [https://quotepark.com/hu/idezetek/1962905-sun-zi-nem-az-az-igazan-ugyes-aki-szaz-csataban-gyoz-ha/;](https://quotepark.com/hu/idezetek/1962905-sun-zi-nem-az-az-igazan-ugyes-aki-szaz-csataban-gyoz-ha/) (2023.09.16.)
- https://szanszkrit.hu/?name-directory-search-description=0&name-directory-search-value=háború&dir=6#name_directory_at_position; (2023.09.19.)
- <https://www.economx.hu/kulfold/ukrajna-haboru-vilagbank-ujjaepites-finanszirozas.769038.html;> (2023.10.09.)
- <https://www.economx.hu/kulfold/ukrajna-haboru-vilagbank-ujjaepites-finanszirozas.769038.html;> (2023.10.09.)
- <https://www.nytimes.com/2023/08/18/us/politics/ukraine-russia-war-casualties.html;> (2023.10.09.)
- <https://www.statista.com/statistics/1293510/second-world-war-fatalities-per-country/>
- Joób Sándor: Napi 105 milliárd forint, hétszeres túlerő, néhány óra túlélés – a háború kegyetlen matematikája. Interjú Resperger István ezredessel. <https://telex.hu/kulfold/2023/03/27/orosz-ukran-haboru-adatok-vesztesegek-koltseg-fegyver-arak-resperger-istvan;> (2023.09.12.)
- KENDE István: Napjaink 120 háborúja 1945–1976. Akadémiai Kiadó, 1979.
- KŐSZEGVÁRI Tibor – RESPERGER István: A nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem katonai tapasztalatai. ZMNE, egyetemi jegyzet, Budapest, 2006.
- MONTECUCCOLI, Raimondo. <https://www.citatum.hu/kereso;> (2023.09.19.)
- PATAKI Ferenc: Pedagógiai szociálpszichológia. Gondolat Kiadó, Budapest, 1976.
- RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint: Aszimmetrikus hadviselés a modern korban - Kis háborúk nagy hatással. Zrínyi Kiadó, 2013.
- RESPERGER István: Hibrid háború és válságkezelés. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.
- ROUSSEAU Jean-Jacques: Társadalmi szerződés. Phönix-Oravetz Kiadás, Budapest, 1947.
- SZUN Ce: A hadviselés törvénye. [https://www.scribd.com/doc/31101308/Sun-Ce-A-Haboru-muveszete.](https://www.scribd.com/doc/31101308/Sun-Ce-A-Haboru-muveszete) (2023.09.19.)
- Twitter Volodymyr Dacenko. https://twitter.com/volodymyr_d_/status/1647956132957245445?s=61&t=2BsOGw0XqyS5Jw3jihSxSA; (2023.09.16.)

A KÖTET SZERZŐI

- Dr. Balogh Péter** adjunktus, PhD
doktorandusz,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem,
Hadtudományi Doktori Iskola
- Kiss Dávid** különleges műveleti kutató
- Prof. Dr. Resperger István** ny. ezredes, PhD
vezető,
Szent István Biztonságkutató Központ,
Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
- Szabó Lajos** ezredes
Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
- Szilvási Simon** doktorandusz,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem,
Hadtudományi Doktori Iskola
- Dr. Resperger (Túri) Viktória** egyetemi docens
Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem

E SZÁMUNK TARTALMA

BALOGH PÉTER - RESPERGER ISTVÁN

A „FEGYVEREK DIPLOMÁCIÁJA” – HARD POWER ÉS DIPLOMÁCIA AZ OROSZ–UKRÁN KONFLIKTUSBAN

ELEMZÉS AZ OROSZ ÉS AZ UKRÁN FEGYVERBESZERZÉSEKRŐL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ UKRAJNÁNAK NYÚJTOTT FEGYVERSZÁLLÍTÁSOKRÓL

A szerzők a tanulmányunkban arra vállalkoztak, hogy az orosz–ukrán konfliktus 2022. februári fegyveres eszkalációjának kapcsán megvizsgáljuk az ukrainai védelmi kapacitások fegyverekkel való ellátásának, felfejlesztésének jellemzőit, amellyel párhuzamosan kitekintés ill. összevetés jelleggel képet alkottak az oroszországi folyamatokról is. Elemzésük keretében kitértek az eszkalációs pontot megelőző szélesebb időszak dinamikájára, valamint a rendelkezésre álló információk fényében az erőviszonyok jellemzésére is kitérnek. Céljünk tehát, hogy felvázolják: milyen mintázatok jellemzők, ill. milyen változások következtek be az ukrán–orosz konfliktus főszereplőinek fegyveres kapacitásai terén az elmúlt időszakban.

Kulcsszavak: orosz-ukrán háború, fegyverszállítások, diplomácia, adatelemzés.

SZABÓ LAJOS

AZ UKRÁN NACIONALIZMUS FEJLŐDÉSE A KIJEVI RUSZTÓL 1920-IG

Az ukrán nemzet a független Ukrajna kikiáltása óta erős nemzeti identitást igyekszik kiépíteni, de történelmi távlatokban – az 1917 és 1920 közötti időszakról eltekintve – nem rendelkezik a történelmi gyökereket jelentő államisággal. Ennek megfelelően az ukrán nacionalizmus a keleti szláv történelem egyes elemeit és államalakulatait próbálja meg felhasználni az ukrán nemzeti eszme több évszázados jelenlétének bizonyítására. Az ukrán nacionalizmus fennmaradását és fejlődését ugyanakkor jelentős mértékben a kelet–nyugati birodalmi szembenállás, és ezen belül a Habsburg Birodalom „oszd meg és uralkodj” politikája táplálta, amely politikai okokból találta hasznosnak az ukrán nemzeti eszme fenntartását.

Kulcsszavak: ukrán nacionalizmus, ukrán nemzet, ukrán függetlenség, Ukrajna, Oroszország, Kijevi Rusz, Lengyel Királyság, Hmelnickij-felkelés, Orosz Birodalom, Habsburg Birodalom, Osztrák–Magyar Monarchia, Németország, Szovjet-Oroszország, Ukrán Népköztársaság, Ukrán Szovjet Köztársaság, Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság, Hetmanátus, Szovjet-Ukrajna, Nyugat-ukrajnai Népköztársaság.

CONTENTS

PÉTER BALOGH - ISTVÁN RESPERGER

**THE 'DIPLOMACY OF WEAPONS' - HARD POWER AND
DIPLOMACY IN THE RUSSO-UKRAINIAN CONFLICT**

*ANALYSIS OF RUSSIAN AND UKRAINIAN ARMS PURCHASES, WITH
PARTICULAR ATTENTION TO ARMS DELIVERIES TO UKRAINE*

The author examine in their investigation the characteristics of the supply and development of Ukrainian defence capacities with weapons in connection with the armed escalation of the Russo-Ukrainian conflict in February 2022, and also an outlook and comparative picture of the processes in Russia could be outlined. In the frame of the analyses, they cover the dynamics of the wider period before the escalation point, as well as the characteristics of the power relations in the light of the available information. Their aim is therefore to outline: what patterns can be observed, or what changes have occurred in the armed capacities of the protagonists of the Russo- Ukrainian conflict in the recent period.

Keywords: Russo-Ukrainian war, arms transfers, diplomacy, data analyses.

LAJOS SZABÓ

**DEVELOPMENT OF UKRAINIAN NATIONALISM FROM KIEVAN
RUS TO 1920**

From the declaration of Ukraine's independence, the Ukrainian nation has been trying to build up a strong national identity, however in historical perspectives does not have independent statehood background, except a short period, from 1917 until 1920. Therefore, the Ukrainian nationalism tries to use the elements of Eastern-Slavic's history and states to prove the hundred years old existence of Ukrainian national idea. On the other hand, one of the important elements of the Ukrainian national idea's survival and development was the struggle between the West and East, and the "divide et impera" policy of Habsburg Empire, which found useful to maintain and support the Ukrainian nationalism due to political reasons.

Keywords: Ukrainian nationalism, Ukrainian nation, Ukrainian independence, Ukraine, Russia, Kievan Rus, Kingdom of Poland, Khmelnytsky Uprising, Russian Empire, Habsburg Empire, Austro-Hungarian Empire, Germany, Soviet Russia, Ukrainian People's Republic, Ukrainian Soviet Republic, Ukrainian Socialist Soviet Republic, Hetmanate, Soviet Ukraine, West Ukrainian People's Republic.

KISS DÁVID

BERTALAN ÁRPÁD – EMBER A LEGENDA MÖGÖTT

Vitéz Bertalan Árpád posztumusz ejtőernyős alezredes élete és halála a magyar hadtörténelem nagykönyvének sokszor fellapozott fejezete. Az I. világháború során magas katonai kitüntetések kiérdemlő fiatal katonából a II. világháború idejére a magyar katonai ejtőernyőzés egyik meghatározó alapítója, az ejtőernyős alakulat első parancsnokává válik, aki katonái élén indult harci bevetésre 1941. április 12-én – vállalva az ejtőernyős bevetéssel járó veszélyeket – és a veszprémi repülőkatasztrófa során az elkerülhetetlen tűzhalált. Mindennapjait, családi és társadalmi életét azonban kevésbé ismerjük. Jelen tanulmány kísérletet tesz arra, hogy családi visszaemlékezések, korabeli sajtómegjelenések felhasználásával hozzájáruljon Bertalan Árpád élete kevésbé ismert oldalának bemutatásához.

Kulcsszavak: életrajz, katonai ejtőernyőzés, I. világháború, II. világháború, Magyar Királyi Honvédség.

SZILVÁSI SIMON

AZ ÉSZAKI-SARKVIDÉK BIZTONSÁGPOLITIKÁJÁNAK LEHETSÉGES VÁLTOZÁSAI AZ OROSZ–UKRÁN HÁBORÚ TÜKRÉBEN

Jelen tanulmány megkísérli áttekinteni és elemezni azokat a változásokat, amelyek Oroszország 2022. február 24-én megindított Ukrajna elleni speciális katonai hadművelete óta történtek az Északi-sarkvidék és az Oroszországi Föderáció vonatkozásában. Az orosz–ukrán háború közel két éve tart, ez idő alatt számos történelmi jelentőségű változás következett be, vagy jelenleg is zajlik. A dolgozat elemzést nyújt az elérhető adatok felhasználásával az Északi-sarkvidéki Tanács jövőjéről, a NATO-bővítésről, valamint a sarkvidéket érintő orosz és kínai fejlesztések és kereskedelmi beruházások lehetséges kilátásairól.

Kulcsszavak: NATO, orosz–ukrán háború, Északi-sarkvidék, Finnország, Svédország.

DÁVID KISS

ÁRPÁD BERTALAN – THE MAN BEHIND THE LEGEND

The life and death of Lieutenant Colonel (p.) Árpád Bertalan is on a page of the Hungarian military history revisited many times. He has transformed from a highly decorated soldier of the First World War into one of the founders of the Hungarian airborne forces in the Second World War, and the first commander of the first Hungarian airborne unit, taking off with his soldiers for the first airborne operation of the unit on the 12th April 1941, undertaking the ever present dangers of a parachute combat jump, and perishing in the ensuing plane crash at the airfield of Veszprém. We know yet very little about the aspects of his personal life, social life or family affairs. This paper aims for a better understanding of these topics by using contemporary documents, family recollections, and news articles regarding the less known side of the life of Árpád Bertalan.

Keywords: biography, military parachuting, First World War, Second World War, Royal Hungarian Army.

SIMON SZILVÁSI

CHANGES IN THE SECURITY POLICY OF THE ARCTIC IN THE LIMELIGHT OF THE RUSSIAN AGRESSION AGAINST UKRAINE

This paper on one hand examines the security policy-related changes in the Arctic security after the Russian Federation's special operations against Ukraine started on February 24th, 2022. The Russian-Ukrainian war has been lasting for almost two years now and already has produced events of historical magnitude and such events are in the process as well. On the other hand, it aims to collect the already available information on the status of the possible future of the Arctic Council, the NATO extension, and current Arctic infrastructural projects led by Russia and China.

Keywords: NATO, Russian-Ukrainian war, Arctic, Finland, Sweden.

RESPERGER ISTVÁN – TÚRI VIKTÓRIA

HÁBORÚ: ÖSZTÖNÖS AGRESSZIVITÁS VAGY ÜZLET?

Az emberi faj egyik ősi ösztöne az agresszió, ami a háborúk megívásában is fontos tényezőként jelenik meg. A filozófiai és pszichológiai kutatások pontosan körvonalazzák az emberi természet jellemzőit, de a háborús agresszió, a győzelemre való törekvés kapcsán a háborúzó felek mégis számtalan határt átlépnek. A féktelen erőszak alkalmazása a terroristák, diktátorok egyik jellemző tevékenységi formájává vált. Napjaink aszimmetrikus és hibrid háborúi sem kivételek, akár az orosz–ukrán háborút vagy a terroristák pusztítását nézzük Izraelben. A háborús tevékenység nem csak a pszichológiai oldaláról, de az anyagi oldaláról is megközelíthető. Minden egyes logisztikai ellátás, lőszer mögött ott van a fegyvergyárak törekvése a haszonra, az üzlet megvalósítása mindenáron. Cikkünkben arra a kérdésre keressük a választ, hogy a háború emberi agresszió eredménye vagy inkább egy jó üzlet, esetleg mindkettő.

Kulcsszavak: agresszió, háború, erőszak, a háború ára, veszteségek.

ISTVÁN RESPERGER - VIKTÓRIA TÚRI

WAR: AGGRESSION OR BUSINESS?

Aggression is a primal human instinct, which also plays a major role in times of war. Philosophical and psychological research can accurately delineate the characteristics of human nature, but in the case of war-produced aggression, the warring party's quest for victory crosses countless boundaries. The use of unbridled violence has become a typical tool for terrorists and dictators alike. The asymmetric and hybrid wars of our time are no exception, whether it be the war between Russia and Ukraine, or the terrorists' destruction of in Israel. Warfare can be approached not only from the psychological side but also from the financial side. Behind every logistical supply, behind every piece of ammunition, there is the arms factories' pursuit for profit, and for business, no matter the cost. This article aims to answer the following question: is war the result of human aggression, is it a good deal, or both?

Keywords: aggression, war, violence, the cost of war, casualties.

E SZÁMUNKAT LEKTORÁLTÁK

Binder Tamás	alezredes, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
Lengyel Gábor	százados, doktorandusz
Dr. habil. Kis-Benedek József	ny. ezredes, MTA doktora, DSc. c. egyetemi tanár Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola
Dr. Tóth Sándor	alezredes, PhD, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
Prof. Dr. Resperger István	ny. ezredes, PhD vezető, Szent István Biztonságkutató Központ, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Dr. Vida Csaba	ezredes, PhD egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet

CONTENTS

EDITORIAL

PÉTER BALOGH - ISTVÁN RESPERGER

**THE 'DIPLOMACY OF WEAPONS' - HARD POWER AND
DIPLOMACY IN THE RUSSO-UKRAINIAN CONFLICT**

*ANALYSIS OF RUSSIAN AND UKRAINIAN ARMS PURCHASES, WITH
PARTICULAR ATTENTION TO ARMS DELIVERIES TO UKRAINE*

FACTS ABOUT COUNTRIES

LAJOS SZABÓ

**DEVELOPMENT OF UKRAINIAN NATIONALISM FROM KIEVAN
RUS TO 1920**

HISTORY OF INTELLIGENCE

KISS DÁVID

BERTALAN ÁRPÁD – EMBER A LEGENDA MÖGÖTT

FORUM

SIMON SZILVÁSI

**CHANGES IN THE SECURITY POLICY OF THE ARCTIC IN THE
LIMELIGHT OF THE RUSSIAN AGRESSION AGAINST UKRAINE**

ISTVÁN RESPERGER - VIKTÓRIA TÚRI

WAR: AGGRESSION OR BUSINESS?

FOR READERS

OUR AUTHORS

CONTENTS

CONDITIONS OF PUBLICATION

A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

AZ ÍRÁSMŰVEKKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT KÖVETELMÉNYEK

Etikai követelmények:

- az írásmű másol, ebben a formájában még nem jelent meg;
- a szerző(k) kizárólagos szellemi tulajdona, amelyet a szerzői nyilatkozat aláírásával igazol(nak);
- korrekt, visszakereshető hivatkozásokkal ellátott;
- bibliográfiával ellátott (amely tartalmazza a hivatkozott irodalom jegyzékét, az internetes anyagok jegyzékét a letöltés idejével együtt);
- a szerző(k) saját véleményét is tükrözheti, amely értelemszerűen nem mindig egyezik meg a Szolgálat álláspontjával.

Tartalmi követelmények:

- a folyóiratokban – jellegével összhangban – a honvédelemmel, azon belül elsősorban a nemzetbiztonsággal, hírszerzéssel, felderítéssel, katonai biztonsággal és a biztonságpolitikával kapcsolatos tudományos igényű kérdéseket feldolgozó és elemző írásokat – tanulmányokat, cikkeket és más témákat, anyagokat – jelentetünk meg;
- az írásmű legyen logikus, áttekinthető, tartalmilag összefüggő és jól tagolt;
- a témával kapcsolatos saját koncepció megfogalmazása legyen érthető, a következtetések pedig megalapozottak, érvekkel, adatokkal alátámasztottak legyenek.

Formai követelmények (és a kapcsolódó információk):

- a szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, illetve 20–21 gépelt oldal);
- a kéziratot elektronikus formában, Times New Roman 12 pontos betűkkel, másfeles sortávolsággal írva, a képeket és ábrákat feldolgozható (.jpg vagy .tif) formátumban kérjük megküldeni a honlapon feltüntetett e-mail címek valamelyikére. A kézírathoz kérjük mellékelni a szerző vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását vagy munkakörét, állandó lakcímét, telefonon és interneten történő elérhetőségét;
- a közlésre elfogadott írásokért – a szerzői nyilatkozattal létrejött megállapodás figyelembevételével – szerzői honorárium fizethető;
- a kéziratokat a Szerkesztőbizottság minden esetben lektoráltatja.

- a kiadványban megjelentetni kívánt írásokat a Szolgálat kompetens, tudományos fokozattal rendelkező munkatársai vagy más szakértők lektorálják;
- a Szerkesztőbizottság – a lektori vélemények figyelembevételével – fenntartja a jogot, hogy a megjelenésre alkalmatlannak ítélt kéziratokat – indoklás nélkül – nem közli. Az ilyen írásokat nem küldi vissza és nem őrzi meg;
- a kiadványban bárki publikálhat, akinek az írását a Szerkesztőbizottság az etikai, tartalmi és formai követelmények alapján, kiadványban történő megjelentetésre, valamint az interneten történő közzétételre alkalmasnak tartja;
- a közleményhez rövid tartalmi összefoglalót (Absztrakt/Rezümé) kell mellékelni, maximum 10–12 sorban, magyar és angol nyelven;
- a közleményhez három–öt kulcsszó megadása szükséges, magyar és angol nyelven;
- az írás angol nyelvű címét is kérjük megküldeni;
- a publikációkhoz tartozó, lényeges információkat tartalmazó ábrák, táblázatok, diagrammok, képek szerkesztése során szükséges azokat számozással ellátni, továbbá megjelölni az illusztráció forrását vagy a saját szerkesztés tényét. Az ajánlott felbontás legalább 300 dpi legyen.

A KÖZLEMÉNYEKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT FORMAI KÖVETELMÉNYEK

A folyóirat kizárólag az MSZ ISO 960 szabvány alapján készített hivatkozásokkal ellátott tanulmányt, cikket jelentet meg.

A közleményhez szükséges megadni:

A SZERZŐ, SZERZŐK NEVE (rendfokozata);

AZ ÍRÁS CÍME (magyarul, angolul);

REZÜMÉ (magyarul, angolul);

KULCSSZAVAK (magyarul, angolul);

SZERZŐI NYILATKOZAT.

BIBLIOGRÁFIAI HIVATKOZÁS

A társadalomtudományokban a megszokott számozott hivatkozást az idézések lábjegyzetben¹ módszerrel kérjük alkalmazni.

Abban az esetben, ha a szerző nem ezt a módszert alkalmazza, a kéziratot lektorálás nélkül visszaküldjük átdolgozásra!

Idézések jegyzetben:

A szövegen belüli idézést követően felső indexként megadott sorszámok jegyzetekre utalnak, amelyeket a szövegbeli megjelenésük sorrendjében kell közölni. Ezek a jegyzetek tartalmazhatják az idézéseket.

Első idézés:

Ha az idézések jegyzetben vannak megadva, egy dokumentumra vonatkozó első idézésnek tartalmaznia kell az idézés és a bibliográfiai hivatkozások külön jegyzékében lévő kapcsolódó tétel pontos megfeleltetéséhez szükséges adatokat. Az első idézésnek tartalmazni kell: legalább a szerző(k) nevét és a teljes címet úgy, ahogy azok a bibliográfiai hivatkozásokban meg vannak adva, továbbá az idézett rész oldalszámát, ha az szükséges.

Példák:

- (1) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. p. 34.
- (2) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. p. 33.
- (3) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. p. 6.
- (4) www.globalsecurity.org/army/iraq; (Letöltés ideje: 2012. 04. 19.)

Bibliográfiai hivatkozások jegyzéke:

A bibliográfiai hivatkozások jegyzékében a hivatkozásokat az első adatelem betűrendjében kérjük megadni.²

Példák:

- (1) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005.
ISBN 963 9276 45 6
- (2) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. In: SZILÁGYI Tivadar (szerk.): Szemelvények. Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Budapest, 1994.
pp. 31–50.

¹ Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. pp. 19–20.

² Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. p. 18.

- (3) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. In: Új Honvédségi Szemle, 1993/6. pp. 1–7. ISSN 1216-7436
- (4) www.globalsecurity.org/army/iraq; (Letöltés ideje: 2012. 04. 19.)

Ábra, vázlat, térkép, diagram, egyéb melléklettel szembeni követelmények:

- az ábra, vázlat sorszáma (például 1. ábra);
- az ábra, vázlat címe;
- az ábra, vázlat forrása (vagy: saját szerkesztés);
- idegen nyelvű ábra, vázlat esetén lehetőség szerint magyar nyelvű jelmagyarázat.

Rövidítések, idegen kifejezésekkel kapcsolatos követelmények:

- az idegen kifejezéseket, rövidítéseket magyarul és eredeti idegen nyelven kell az írásműben az első alkalommal feloldani lábjegyzetben;

Példa:

- WFP – World Food Program – ENSZ Világélelmezési Programja.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

